

Lojsta kyrka

SVERIGES KYRKOR
GOTLAND

ERLAND LAGERLÖF
BENGT STOLT

FÖLJANDE KYRKOR PÅ GOTLAND HAR UTKOMMIT I SERIEN SVERIGES KYRKOR.
KONSTHISTORISKT INVENTARIUM:

Akebäck, band I:5, volym 35
Ala, band IV:4, volym 84
Alskog, band V:2, volym 118
Alva, band VI:4, volym 137
Anga, band IV:4, volym 84
Ardre, band IV:5, volym 97
Atlingbo, band III, volym 54
Bara, band IV:1, volym 61
Barlingbo, band I:4, volym 33
Björke, band I:5, volym 35
Boge, band II, volym 42
Bro, band I:3, volym 31
Bunge, band II, volym 42
Burs, band VI:1, volym 115
Buttle, band IV:3, volym 68; tillägg
i band IV:6, volym 101
Bäl, band II, volym 42
Dalhem, band IV:2, volym 66
Eke, band VI:6, volym 156
Ekeby, band I:4, volym 33
Elinghem, band II, volym 42
Endre, band I:4, volym 33
Eskelhem, band III, volym 54
Etelhem, band V:1, volym 105
Fleringe, band II, volym 42

Fole, band I:3, volym 31
Follingbo, band I:5, volym 35
Fröjel, band III, volym 54
Fårö, band II, volym 42
Gammelgarn, band IV:5, volym 97
Gann, band II, volym 42
Ganthen, band IV:2, volym 66
Garde, band V:3, volym 145
Gnisvärds kap, band III, volym 54
Gothem, band IV:1, volym 61; tillägg
i band IV:6, volym 101
Gotska sandöns kap, band II, volym 42
Guldrupe, band IV:3, volym 68
Gunfiauns kap, band IV:5, volym 97
Halls kap, band II, volym 42
Halla, band IV:2, volym 66
Hangvar, band II, volym 42
Hejde, band III, volym 54
Hejdeby, band I:4, volym 33
Hejnum, band II, volym 42
Helgomannens kap, band II, volym 42
Hellvi, band II, volym 42
Hemse, band VI:3, volym 131
Hogrän, band III, volym 54
Hörsne, band IV:1, volym 61

Lojsta kyrka

Lojsta kyrka

FARDHEMS TING, GOTLAND BAND VII:1

Av ERLAND LAGERLÖF

och BENGT STOLT

VOLYM 172 AV SVERIGES KYRKOR, KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

GRUNDAT AV SIGURD CURMAN OCH JOHNNY ROOSVAL

UTGIVET AV RIKSANTIKVARIEÄMBETET OCH KUNGL VITTERHETS HISTORIE

OCH ANTIKVITETSAKADEMIEN

Almqvist & Wiksell International Stockholm 1977

UTGIVET MED ANSLAG FRÅN
STATENS HUMANISTISKA FORSKNINGSRÅD

REDAKTIONSKOMMITTÉ: ARON ANDERSSON, STEN KARLING
ERIK B LUNDBERG, R AXEL UNNERBÄCK

FOTO RAYMOND HEJDSTRÖM (där ej annat anges)

GRAFISK FORMGIVNING VIDAR FORSBERG

Beskrivningen av Lojsta kyrka är avslutad i april 1977. Excerperingen är utförd av fru Ada Block. Översättningen till engelska av bildtexter och sammanfattningar har utförts av Albert Read. Bildmaterial, anteckningar och excerpter förvaras i ATA.

Omslagsbilden återger Frambärandet i templet, glasmålning från 1200-talets mitt.

Foto R Hejdström 1976.

BORGSTRÖMS TRYCKERI AB, MOTALA 1977

ISBN 91-7402-049-8

Förord

Med föreliggande volym av SVERIGES KYRKOR, författad av Erland Lagerlöf (arkitektur, kalkmålningar och glasmålningar) och Bengt Stolt (inredning och inventarier) påbörjas publiceringen av kyrkorna i Fardhems ting, Hoburgs setting. Härmed inleds slutfasen i det långvariga beskrivningsarbetet av de gotländska kyrkorna, vilket pågått sedan 1914. Hoburgs setting, den sydligast belägna, är nämligen – vid sidan om Visby – det sista området på Gotland vars kyrkor skall publiceras.

Vad den fortsatta utgivningen av Gotlandskyrkorna beträffar beräknas Visby domkyrka, författad av landsantikvarie Gunnar Svahnström, utkomma under den närmaste tiden, liksom Eksta kyrka av fil kand Mats Bergman. Förberedelser har också gjorts för utgivningen av S Görans och Helge And's kyrkoruiner i Visby samt för kyrkorna i När, Fardhem och Linde.

Församlingens prästerskap, kyrkvårdar och klockare har med intresse följt författarnas arbete och på olika sätt underlättat undersökningarna. Värdefull hjälp har också lämnats av andra personer och institutioner. Främst bör personalen vid Gotlands fornsal nämnas. Landsantikvarie Gunnar Svahnström har som alltid beredvilligt bistått med råd och anvisningar, arkitekt Jan Andréasson-Utas har utfört uppmättningsarbeten och fotograf Raymond Hejdström har bidragit med en omfattande fotografering av kyrkobyggnaden, dess inredning och inventarier. Ett varmt tack riktas också till personalen vid Visby landsarkiv samt till kollegerna vid Statens historiska museum, ATA och Nordiska museet för värdefull hjälp vid beskrivningens utarbetande.

Det viktiga uppmättningsarbetet av hela kyrkobyggnaden utfördes i huvudsak redan 1943 av ingenjör John Söderberg, som nu kompletterat ritningarna. Arkitekt Bengt Lindblad utförde sommaren 1976 en uppmätning av ristningar på korets norra vägg.

Lojsta församling och Lojsta slots hembygdsförening har frikostigt bidragit med anslag till den färgbild som pryder boken. För detta uttalas ett varmt tack.

Stockholm i september 1977

Aron Andersson Sten Karling Erik B Lundberg R Axel Unnerbäck

Innehåll

LOJSTA KYRKA

<i>Inledning</i>	9
<i>Kyrkogården</i>	9
<i>Kyrkobyggnaden</i>	15
<i>Kyrkans byggnadshistoria</i>	38
<i>Kalkmålningar</i>	41
<i>Glasmålningar</i>	47
<i>Ristningar och inskrifter</i>	51
<i>Inredning och inventarier</i>	52
NOTER	83
KÄLLOR OCH LITTERATUR	86
FÖRKORTNINGAR	88
SUMMARY	89

LOJSTA KYRKA

Gotland, Gotlands län, Fardhems ting, Visby stift, Sudertredingens kontrakt, annex till Fardhem

Inledning

Lojsta socken, den nordligast belägna i Fardhems pastorat, tillhör Gotlands skogsbygd och har en omväxlande natur med kalkberg, små sjöar (träsk) och hedlandskap. Inom Lojsta hed, ett omfattande skogsområde som rymms inom flera socknar, finns öns högsta punkt 83 m över havet. Socknen omfattar 22,12 km² och har 1977 158 invånare.

Socknens namn skrevs på 1300-talet *Löste* och *Loystum*. Det är sannolikt pluralis av en avledning till stammen *lauh* i betydelsen ljusning, öppen plats, som svarar mot fornnordiskans *lo* och skulle syfta på den kala slätten söder om kyrkan.¹ Sockennamnet Lau har med stor sannolikhet samma härstamning (SvK Go VI, s 547). Skogsområdet Lojsta hed är mest känt för förekomsten av de halvt förvildade Gotlandsrussen, som här strövar fritt inom ett stort område.

Strax öster om kyrkan ligger en myr, som genom en å har förbindelse med ett sjösystem, tre träsk kallade Fridträsk, Rammträsk och Broträsk, djupa förkastningsjöar, som omges av delvis mycket höga och svårtillgängliga klippstränder.

Socknen är rik på fornminnen.² Kyrkan ligger inom det odlingsområde i södra delen av socknen där bebyggelse och odling kan spåras ett par tusen år tillbaka. Ett 20-tal husgrunder, s k kämpgravar, från tiden fram till den agrara omläggningen vid mitten av första årtusendet efter Kristi födelse, återfinns här. Fasta fornlämningar från forntidens sista århundraden är däremot sparsammare. Några "svärdslipningsstenar" och en vikingatida grav förekommer dock. Deras läge antyder separata bebyggelser under forntidens slutskede kring Autsarve i söder och Bjers – Frida i norr. Centralt i denna odlingsbygd ligger kyrkan placerad, inte invid gårdar utan på lika avstånd mellan äldre, agrara bebyggelseenheter.

Den 11 juli 1799 besökte fornminnesforskaren Carl Gustaf Hilfeling³ Lojsta kyrka varvid han gjorde följande intressanta iakttagelser om församlingens gudstjänstliv: "Bewistade Gudstjensten i Løjstad Kyrka, där Mag. Hejdenberg⁴ en Hederlig och snäll Prestman ganska upbygeligt och värdigt förrättade tjensten. Här var communion (nattvard), så snart Presten med Hög Röst declamerade – Helig! Helig! Helig! etc. så framgingo alla communicanter till Altaret, föllo på knä under det Fader Vår mässades och sedan Dom. wobiscum blef sjungit, upstego de åter att emottaga warningen. Hwarefter Communion fölgde; Mellan hvarje Disk gjordes vid upståendet ett kort Tal men sedan Communionen och Gudstjensten var slutad! framträdde Presten på stora gången, önskandes dem väl bekomma den åtnjutne Nattwarden och at De ej måtte förgäta hvad de idag inför Gud utlofvat – Hwarefter Communicanterne framgingo karlarne först och qwinfolken därefter at taga Presten i hand och tacka."

Följande gårdar finns i socknen: Ase, Autsarve, Bjers, Botels, Frida, Klinte, Kvie, Rovide, Siffride och Skote.

Kyrkogården

Kyrkogården omges på tre sidor, i söder, öster och norr av en kallmur av kalksten och sandsten samt i väster av en lägre senare uppförd mur och en häck.

Ingångar finns i väster och nordost. Den västra, huvudingången, markeras genom två vitmålade trästolpar och stängs med två järngrindar målade i svart. Den nordöstra ingången utgörs av en öppning i muren med flankerande vitmålade stolpar av trä samt järngrindar.

Fig 1. Madonnabild från 1300-talet, detalj av den ena av kyrkans två medeltida Mariaskulpturer. Nu i SHM. Foto H Hultgren 1959.

Figure of the Virgin, 14th century, detail of one of the two medieval figures of the Virgin of the church. Now in the Museums of National Antiquities, Stockholm.

Fig 2. Kyrkan från öster efter teckning av P A Säve 1864. ATA.

The church from the east, after a drawing by P A Säve, 1864.

Ursprungligen hade kyrkogården flera stigluckor, möjligen en i varje väderstreck (jfr Garde, SvK Go V, s 253). En av dessa stigluckor omnämns i räkenskaperna 1774–75 då en summa utbetalades för lagning av "kiörck luckan". Samma stiglucka reparerades 1806 då man utbetalade "Till Marcus Skota för lagning och jernskott till kyrkogårds luckan." Troligen gäller dessa arbeten en stiglucka i den dåvarande västra kyrkogårdsmuren avbildad på en teckning av kyrkan och kyrkogården troligen utförd vid 1800-talets mitt (fig 4). Av teckningen att döma skulle den ha varit av vanlig gotländsk typ, dvs murad och putsad samt med sadeltak av tjärade bräder. Samma stiglucka är också markerad på en situationsplan utförd av L P Engbom 1826

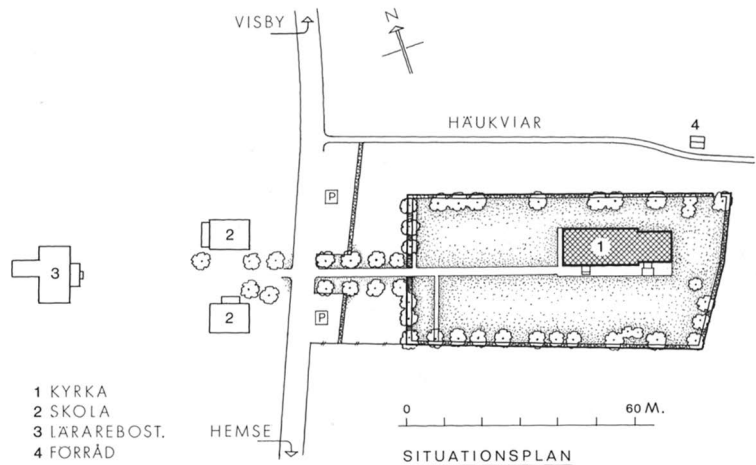
(fig 8). Den benämnes här "Likporten – Kyrklucka". I kyrkans räkenskaper från 1832–33 är en utgift för "ny-murad Likport" upptagen. Möjligen revs den medeltida stigluckan vid detta tillfälle, varefter man murade upp en enkel ingång med stolpar.

Kyrkogårdsmuren har i söder, öster och norr troligen kvar sin ursprungliga sträckning. I samband med en utvidgning av kyrkogården åt väster 1909 revs den ursprungliga västra muren, som var belägen ca 7 m från kyrkans västra tornmur, och en ny mur med häck anlades ca 30 m längre åt väster, den nuvarande.

På 1700-talet bestod en stor del av stängslet kring kyrkogården av bräder, "plank". Detta framgår både i visitationsprotokoll och räkenskaper. År 1733 anteck-

Fig 3. Situationsplan, 1:2000. Uppm J Söderberg 1976.

General plan.

nades i ett stämmoprotokoll: "Påminne om kyrckjogårds Murens uprätande; tå de Samtel. blefwo tilsagde at hwar och en skulle hafwa sitt wissa stk"– aldeles färdigt til 8ta dagar efter St Lars el til d.18 augusti wid 3 mkrs hwite för hwar och en som det försumar." Att dessa delar var av trä framgår tydligt av ett stämmoprotokoll från 1767: ". . . söktes äfwen förmå Løjsta boerna at i stället för de omkring Kiörkogården nu warande brädplank, och hwilka woro nog gamla, skulle de uppsättja stenplank, hwartil de af bärget der nära wid beläget hade tilgång til öfwerflödigt stenbrott."⁵

Fig 4. Kyrkan från sydväst efter teckning av G Meukow 1848. Foto ATA.

The church from southwest, after a drawing by G Meukow 1848.

Några år senare, 1770, påpekades ånyo nödvändigheten av att upprätta stenmurar kring kyrkogården: "Lojstadboer som ännu återstodo med stenmuren omkring deras Kiörkogård blefwo alfwarligen tilsagde at härutinnan efterkomma sina skyldigheter."

Vid en visitation 1771 kunde biskopen konstatera att intet ännu hade åtgjorts: "Kyrkomuren i Løjstad hwar ännu icke på begynt. Församlingens husbönder berättade, att gamla träplancket ännu war försvarligt och utfästade sig till nya stenmuren kring Kyrckogården framskaffa een dehl sten i Sommar, en dehl nästa åhr."

Under de närmaste årtiondena måste en stenmur ha tillkommit, eftersom man vid en visitation 1796 kunde anteckna: "Kyrkogårds stenplanken voro ock i godt och försvarligt stånd."⁶

Mot 1800-talets slut blev det allt mera vanligt att man planterade träd på de gotländska kyrkogårdarna. Vid en visitation 1889 påpekades bl a följande: "Om plantering af träd kring kyrkogården äfven som utmed Kyrkogårdsvägen hade kyrkorådet visat sig angeläget och förklarade sig vara betänkt på att ersätta de träd, som hade af torka eller annan orsak förstörts och särskilt invid norra kyrkogårdsmuren, der ingen trädplantering ännu ägt rum, företaga sådan, och att i sammanhang med detta senare från sagda murs innansida till dess yttersida förflytta åtskillig kalksten, afsedd till ny sakristia."

Vid kyrkogårdens nordvästra hörn fanns en tid en magasinsbyggnad använd för lagring av socknens insamlade spannmål. På fotografier från 1890-talet syns byggnaden (fig 9), som var uppförd i skiftesverk, ett s k bulhus. Dörröppningen var placerad på södra sidan. Några fönster fanns ej, endast små gluggar som stängdes med träluckor. Taket täcktes av tjärade spån.

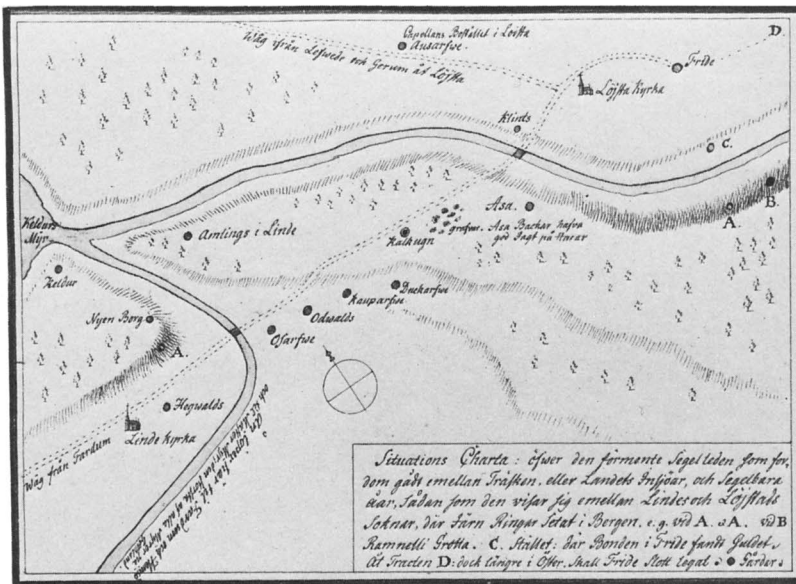

Fig 5. "Situationskarta" över Linde och Lojsta socknar upprättad av C G Hilfeling. K B.

Map of the parishes of Linde and Lojsta, by C G Hilfeling.

Denna byggnad torde ha uppförts omkr 1835. Enligt ett kyrkostämmoprotokoll från 1834 skulle man framskaffa material till en magasinsbyggnad under vintern för att sedan uppföra byggnaden under följande sommar.

Ett sockenmagasin fanns dock redan tidigare, men detta var inrymt i kyrkan, där ringkammarens västra del avskärmats med ett skrank (fig 8). I kyrkans räkenskaper från 1803–04 omnämns detta magasinsutrymme: "Till Lars Skota för Magazinet lagning och botande."

På kyrkogården finns synbarligen på ursprunglig plats några gravminnen av allmänt intresse. I det sydöstra hörnet står tre äldre gravvårdar: –1. Av kalksten med uppåt pyramidformad avslutning, längst ned på textsidan spår av grunt huggen ornamentik. Inskrift: "Folkskolläraren/N.P. Sahlsten/ f 1830 †1902 / och / hans kära maka / C. K. E. Sahlsten / F. Lutteman / f 1834. †1912." Höjd 178, bredd 55. –2. Av kalksten med uppåt triangelbågig avslutning. Inskrift: "In Memory / Här hvilar / Kristina / Löfgren / Båtels / f 17.5 1825 †20.5 1901." – Samt på sockeln: "Denna sten restes / Till ett minne åt en älskad moder / af / Hennes älskade son / i Amerika." Höjd 152, bredd 48 cm. –3. Av ek (efterbildar gravvårdar av sten),⁷ med följande inskrift (fig 7): H (här) H (hvila) ROSA / F d.5 sept. 1890. D d. 21 juni 1901 / och / ANNA / F d. 1 mars 1893. D d. 21 juni 1901 / Jakobsson ASA / Ps 345. 5–6 vv." Höjd 108, bredd 35 cm. Av församlingens död- och begravningsbok framgår att de båda barnen förolyckats genom drunkning.

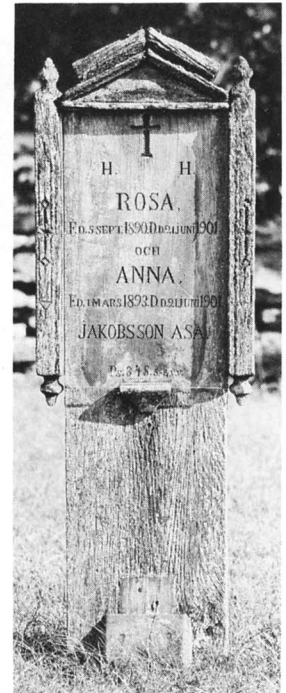
Fig 6. Gravvård av ek på ursprunglig plats öster om kyrkobyggnaden, tillverkad på 1890-talet. Foto 1975.

Oak funerary monument in its original situation, east of the church, made in the 1890's.

Fig 7. Gravvård av ek på kyrkogården sydost om kyrkobyggnaden, tillverkad 1901. Foto 1975.

Oak funerary monument, southeast of the church, made in 1901.

GRUNDRITNING
af
LOJSTA
KYRKA OCH KYRKO GÅRD,
af L. P. Engbom
den 7 Jultii 1826.

0 10 20 30 40 Alnar.

BESKRIFNING.

Lojsta kyrka är belägen på Gotland 3½ mil söder ifrån Wisby, vid ett litet berg. — Inuti denna kyrka märkes följande: A Altaret. B Sakristian. C Choret. D Prästbänken, hvilken äfven här till Choret. E Dop-Funten. F Predikstolen. G Ringkamraren. H Kyrkans Magazin. I Uppgången i tornet. K Stället där en gammal Soffa nu står. L Altar-Disken. — Karvbänkarna äro: N:o I Bjars. 2 Asa och Autsarpe. 3 Skota. 4 Botels. 5 Qvie. 6 Frida. 7 är en Samsbänk, förmedligen Klints och Siffrede. 8 Båttmansbänk. — Fruntimmersbänkarna äro: I Autsarpe. II Bjars. III Asa. IV Skota. V Botels. VI Qvie. VII Frida. VIII är en Samsbänk, förmedligen Klints och Siffrede. IX Kloharebänk. X Båttmansbänk.

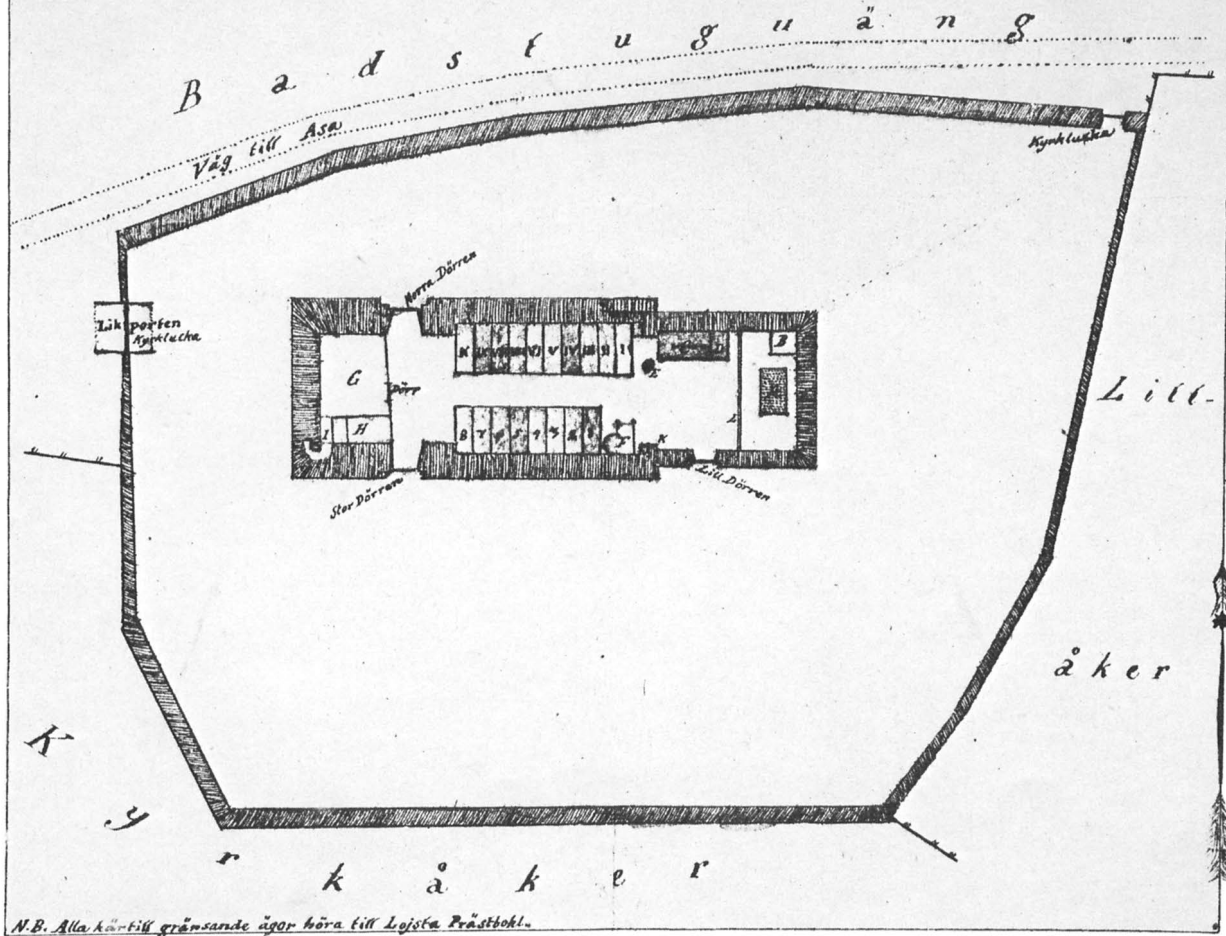

Fig 8. Situationsplan och plan av kyrkan av L P Engbom 1826. ATA.

Map, and plan of the church by L P Engbom, 1826.

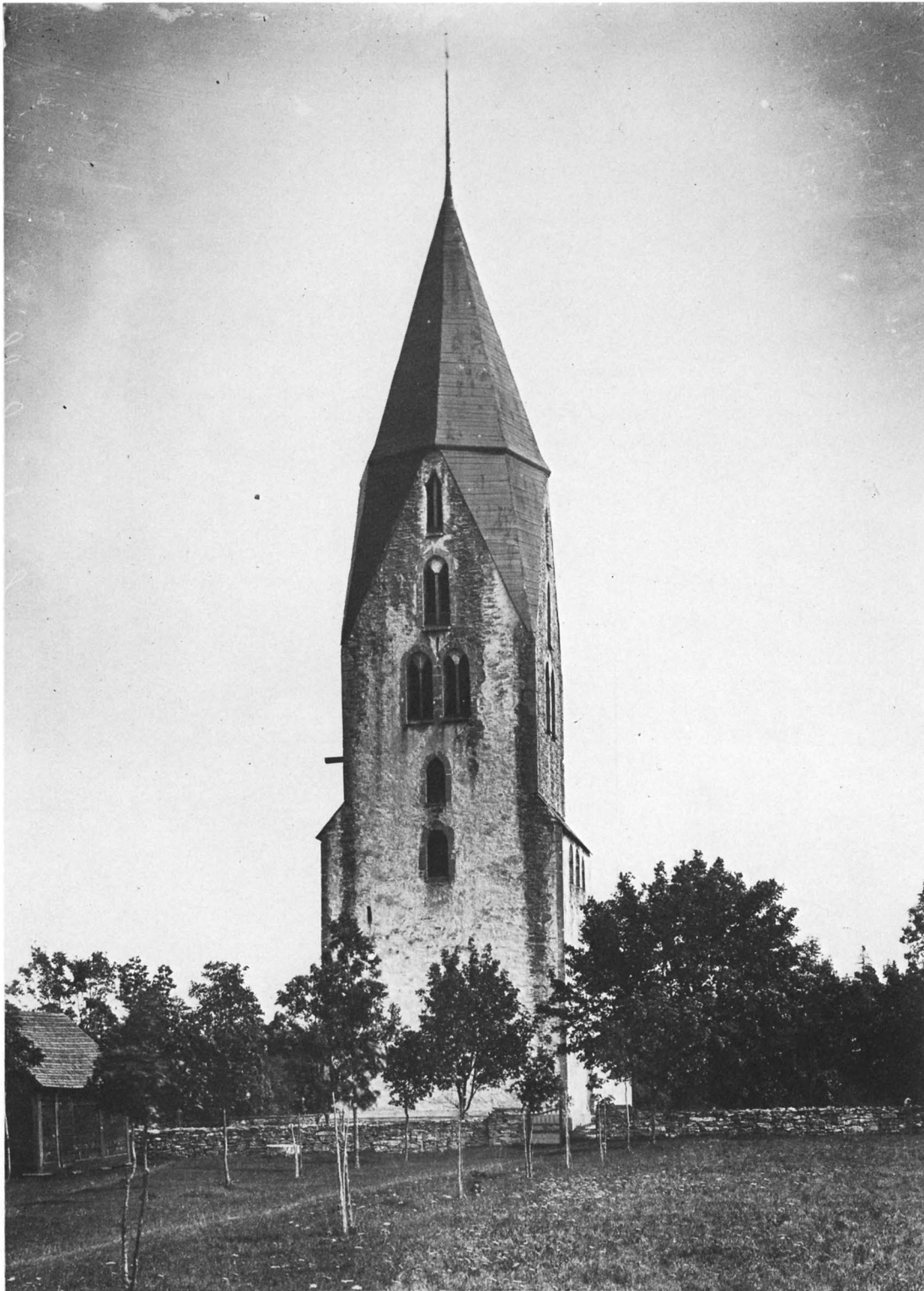
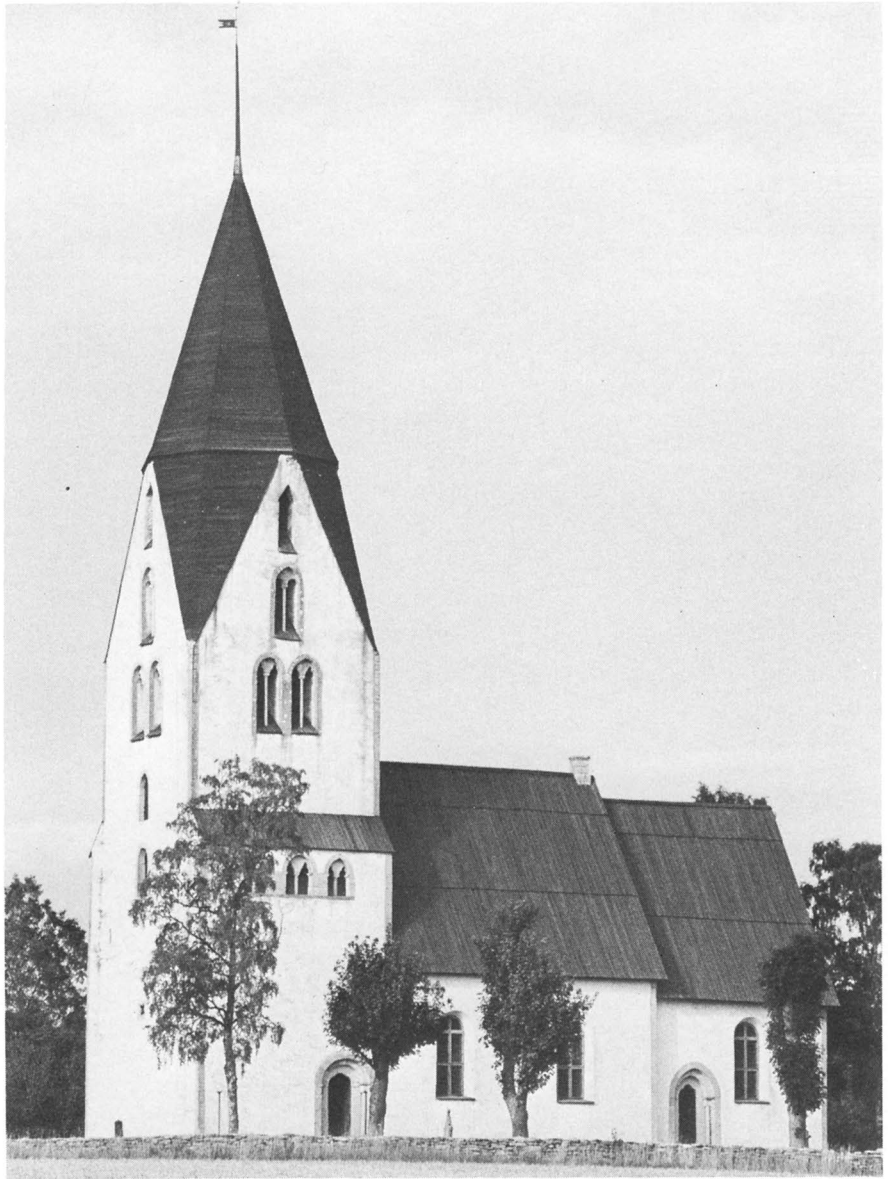

Fig 9. Kyrkan och kyrkogården från väster. Till vänster magasinsbyggnad av trä, uppförd på 1830-talet, nu avlägsnad. Foto J W Hamner 1900.

The church and churchyard from west. To the left is a timber storehouse, built in the 1830's, now demolished.

Fig 10. Kyrkan från sydväst.
Foto 1975.

The church from southwest.

Kyrkobyggnaden

Lojsta nuvarande kyrka består av ett i öster rakslutet kor, ett rektangulärt långhus som täcks av två valv, samt ett högt torn i väster. Sakristia saknas.

Det förefaller att vara ett ganska enhetligt byggnadsverk från medeltiden. Koret och långhuset torde ha tillkommit i en följd under 1200-talets förra hälft, medan tornet med dess gallerier uppförts omkr 1300 eller något senare. Långhusets västra del med dess grövre murverk avsågs ursprungligen att uppbära ett torn. Det är ovisst om detta tornbygge helt kom till utförande,

men en del till synes återanvänt material i det nuvarande tornet tyder på detta. I samband med tornbygget omkr 1300 flyttades långhusets två portaler och infogades i tornbyggnaden på södra och norra sidan. Samtidigt vidgades triumfbågen och ett stort gotiskt fönster insattes i långhusets södra mur.

Den första kristna gudstjänstlokalen i Lojsta var dock som i de flesta Gotlandssocknarna en träkyrka, troligen en stavkyrka,⁸ av vilken några bevarade bjälkar inmurats i långhusets västra mur (fig 33, 34).

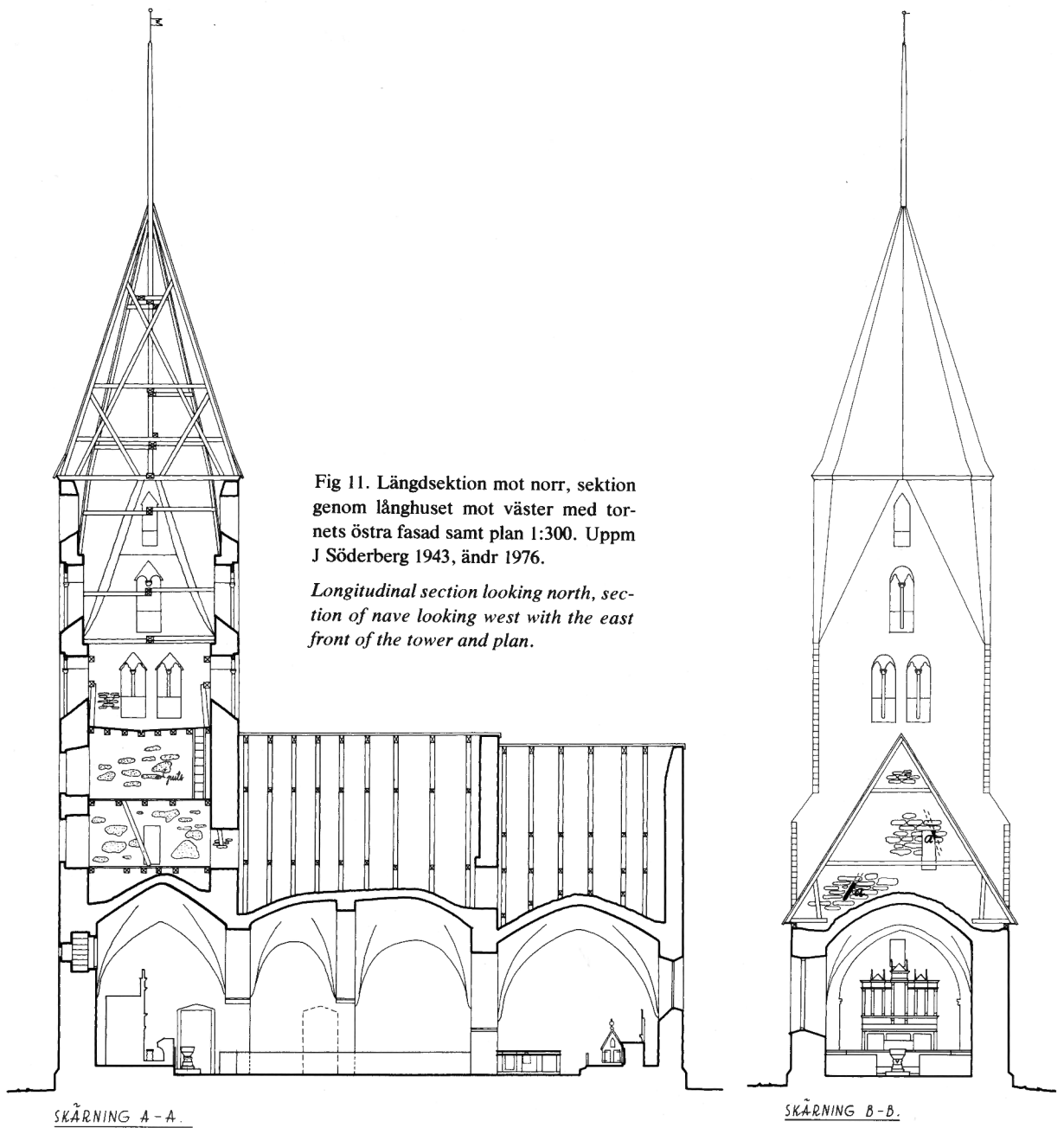
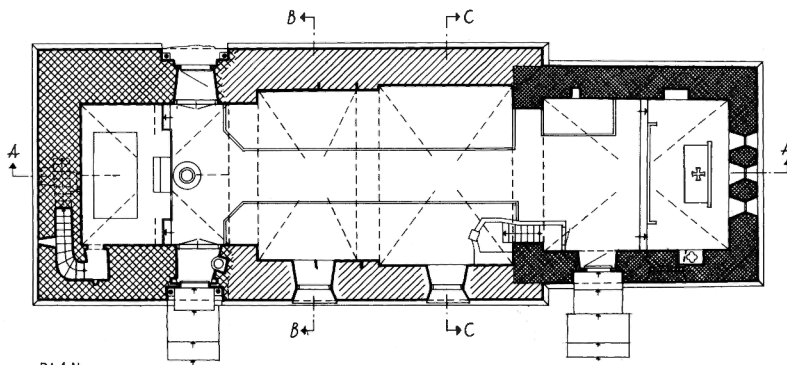

Fig 11. Längdsektion mot norr, sektion genom långhuset mot väster med tornets östra fasad samt plan 1:300. Uppm J Söderberg 1943, ändr 1976.

Longitudinal section looking north, section of nave looking west with the east front of the tower and plan.

SKÄRNING A-A

SKÄRNING B-B

PLAN

- A
- B
- C

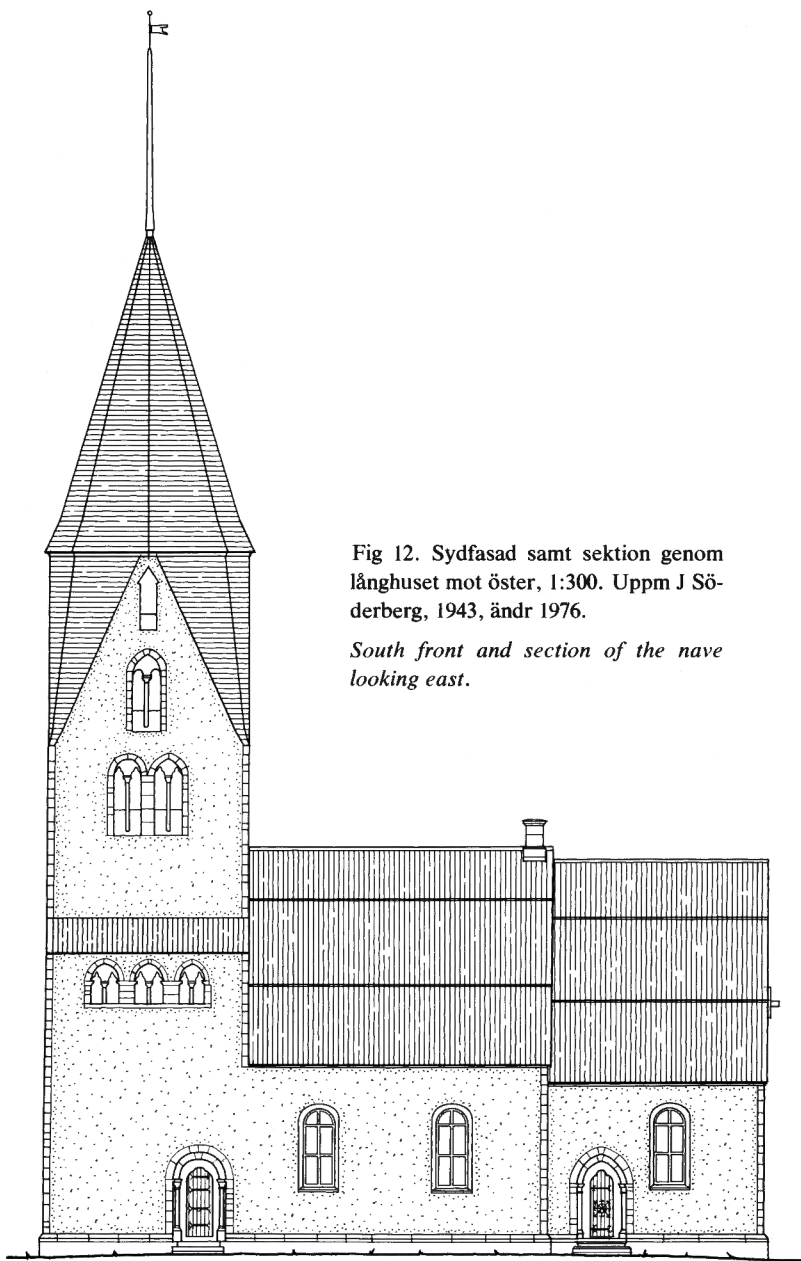
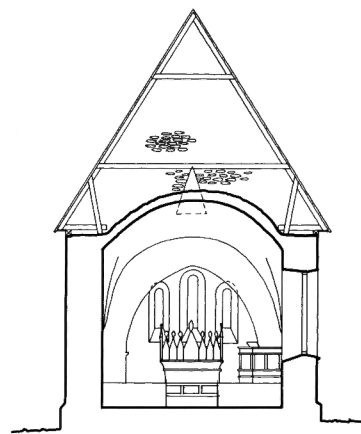

Fig 12. Sydfasad samt sektion genom långhuset mot öster, 1:300. Uppm J Söderberg, 1943, ändr 1976.

South front and section of the nave looking east.

Fasad mot Söder

SKÄRNING C-C.

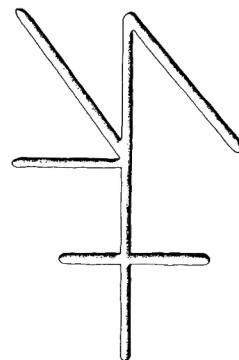
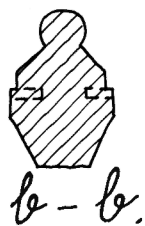

Fig 13. Stenhuggarmärke eller bomärke på sockelsten. Uppm E Lagerlöf och G Wirén 1976.

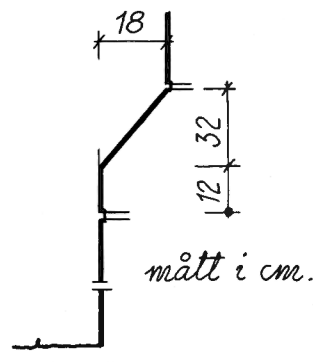
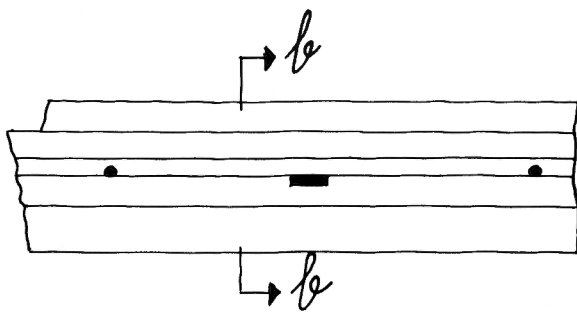
Stone masons' mark or owner's mark on the plinth.

Fig 14. Fönsterpost från 1300-talet samt sockelprofil, 1:20. Uppm J Söderberg 1943.

Window mullion from 14th century and the profile of the plinth.

b - b.

Sockelprofil

Fig 15. Kyrkan från nordväst. Foto 1977.

The church from northwest.

Material

Kyrkobyggnaden är uppförd av grå kalksten med inslag av rödaktig kalksten i nedan angivna partier. Stenen är i allmänhet endast tuktad, men i vissa fall som i omfattningar, hörnkedjor, bågar och socklar är den fint huggen. Hela kyrkobyggnaden är nu, med undantag för de fint huggna delarna, putsad och vitkalkad, vilket senast skedde vid kyrkans yttre restaurering 1955. Denna behandling av yttermurarna är den ursprungliga, vilket bl a framgår av tornets putsränder, ca 23 cm från hörnet. Koret och långhuset saknar putsränder, åtminsto-

ne är de nu ej synliga. Att även dess byggnadsdelar ursprungligen varit putsade är dock troligt eftersom murarnas ytterstenar endast tuktats.

Ur ett stämmoprotokoll från 1763 kan följande anföras: "Wid Tijonde Räkningen 1763 15 December i Lojstad – påminde Tutores, att kyrkan innan wätan fräter längre in i muren, blifwer öfwer alt späckat och emedan detta, så wäl som refwornes botande i Kyrkohwalfwen fordra en ansenlig kostnad – Emedlertid blef nu fastställt med allas goda samtycke at med detta

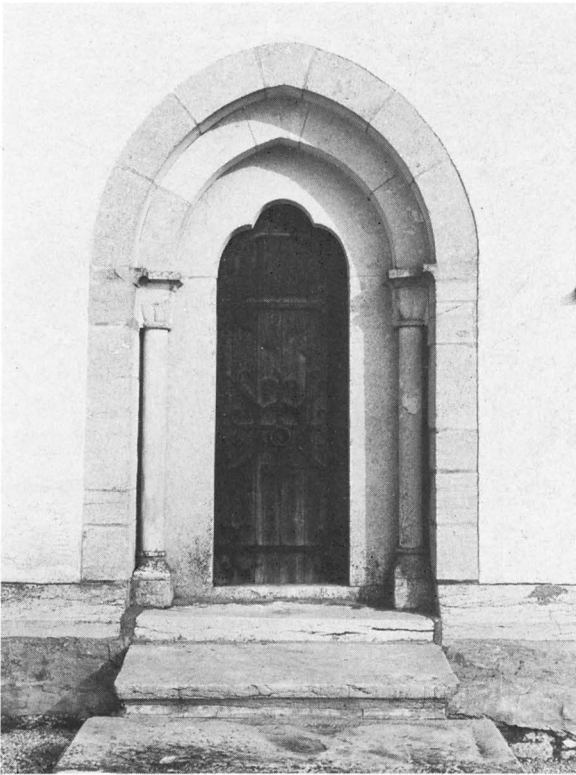

Fig 16. Korportalen, 1200-talets förra hälft. Foto 1977.

Chancel portal, first half of the 13th century.

Fig 17. Korportalens östra kapital. Foto 1976.

The east capital of the chancel portal.

arbete näst komande somar komer at giöras begynnelse på Södra Kyrke muren, som tå förfärdigas. Norra muren förfärdigas 1765 och Tornmuren 1766." Eftersom församlingen var liten och reparationen av kyrkan dyrbar begärdes hjälp av stiftet genom kollektmedel. Sådan erhöles och putsningen av kyrkobyggnaden kunde genomföras efter beräkningarna.

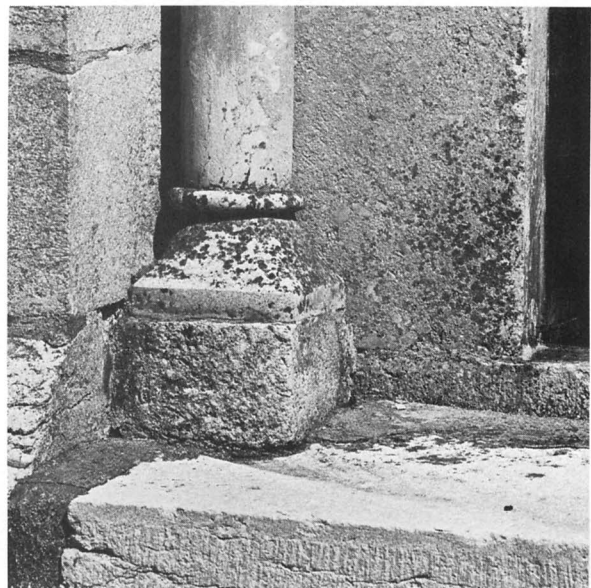
Samtliga byggnadsdelar har enkel skråkantad sockel av ungefär samma höjd (fig 14). Sockeln är här och där ganska oregelbunden, vilket beror på att den lagats vid ett flertal tillfällen. På en sockelsten vid korets sydöstra hörn finns ett inhugget bomärksliknande tecken av ca 14 cm höjd och 9 cm bredd (fig 13). Det kan vara ett ovanligt stort stenhuggarmärke eller ett bomärke använt av någon som haft med kyrkans uppförande att göra.

Ingångar

Kyrkan har tre ingångar, två på södra sidan och en på norra. Korportalen är som alltid placerad på södra sidan; långhuset som nu saknar portal hade ursprungligen två, en i söder och en i norr. Dessa flyttades till

Fig 18. Korportalens västra kolonnett med bas. Foto 1976.

The west colonnette and base of the chancel portal.

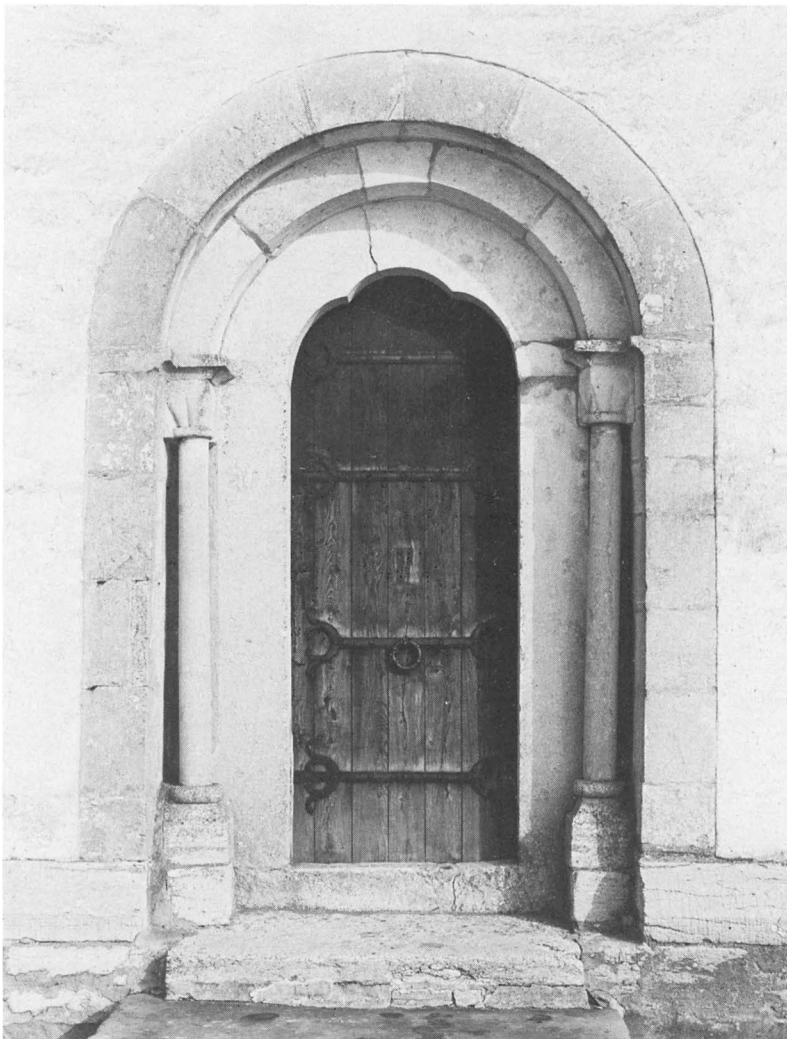

Fig 19. Tornets södra portal, ursprungligen i långhusets norra mur, 1200-talets förra hälft. Foto 1977.

South portal of the tower, originally in the north wall of the nave; first half of the 13th century.

tornet när detta uppfördes omkr 1300. De placerades mitt emot varandra i tornets östra del. Kyrkan är som de flesta Gotlandskyrkorna starkt orienterad åt söder.⁹ Här finns som nämnts två portaler och här finns de flesta fönstren. Nordsidan är med undantag för den norra tornportalen helt blind. Detta var förhållandet också under medeltiden. Det bör dock påpekas att man vid flyttningen av långhusportalerna till tornet placerade den största portalen, som av spåren att döma stått i södra muren, på norra sidan. Detta kan förklaras av att en stiglucka, troligen huvudingången, var placerad i kyrkogårdens nordvästra hörn, således närmast portalen på norra sidan, som av denna anledning troligen blev huvudportal.¹⁰

Korportalen (fig 16), uppförd av fint huggen grå och rödaktig kalksten, är ensprängig med flankerande ko-

lonnetter i språnget. Kolonnetterna står på enkla baser och uppbär s k veckkapitäl (fig 17). Ovanför kapitälerna hålkälade lister av rödaktig kalksten. Arkivolten består av skarpkantade kalkstenskvadrar som bildar en trubbig spetsbåge. De inre posterna är monolitiska och uppbär en tympanonskiva med trepassformad kontur. Trappan framför portalen är uppförd av bl a två stora medeltida gravstenar av kalksten med hålkälade kanter. Inskrifterna är nu nästan helt utplånade (se nedan under Gravminnen).

Korportalen inre omfattning har nästan raka smyggar och avslutas uppåt i en trubbig triangelbåge. Bomrännan i östra smygen, ca 140 cm lång, träskodd. Bommen av furu är bevarad. På västra sidan är bomrännan igenmurad.

Dörr av stående ekbräder, utvändigt tjärad, invän-

Fig 20. Södra tornportalens östra kapitäl. Foto 1975.

The east capital of the south portal of the tower.

Fig 21. Södra tornportalens västra kolonnett med bas. Foto 1976.

The west colonnette and base of the south portal of the tower.

digt brunbetsad. Rikt utformade beslag av svartmålat smidesjärn i medeltida stil. Dörren torde ha tillkommit vid kyrkans restaurering 1923–24.

Tornets södra portal, som i samband med tornbygget flyttades från långhuset, där den troligen varit placerad i norra muren, är rundbågig och har uppförts av fint huggna block av grå kalksten (fig 19). Den är liksom korportalens ensprångig med flankerande kolonnetter i sprången. Kolonnetterna vilar på höga baser och uppbär veckkapitäl (fig 20) av ungefär samma utformning som korportalens. Detta tyder på att koret och långhuset, där portalen ursprungligen var placerad, tillkommit under samma byggnadsskede. På kapitälerna vilar en skarpkantad rundbågig arkivolt. De inre posterna, som är monolitiska, uppbär en trepassformad tympanonskiva.

Portalens inre omfattning har en nästan rak smyg på västra sidan, medan den östra är starkt snedsmygig. I den senare smygen finns en uppåt spetsigt avslutad nisch med ett stort vigvattenskar av grå kalksten (se under nischer). Båda bomrännorna är bevarade, den östra längst och med träskoning. Bommen är kvar, fastgjord i den östra bomrännan. Vindfånget av brunbetsat trä tillkom vid restaureringen 1923–24.

Dörr av stående ekbräder med beslag av svartmålat smidesjärn i medeltida stil, tillkom sannolikt 1923. Dörren är utvändigt tjärad, invändigt brunbetsad.

Tornets norra portal, som i samband med tornbygget flyttades från långhusets södra mur, är kyrkans största portal (fig 22). Den är uppförd av grå och rödaktig kalksten i medvetet färgberikande syfte. Portalen har två språng med flankerande kolonnetter i det yttre språnget. Kolonnetterna som är slipade vilar på kvadratiska baser med vulst och uppbär veckkapitäl (fig 23). Ovanför kapitälerna finns på båda sidor hålkälade lister. Arkivoltens är skarpkantad och rundbågig. De inre posterna, av vilka den östra är monolitisk, uppbär en delad rundbågig tympanonskiva med rak nedkant.

Portalens inre omfattning har svagt sneda smyggar och avslutas uppåt i en trubbig triangelbåge. Vindfång med två glasade dörrar, målat med mörkbrun ströpelmalning med mörkblå lister. Detta utrymme används nu för förvaring bl a av kyrkans textilier.

Dörr av stående utvändigt tjärad furubräder med rikt utformade beslag av smidesjärn (fig 24). Dörren som synbarligen är medeltida har tidigare haft ornerad nyckelskylt och portklapp, vilket framgår av spår på dörrens yta.¹¹

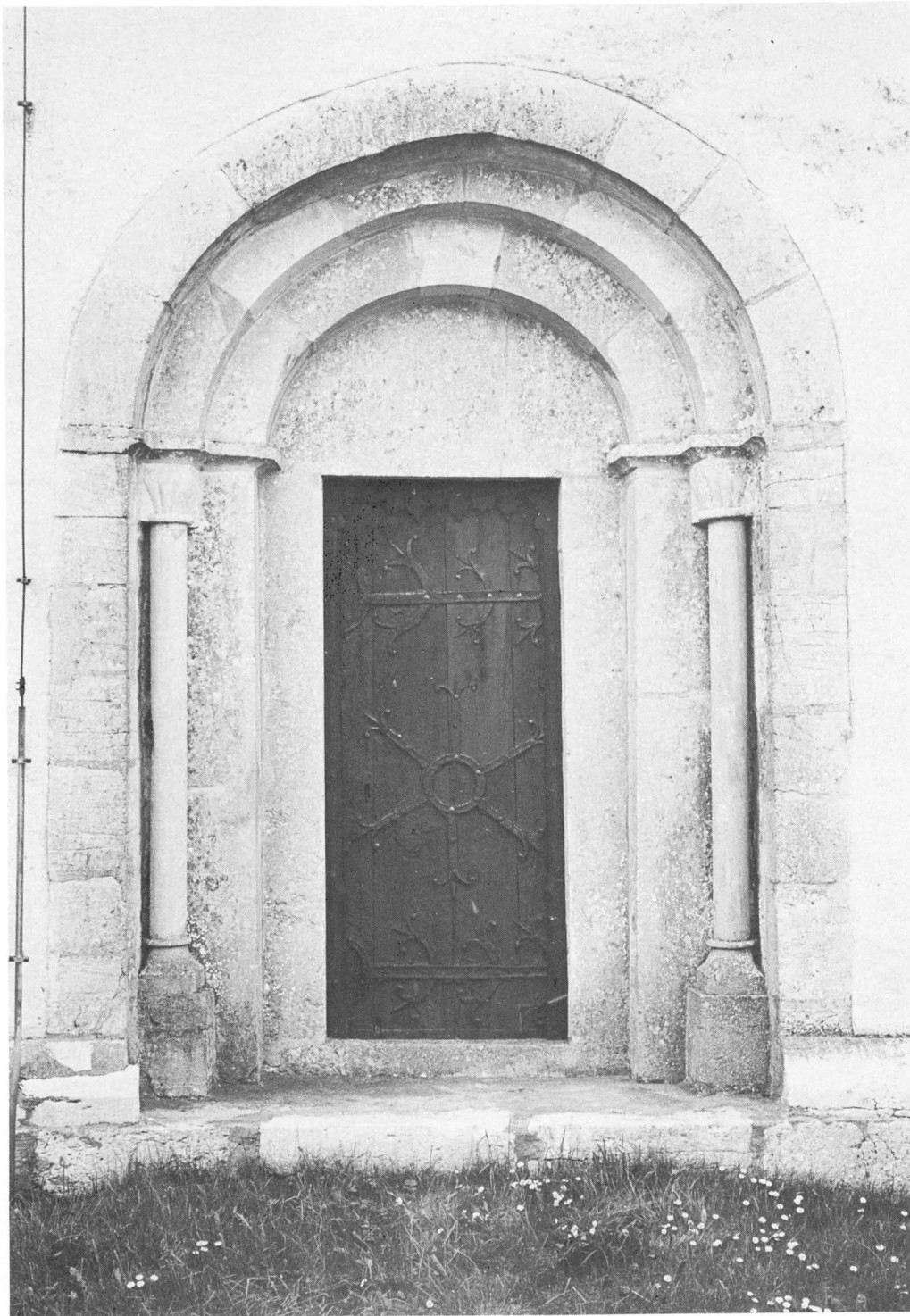

Fig 22. Tornets norra portal (ursprungligen långhusets södra portal), 1200-talets första hälften. Foto 1976.

The north portal of the tower (originally the south portal of the nave), first half of the 13th century.

Fig 23. Norra tornportalens västra kapitäl. Foto 1976.
The west capital of the north portal of the tower.

Fig 24. Norra tornportalens dörr med beslag av smidesjärn, medeltida. Foto 1976.
The door of the north portal with wrought ironwork; medieval.

Fig 25. Norra tornportalens västra kolonnett med bas. Foto 1976.
The west colonnette and base of the north portal of the tower.

Fig 26. Korets östra fasad med romansk trefönstergrupp, 1200-talets första hälft. Foto 1976.

The east front of the chancel with Romanesque triple window; first half of the 13th century.

Fönster

Kyrkobyggnaden har fönster åt tre väderstreck, nämligen åt öster, söder och väster, medan den norra sidan är blind.¹² De östra och västra fönstren är ursprungliga, under det att de stora fönstren på södra sidan upptogs på 1860-talet.

Koret har i östra muren tre rundbågiga kopplade fönster med omfattning av huggen kalksten (fig 26). Alla omfattningsstenar synes vara intakta liksom solbänkarna, som ligger i liv med muren. Fönstrens inre snedmygiga omfattningar är putsade och saknar således huggen omfattning av sten. Den har försetts med målad ornamentik delvis i form av kvadermålning (fig 40). I öppningarna finns väl bevarade medeltida glasmålningar, som kompletterats med en modern ruta i medeltida stil (se nedan Glasmålningar).

Korets södra fönster är stort och rundbågigt (fig 10). Det upptogs vid en restaurering av kyrkan 1861. Detta fönster föregicks av ett förstorat rundbågigt fönster från byggnadstiden (fig 4).

Långhusets båda stora rundbågiga fönster tillkom samtidigt med det södra korfönstret 1861. De hade föregåtts av ett högt spetsbågigt fönster, som varit placerat ungefär mitt på södra långhusmuren (fig 28). Övre delen av omfattningen till detta gotiska fönster påträffades i samband med renoveringen av lärarbostaden väster om kyrkan 1949. Det hade använts som grundsten när huset uppfördes.¹³

Överstycket förvaras nu på kyrkogården norr om kyrkan. Det är av grå kalksten och har uppenbarligen varit tvådelat genom en mittpost, som också delvis bevarats (fig 14). Masverket består av ett trepass, som ursprungligen utgjort krön på trepassavslutade bågar (fig 27). Denna fönstertyp är vanlig främst under 1300-talets andra fjärdedel och förekommer bl a i Martebo, Lye och Stånga i byggnadsdelar som uppförts av Egypticus-verkstan.¹⁴

Detta gotiska fönster har i sin tur sannolikt föregåtts av ett högt placerat rundbågigt fönster från långhusets byggnadstid. Några spår efter detta kunde ej observeras då putsen avlägsnades vid en restaurering 1957, vilket säkerligen berodde på att de nuvarande stora fönsteröppningarna placerats där det ursprungliga fönstret funnits.

Fönsteröppningen i tornets västra mur är endast en ljusglugg som upplyser torntrappan, men som genom en stor öppning mot tornrummet även ger ljus åt kyrkorummet (fig 39). Ljusgluggen är utformad som ett fyrtrepass utgugget ur ett block av grå kalksten.

Av kyrkans räkenskaper framgår att fönstren nästan årligen krävde reparationer. År 1764 betalades till glas-

Fig 27. Överstycke av grå kalksten till gotiskt fönster från 1300-talet i långhusets södra mur, avlägsnat på 1860-talet. Foto G Svahnström 1957.

Window head, grey limestone, of a 14th century Gothic window in the south wall of the nave, removed during the 1860's.

Fig 28. Rekonstruktion av gotiskt fönster i långhusets södra mur. Utförd av J A:son Utas 1977.

Reconstruction of a Gothic window in the south wall of the nave.

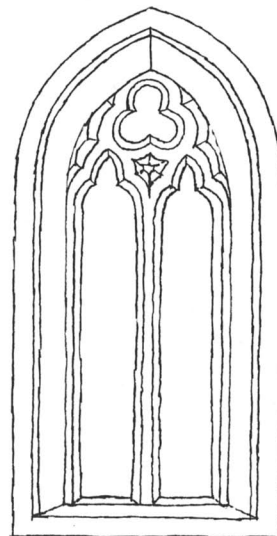

Fig 29. Långhusets takstol, norra delen, från väster. Foto 1976.

The north part of the roof trusses of the nave, from west.

mästaren Wickman för nya fönster och 1765 fick klockaren betalt för att han lagat ett fönster. 1773–74 talas åter om fönsterlagning. I samband med dessa reparationer såldes också gammalt fönsterbly, vilket kan innebära att medeltida glasmålningar avlägsnades (se vidare under Glasmålningar).

Tornet

Det nuvarande tornet är i de nedre delarna lika brett som långhuset. Murarna går i liv med varandra och sockeln är lika hög och har samma utformning (fig 13). I interiören förenas långhuset med tornet genom en vid och hög båge av tuktad kalksten (fig 39). På ca 3,3 m höjd rikt profilerade lister med bl a diamantstav, båda av grå kalksten.

I ringkammarens sydvästra hörn finns uppgången till tornet. Öppningen är låg, rundbågig med omfattning av huggen kalksten. Den stängs med två dörrar av stående furubräder, båda utan gångjärn. Murtrappan av kalk-

Fig 30. Trapploppet i tornets västra mur, 1300-talet. Foto 1976.

Staircase in the west wall of the tower, 14th century.

sten svänger om hörn och löper sedan i västra muren (fig 30). Den upplyses längst ned av en liten smal ljusglugg i västra muren, samt högre upp av en fyrpassformad ljusöppning huggen i ett block. Mitt för denna öppning finns ett stort ljusinsläpp till ringkammaren. Trappan går alltså rakt igenom detta fönster (jfr Ala, SvK Go IV, fig 647). Vid ljusöppningen har trapploppet vitkalkats på västra sidan, eftersom denna del var synlig från kyrkorummet.

Trappan svänger åter i det nordvästra hörnet och mynnar i det norra galleriet. Ett likartat galleri finns på södra sidan. De täcks av pulpettak av vattrandade bräder och öppnar sig åt norr resp söder genom tre rundbågar med omfattning av huggen kalksten. Varje båge delas genom en kolonnett med knoppkapitäl, som upp-bär en platta med två spetsbågar (fig 31). Galleriernas samtliga kolonnetter och kapitäl är ursprungliga.

Från gallerierna kommer man på båda sidor in i tornets första övervåning genom rakt övertäckta öppningar. Denna våning som bildar ett ganska stort rum har i väster en hög utvändigt rundbågig öppning med

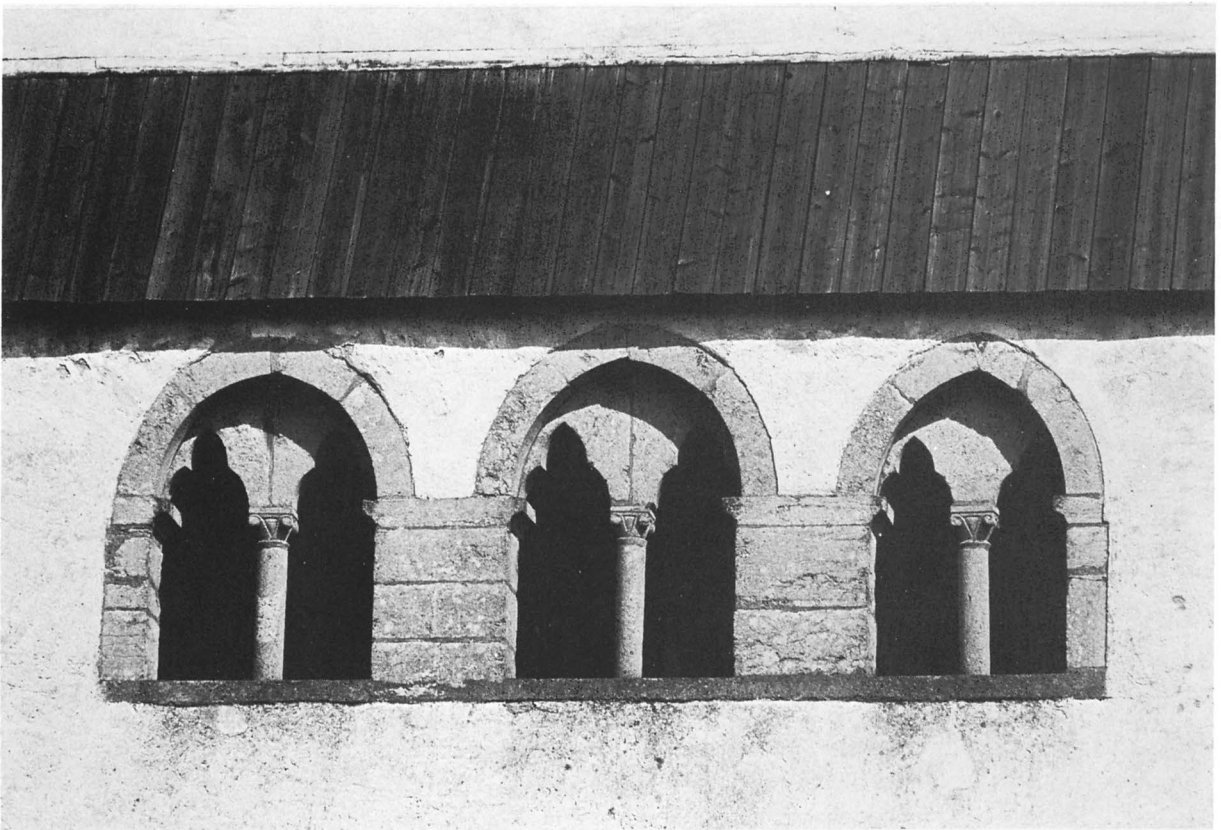

Fig 31. Tornets södra galleri med ursprungliga kolonnetter och kapitäl, 1300-talet. Foto 1975.

The south gallery of the tower, with original colonnettes and capitals; 14th century.

raka smygar. Troligen har denna öppning ursprungligen haft hiss bom av trä och rummet således använts som förvaringsutrymme för säd el dylikt (jfr Etelhem, SvK Go V, s 109). I rummets södra mur finns en brädfordrad rektangulär nisch, bredd 105, höjd 33, djup 54 cm. Kvarsittande puts på norra och östra väggarna tyder på att rummet en tid varit putsat. I östra muren finns en rakövertäckt öppning med raka smygar. Den för in till långhusvinden (fig 33). Golv av furubräder på bjälklag.

Tornets andra övervåning nås med en steg. Även denna våning har en hög utvändigt rundbågig öppning i västra muren, troligen för intag av varor, (fig 35). Också här har puts bevarats på norra väggen, troligen medeltida. Golv av breda furubräder, delvis återanvända takbräder med vattrandning.

Steg för upp till tornets tredje övervåning, klockvåningen. De stora ljudöppningarna, två i varje väderstreck, är delade genom kolonnetter, som uppbär knoppkapitäl av samma karaktär som i gallerierna (fig

36). Öppningarna avslutas uppåt i två trepassformade spetsbågar, med undantag för en ljudöppning i öster och en i väster som har enkla rundbågar (fig 37). Dessa har möjligen hört till ett äldre torn (se Kyrkans byggnadshistoria). Öppningarna har alla utvändigt trubbigt spetsbågiga omfattningar av huggen kalksten. Några av dessa bågar har oregelbundenheter som tyder på att man även här använt äldre material troligen från ett torn (se nedan). De flesta av kolonnetterna och kapitälerna nyhöggs i samband med en renovering 1936. Kapitälerna är märkta med detta årtal. Två av de ursprungliga kapitälerna är bevarade, nämligen ett på västra sidan och ett på norra sidan. Vid Brunius besök i Lojsta på 1860-talet var alla kolonnetterna i klockvåningen av trä.¹⁵

Till klockvåningen hör också ytterligare 4 högre placerade ljudöppningar, en i varje väderstreck. Även dessa är svagt spetsbågiga och delas av kolonnetter som uppbär knoppkapitäl. De inre öppningarna avslutas uppåt i enkla spetsbågar respektive rundbågar.

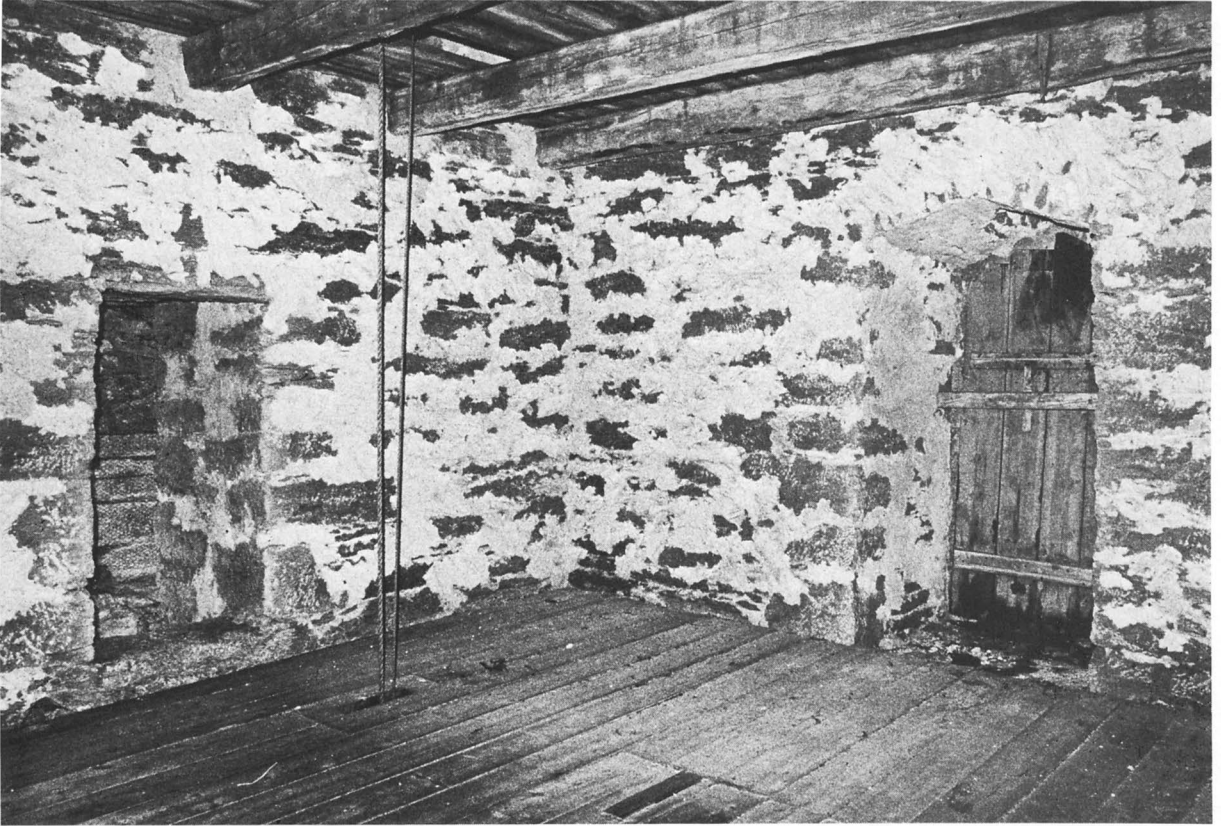

Fig 32. Tornets första övervåning mot sydväst. Foto 1976.

The first floor of the tower looking southwest.

Fig 33. Öppning mot långhusvinden i tornets första övervåning. Märk bjälke med urtagning (nåträanna?). Foto 1976.

Opening into the nave attic in the first floor of the tower. Note the beam with a groove.

Fig 34. Bjälke med längsgående urtagning (nåträanna?) infogad i tornets östra mur. Foto 1976.

Beam with a longitudinal groove, built into the east wall of the tower.

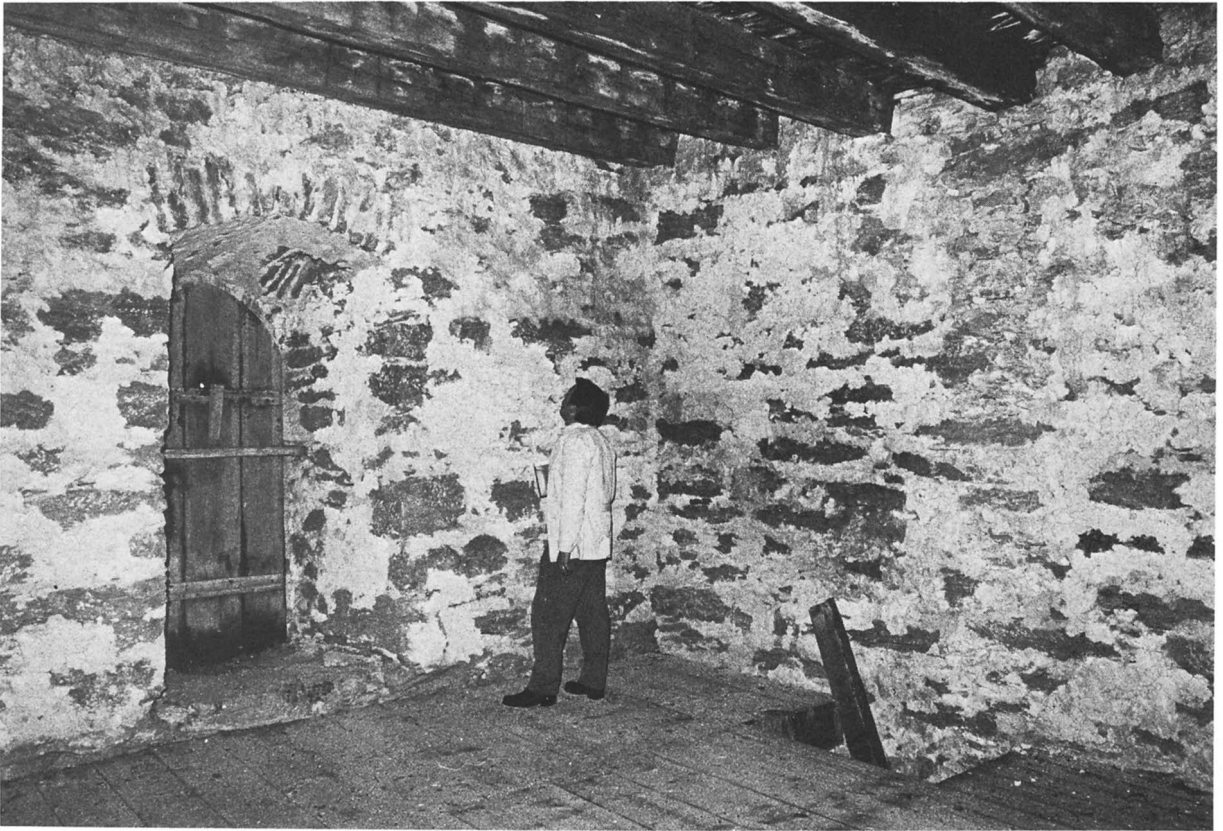

Fig 35. Tornets andra övervåning mot nordväst. Foto 1976.

Second floor of the tower looking northwest.

Överst i tornets rösten finns i alla väderstreck höga smala spetsigt avslutade öppningar utan huggna omfattningar.

Den höga tornspiran (fig 15) är åttkantig och har i hörnen dragits ned till fjärde våningens golvplan i spetsiga tvådelade kappor. Spiran består av en kraftig bjälkkonstruktion som täcks av horisontalt lagda tjärade bräder. Den avslutas uppåt i en hjärtstock av ek, som kröns av en flöjel med årtalet 1861.

Spirans nuvarande form är troligen i stort sett densamma som den ursprungliga gotiska från tiden omkr 1300 då tornet synes ha tillkommit. Denna utformning av spiran har många motsvarigheter på den gotländska landsbygden, t ex spirorna i Dalhem, Rone, Stånga, Tingstäde, Öja. Samma utformning av tornspirorna förekommer också i Nordtyskland (t ex kyrkan i Gettorf, Kreis Eckernförde i Schleswig-Holstein).¹⁶

Trots att spiran av allt att döma har kvar sin ursprungliga medeltida form, har den ombyggt och förnyats vid flera tillfällen under senare tid. I kyrkans

räkenskaper för år 1727 upptas en post till "Festpeng på handen som skal bygja tornet." Denna utgift tyder på att man vid denna tid sannolikt genomförde en betydande ombyggnad av tornspiran. Huruvida det även innebar en förändring av utformningen är svårt att säga, men troligen bevarades den ursprungliga formen. Detta förefaller ha varit det vanligaste vad de gotländska tornspirorna beträffar.¹⁷

Vid 1800-talets mitt var tornspiran åter i ett sådant skick att det krävdes omfattande reparationsarbeten för att rädda den. Man övervägde även att göra en fullständig ombyggnad. Detta framgår av ett stämmoprotokoll från 1858: "Kyrkotornets reparation blef föremål för denna stämma. Byggmästaren Lindqvist som blifvit anmodad uppgöra kostnadsförslag så väl öfver det gamla tornets reparation som ock öfver ett nytt med äskade förändringar . . . hade till Ordföranden öfverlemnat desamma, hvarvid befanns att reparationen å det gamla uppgick till obetydlig skillnad i kostnaden. . . församlingen gemensamt beslöt att reparera

Fig 36. Klockvåningens ljudöppningar mot norr. Det högra kapitälet är ursprungligt. Foto 1976.

The sound holes of the bell chamber looking north. The right-hand capital is original.

det gamla tornet samt bibehålla detsamma till den form och storlek som det befinnes ...” Denna omfattande reparation av den gamla spiran genomfördes enligt stämmoprotokollen sommaren 1861.

Även senare har tornspiran reparerats och delvis måst ombyggas vid flera tillfällen, Sommaren 1937 skadades spiran vid ett åsknedslag, som fortsatte ned i ringkammaren och där skadade orgeln. Enligt kyrkans räkenskaper reparerades spiran vid detta tillfälle av byggmästaren Reinhold Lydahl, Etelhem.

Vid kyrkans omfattande yttre restaurering 1955 utfördes också reparationsarbeten på tornspiran. När

detta skrivs (1976) är spiran i stort behov av lagningsarbeten, vilket man av ekonomiska skäl måst avstå från.¹⁸

Sakristia

Kyrkan saknar särskild sakristiebyggnad. Som sakristia tjänstgör nu predikstolstrappans nedre del, som inrättats för ändamålet med stol, klädhängare och spegel. Denna anordning tillkom vid restaureringen 1957 (fig 84) Tidigare hade sakristieutrymmet varit större och omfattat en förlängning av predikstolstrappan åt öster, så att korportalens inre omfattning doldes, vilket omöj-

liggjorde kommunikation genom denna. Detta sakristieutrymme härrörde från en restaurering 1923–24.

En tid fanns ett sakristieskrank i korets nordöstra hörn.¹⁹ Detta framgår både av äldre fotografier och av en plan av kyrkogården och kyrkan utförd av L P Engbom²⁰ 1826 (fig 8). Enligt kyrkans räkenskaper fick en snickare betalt för "et Skranck och Sacraestie" år 1740. Det målades 1749. Enligt de bevarade fotografierna var skranket ca 2 m högt med dörr på södra sidan samt vitmålat (fig 41).

Av kyrkans arkivalier kan man utläsa att församlingen vid flera tillfällen haft för avsikt att bygga en sakristia av sten på dess sedvanliga plats norr om koret. Det var främst prästerskapet som av naturliga skäl krävde denna nybyggnad.

Vid en prostvisitation 1796 anmäldes följande: "Pastor med Församlingens ledamöter woro omtänkte att låta upföra en liten Sacristije vid Lojstad kyrka, i anseende til den stöld som derstädes för kort tid blifwit föröfwad, kommande denna byggnad at företagas wid beqwämlig tid, samt åtnjuta Soknmännerna til detta behof hjelp och understöd af Kyrkans Magazin. Hälst den öfwerenskommelse är träffad at kyrkomagazinet så wäl i Lojstad som Linde bör til förefallande kyrkoförnödenheter och reparationer, understöjda."

Vid en kyrkostämma några år senare, 1799, påpekades: "... äfwenledes erinrades Løjsted församlings ledamöter om en ny Sacristugas upbyggande, som redan förut i sistledne visitation blifwit beslutit, af consistoria och ålagdt, men hwilka ej funnos hogade sådant värkställa, hvidan Pastor tillsade them ansvaret för sådant uracktlåtande komma at stadna på them allena."

Även år 1810 anmärkte pastor på att sockenmännen ännu ej börjat bygga sakristia, som ansågs nödvändig bl a för att förvara kyrkans dyrbarheter i. Inte heller denna anmodan gav resultat och 1834 skrevs i ett stämmoprotokoll: "Løjstads Församling erindrades, hvid vid Pastors tillträde blef beslutat om en Sacristugas upmurande vid kyrckan, som likväl till närvarande tid vore åsidosatt, och borde nu åtminstone efterhand materialier därtill en gång anskaffas, så wäl som för behofvet till en magazins Bygnad ..."

Också på 1840-talet påminde pastor socknens bönder om löftet att bygga en sakristia, dock utan resultat. Någon särskild sakristiebyggnad av sten kom således ej att byggas i Lojsta.

Vid en visitation 1889 anmärkte biskopen på en hög stenar som låg på kyrkans norra sida och uppmanade församlingsborna att "från sagda murs (norra kyrkogårdsmuren) innansida till dess yttersida förflytta åtskillig kalksten, afsedd till ny sakristia." Man hade

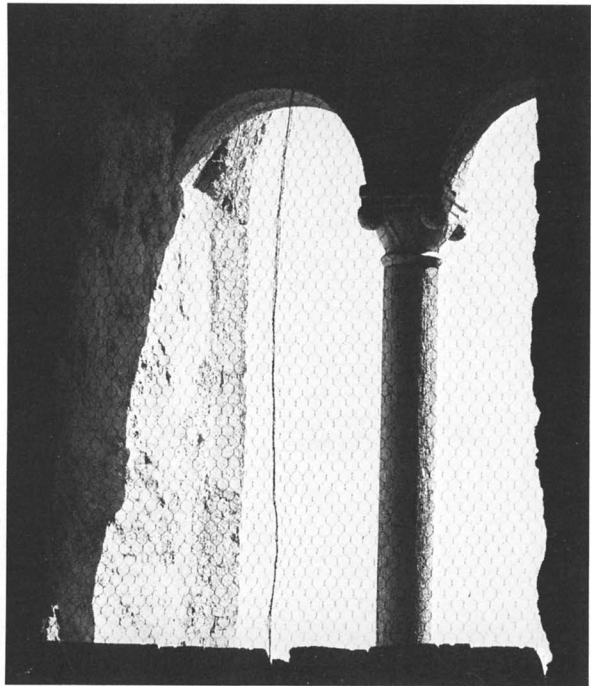

Fig 37. Ljudöppning i tornets östra mur med runda bågar, troligen från ett äldre torn. Foto 1976.

Sound opening in the east wall of the tower, with round arches, probably from an older tower.

alltså åtminstone anskaffat sten som en förberedelse till byggplanerna.

Yttertak

Yttertaken på koret, långhuset och tornets gallerier täcks med tjärade, vattrandade bräder. Långhusets tak har en tid varit täckt med spån, bl a pålades spån enligt räkenskaperna 1907. Det förefaller eljest som om bräder varit den vanliga takbeläggningen åtminstone så länge man kan följa detta tillbaka i tiden i kyrkans arkivalier, alltså till 1700-talets början. Det nuvarande brättaget lades på vid en yttre restaurering 1955.

De flesta och mest omfattande reparationsarbetena på de gotländska kyrkorna tiderna igenom har gällt taken. Så även här i Lojsta. Av kyrkans arkivalier framgår att taken måst bytas ut ett par gånger varje århundrade. År 1718 företogs en mindre reparation och 1742 hade enligt räkenskaperna "Alla Hemmans åboar i Loijsted gifwit en tolfvt bräder på gård Summa 6 tolffter och 4 st them the slagit på Kyrckio Takets södra sida."

År 1767 var taken åter angripna av röta och ansågs böra bytas ut. Man ville dock ej ta virket ur egen skog

Fig 38. Interiör mot öster. Foto 1976.

Interior looking east.

utan diskuterade detta på en kyrkostämma: "Lojsta-boar som gåfwo til känna det södra sidan af Kiörktaket wore förutit, skulle med första och så snart gjörligt wore, det med nytt wirke belägga. De begärde wäl härtill få fälla ett par Trän på gård uti Präste skogen, men hwilket Pastor sade sig ej kunde dem bewilja, utan som de sielfwe ägde skog nog och Kiörkan äfwen hade några bräder i förråd, ålåg dem det sielfwa at anskaffa och samma nödiga arbete wärkställa härefter . . ."

Åren 1799 och 1811 var det åter aktuellt med smärre reparationer på kyrkans tak. Vid en visitation 1838 anmärktes: "I Løjstad förekom till Reparation likaledes kyrckans Tak, hwarvid då äfwen sjelfva underredningen skall befinnas totalt bristfälligt, det nu beslöts, at i vinter nödiga och erforderliga materialier framskaffas at med nästa år det felande i stånd sättas motte och alt sådant upphjelpas."

Av ett kyrkostämmoprotokoll från 1907 framgår att

Fig 39. Interiör mot väster. Foto 1977.

Interior looking west.

kyrkans långhustak en tid var täckt med spån: "Hölls entrepenadauktion å aftagning af det gamla spåntaket på kyrkans skepp och påläggning af nytt spåntak." Enligt räkenskaperna var detta arbete färdigt den 15 juni samma år.

Takstolarna har förnyats vid takreparationer i senare tid bl a på 1860-talet och vid kyrkans senaste stora restaurering på 1950-talet. Åtskilliga av bjälkarna tycks dock ha återanvänts och bör alltså ha tillhört äldre

takstolar, några säkerligen från medeltiden. Takstolarna har konstruerats på sedvanligt sätt med hanbjälkar och sparrar, som fogats samman med stora dymlingar (fig 29). Det finns inga spår på takstolarna eller murverket, som skulle kunna tyda på att kyrkan eller någon del av den brunnit. Däremot har den skadats av åsknedslag, senast 1937 då kyrkans tornspira och orgel fick svåra skador. Brand utbröt dock ej.

Fig 40. Interiör mot öster före 1957 års restaurering. Foto C W Pettersson 1923.

Interior looking east before the restoration in 1957.

Interiör

Kyrkorummet kännetecknas av sin tredelning. Det ganska mörka tornrummet, som endast upplyses av ett litet fönster i västmuren, det ljusa långhuset upplyst av två stora rundbågiga fönster från 1800-talet, samt slutligen det låga koret med dess färgrika glasmålningar i det trekopplade östra fönstret. Kalkmålningar på väggar och i valv både i långhuset och koret förstärker rummets medeltida prägel.

Bågar

Tornbågen är hög och spetsbågig samt har omfattning av fint huggna kalkstensblock (fig 39). Anfannglisterna som är placerade ca 330 cm ovanför den nuvarande golvnivån består av hålkälade och profilerade kalkstensblock. Några av blocken i bågen har huggen putsrand, vilket troligen innebär att de avsetts för en hörnkedja i exteriören, eller att de återanvänts från ett äldre tornbygge.

Gördelbågen som delar och uppbär långhusets båda valv är trubbigt spetsbågig. Den är putsad och har kvadermålning från senare tid. Enkla hålkälade anfangslistor av sandsten finns på norra och södra sidan ca 335 cm över nuvarande golvnivå.

Triumfbågen som är vid och spetsbågig (fig 38) har troligen "moderniserats" i samband med tornets tillkomst omkr 1300. Den saknar huggen omfattning och har liksom gördelbågen i långhuset kvadermålning i grått med vita bruksränder. Enkla hålkälade anfangslistor av grå kalksten ca 193 cm ovanför nuvarande golvnivå.

Nischer

Kyrkan har fyra medeltida nischer i murarna, varav tre är placerade i koret samt en i södra tornportalens östra smyg.

1. I södra kormuren, bred triangelbågigt avslutad med bottenplatta av kalksten med huggen fyrpassfor-

Fig 41. Interiör mot öster före 1923 års restaurering. Foto A Roland.
Interior looking east before the restoration in 1923.

mad piscinaskål (fig 43).²¹ Mått: höjd 107, bredd 89, djup 58, piscinans diameter 36 cm.

2. I korets norra mur, sakramentsskåp med ursprunglig omfattning och dörrar av ek (fig 44). Omfattningen kröns av en skuren lilja med kors (fig 45). Dörrens nedre järnbeslag är medeltida. Mått: höjd 150, bredd 117, djup 35 cm.

3. I korets norra mur (bakom korbänken), med trepassformad övre avslutning av rödaktig kalksten (fig 46). Nischen är helt inklädd med fint huggna kalkstensblock. Den ovanligt rikt utformade nischen har troligen använts som förvaringsnisch. Mått: Höjd 52, bredd 31, djup 38 cm.

4. Vigvattensnisch i södra tornportalens östra smyg med stor vigvattensskål av grå kalksten (fig 47).²² Nischen omges av svart konturmålning i form av blad och blommor. Ovanför nischen inskrifter i svart och rött, bl a runor (se nedan Ristningar och inskrifter). Mått: Höjd (med skål) ca 80, bredd 52, djup 45, skålens diameter 55, höjd 22, djup 17 cm.

Valv

Alla kyrkans byggnadsdelar, koret, långhuset och ringkammaren, täcks av valv av kalkstens- och sandstensflis. Korets valv, ett kryssvalv med svagt markerade grater, har försetts med ornamentala målningar från byggnadstiden.

Långhusets två valv delas genom en bred, trubbigt spetsbågig gördelbåge med hålkälade anfangslistor av sandsten. Valven är av samma typ som korets, alltså kryssvalv med svagt markerade grater. I det västra av de två valven finns hål för klocklinor, skodda med träomfattningar, vilket innebär att det funnits ett torn eller en takryttare över denna del av långhuset, som också av samma anledning har tjockare murar än den östra delen (fig 11).

Ringkammarens valv är gotiskt, alltså senare än de övriga valven, tillkommet i samband med tornets uppförande på 1300-talet. Det är ett kupolvalv av samma typ som återfinns i de kyrkobyggnader, som liksom detta torn, uppförts av den s k Egypticusverkstaden.

Fig 42. Interiör mot väster före 1923 års restaurering. Foto A Roland.

Interior looking west before the restoration in 1923.

Fig 44. Sakramentsskåp i korets norra mur med omfattning och dörrar av trä samt ornerade järnbeslag, 1200-talet. De övre järnbeslagen är sentida. Foto 1976.

Aumbry in the north wall of the chancel with wooden frame and doors and ornamental ironwork; 13th century. The upper pieces of ironwork are more recent.

Fig 43. Nisch med piscinaskål i korets södra mur. Foto 1976.

Niche with piscina bowl in the south wall of the chancel.

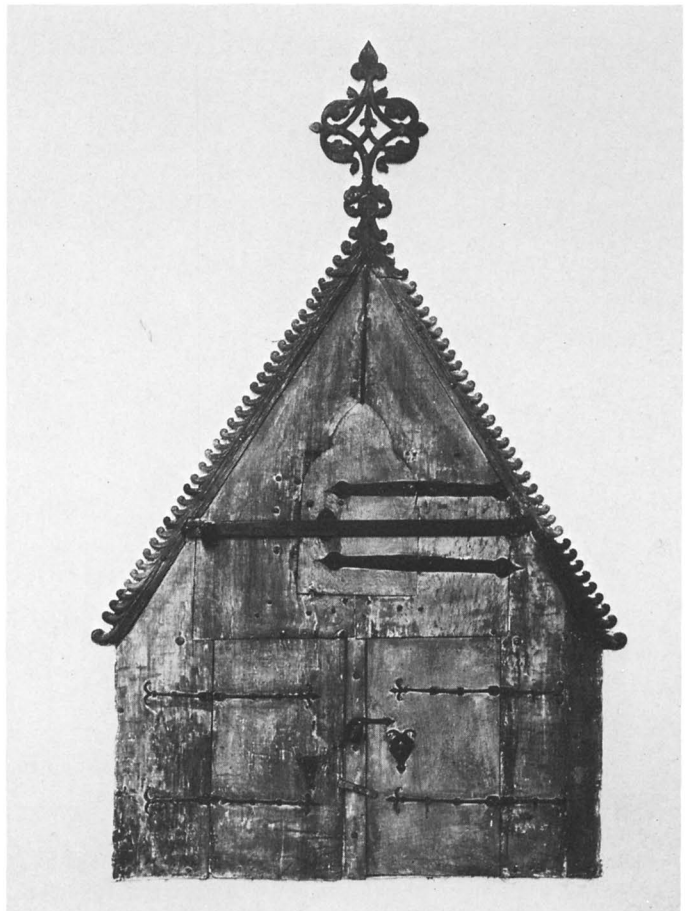

Fig 45. Sakramentsskåpets krön av snidad trä, 1200-talet. Foto 1976.

The carved wooden crown of the Aumbry; 13th century.

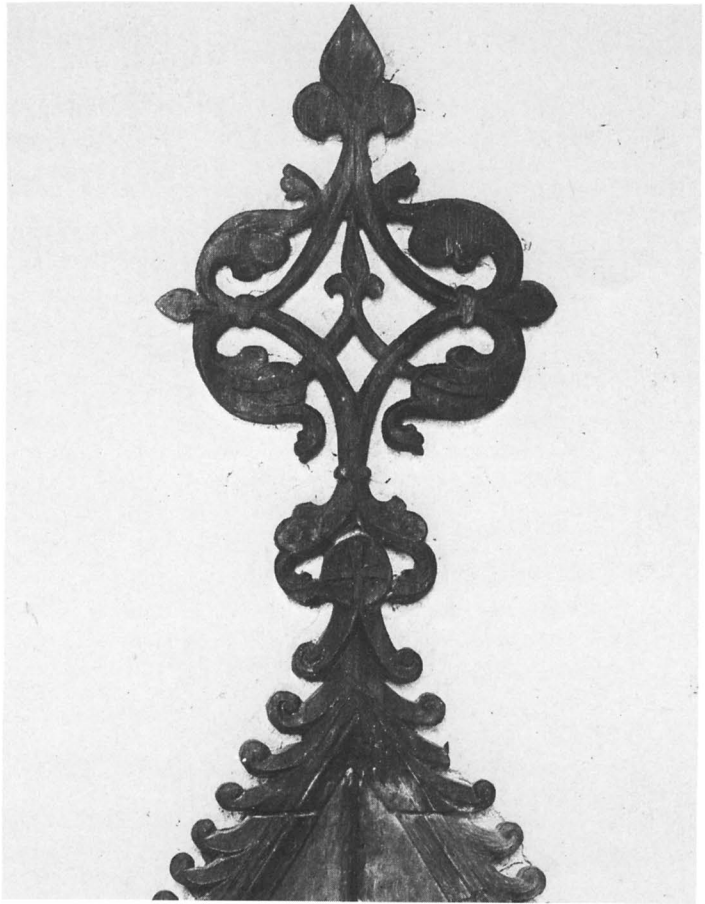

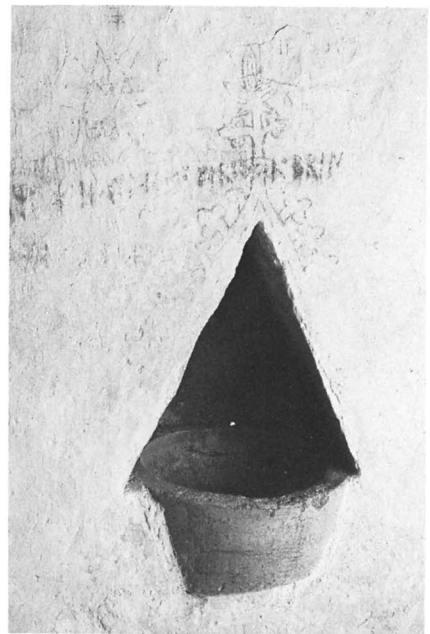
Fig 46. Nisch i korets norra mur med trepassformad övertäckning av rödaktig kalksten, 1200-talet. Foto 1976.

Niche in the north wall of the chancel with trefoil head of reddish limestone; 13th century.

Fig 47. Nisch med vigvatensskål av kalksten i södra tornportalens östra smyg. Foto 1976.

Niche with limestone holy-water bowl in the east splay of the south portal of the tower.

Kyrkans byggnadshistoria

Lojsta kyrka med kor, långhus och torn är en relativt enhetlig anläggning från medeltiden. Långhuset och koret, som uppförts under 1200-talets andra fjärdedel, är dock äldre än tornet från tiden omkr 1300. Innan detta uppfördes fanns en tid ett torn över långhusets västra del (jfr Anga, SvK Go IV, s 544).²³

Den nuvarande kyrkan har säkerligen föregåtts av en kyrka av trä, troligen en stavkyrka, av vilken några rester har bevarats inmurade i tornet. I samband med uppmätning av kyrkobyggnaden för Sveriges Kyrkors räkning 1943 observerade John Söderberg två bjälkar, som förmodades härröra från en stavkyrka. Bjälkarna är inmurade i långhusets västra mur (fig 11). De har båda nästan kvadratisk genomskäring (24×25 cm) och åtminstone den ena bjälken har en djup och bred ränna (fig 34). Möjligen kan den ha tjänstgjort som syll i den förmodade stavkyrkan. En likartad men kraftigare syllstock finns bevarad (i Statens historiska museum) från stavkyrkan i Eke ej långt från Lojsta (SvK Go VI, fig 534, 535).²⁴

Vid en utgrävning som företogs av landsantikvarien Gunnar Svahnström i samband med restaureringen 1957 påträffades inga spår av denna stavkyrka. Detta troligen främst på grund av att marken omrörts starkt i samband med begrävningar i senare tid. Utgrävningen var dessutom begränsad till koret (Restaureringsrapport i ATA och GF).

Stavkyrkan i Lojsta synes ha stått i avsevärd tid. Den nuvarande kyrkan, som knappt kan ha haft någon föregångare av sten, uppfördes först under 1200-talets andra fjärdedel. Troligen fick härvid en del av stavkyrkan stå kvar för att möjliggöra firandet av mässan under byggnadstiden. Långhuset av trä kunde alltså förenas med det nya koret av sten, vilket bevisligen skedde i grannsocknen Silte.²⁵

Den nuvarande kyrkans kor och långhus tycks ha uppförts i ett sammanhang, dock troligen med koret i en första etapp. Den relativa samtidigheten kan bl a utläsas av portalernas utformning. Samtliga tre portaler, korportalen samt tornets båda portaler (ursprungligen i långhuset), har veckkapitäl med i stort sett samma utformning (fig 16–24).

Vid flyttningen från långhuset till det nyuppförda tornet moderniserades den södra långhusportalen något genom att bågarna gjordes spetsiga (nu på tornets norra sida). Norra långhusportalen (nu på tornets södra sida) fick behålla sin ursprungliga form.

Även sockelns utformning tyder på att kor och långhus troligen planerats och uppförts i stort sett samtidigt. Den är på alla sidor enkel och skråkantad (fig 14) samt ligger i förband mellan de båda byggnadsdelarna.

Ett förhållande som är värt att uppmärksamma i detta sammanhang är att den norra portalen är påfallande stor och bred. Det bör innebära att den tjänst-

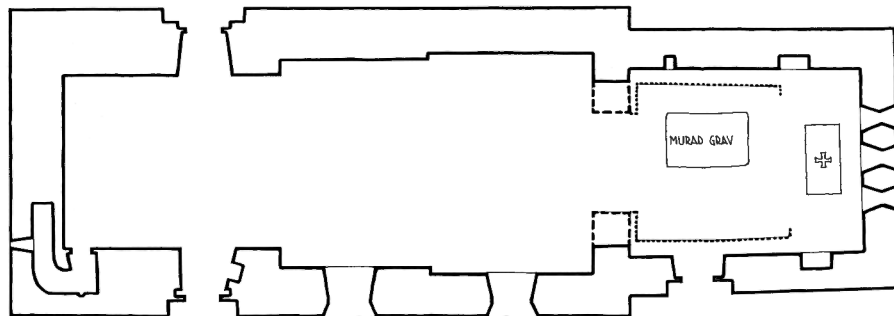
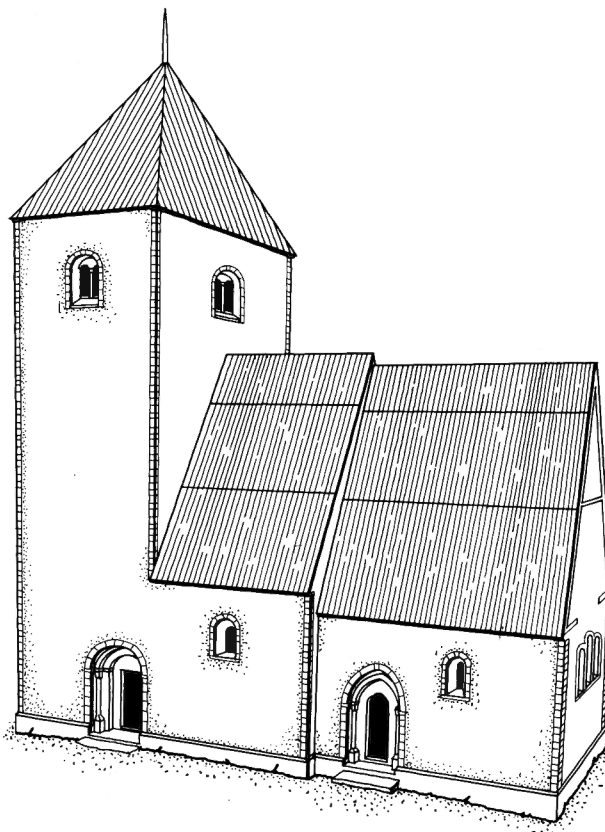

Fig 48. Plan med inlagda utgrävda grundmurar till en trängre triumfbåge, 1:300. Uppm J Söderberg 1943, kompl av G Svahnström 1957.

Plan with inserted excavated foundations of a narrower chancel arch.

Fig 49. Den äldsta kyrkans förmodade utformning. Rekonstruktion av E Lagerlöf och J Söderberg 1977.

The assumed appearance of the oldest church. Reconstruction by E Lagerlöf and J Söderberg.

gjort som kyrkans huvudportal. Denna brukar annars nästan undantagslöst i de gotländska kyrkorna vara placerad på södra sidan, som var huvudfasaden.²⁶ Som ovan påpekats var dock den stora portalen på tornets norra sida ursprungligen sydportal i långhuset. Att den omplacerades kan möjligen bero på att den väg som ledde fram till kyrkan var belägen på norra sidan, som av denna anledning fick bli huvudfasad (jfr Hejnum kyrka, SvK Go II, s 162).

Troligen försågs kyrkans fönster med glasmålningar omedelbart efter färdigställandet.²⁷ En omfattande svit har ännu bevarats i korets östra fönster (se nedan). De kan dateras till 1200-talets andra fjärdedel och utgör således ännu ett belägg för dateringen av koret och långhuset. Det är nämligen rimligt att anta att glASFönster insattes snarast möjligt för att hindra väta att komma in i murverket.

Kyrkorummet pryddes också med kalkmålningar av ornamentala art.²⁸ Dessa är främst koncentrerade till koret, kring östfönstret och i valvet, men ett livsträd troligen av samme mästare har målats på långhusets norra vägg (se nedan).

Den västra delen av långhuset har betydligt tjockare murar än den östra (fig 48). Detta beror säkerligen på

att ett torn skulle uppföras över denna del (jfr Anga, SvK Go IV, s 544).²⁹ Det är ovisst om detta kom att byggas till hela sin höjd. Visserligen finns i långhusets västra valv ett hål avsett för en klocklina, men den klocka som detta avsågs betjäna kan ha varit upphängd i ett lågt torn eller i en takryttare av trä. Om stentornet över långhusets västra del skulle ha uppförts till hela sin höjd hade välvningen av långhuset troligen måst utföras på annat sätt. För att avlasta tornets stora tyngd skulle man behöva ett valvstöd i form av en kolonn mitt i långhuset (jfr Anga). Det troligaste är dock att man uppförde ett lågt torn, som ej krävde stöd i öster (fig 49).

Vid tiden omkr 1300 påbörjades ett nytt byggnadsföretag. Kyrkan skulle moderniseras och förstoras. Tornet över långhusets västra del revs och i dess ställe uppfördes ett högt torn väster om långhuset. Det försågs med gallerier på norra och södra sidorna och fick ljudgluggar i tre våningar. Långhusets båda portaler flyttades till det nybyggda tornet och placerades där på norra resp södra sidan. Den norra större portalen (urspr på södra sidan) erhöi i samband härmed något spetsiga bågar i arkivolten, medan den södra portalen (i långhuset på norra sidan) ej synes ha förändrats.³⁰

Av flera av ljudgluggarnas utformning framgår att material från det rivna romanska tornet troligen återanvänts. Några av dessa har nämligen ursprungligen av allt att döma varit rundbågiga, men vid omplaceringen, ofta något klumpigt, gjorts spetsbågiga. Detta gäller främst de nedersta ljudgluggarna samt öppningarna på västra sidan.

Även långhuset förändrades något i samband med tornbygget. Som nämnts flyttades dess portaler. Vidare igenmurades ett rundbågigt fönster på södra sidan. Det ersattes med ett stort tvådelat fönster med rikt utformat masverk, en fönsterform som blev mycket vanlig i de gotländska kyrkorna på 1300-talet (fig 28).³¹ Det kan nämnas att grannkyrkan Linde fick ett likartat utformat fönster i absiden vid samma tid.³²

Invändigt skedde också några förändringar, troligen vid samma tillfälle. Triumfbågen som varit smal och rundbågig vidgades väsentligt och gjordes spetsbågig. Ovanför den nya bågen försågs långhusets östra mur med kalkmålningar av en mästare som stod "Egypticus-verkstaden" nära, eller ingick i denna. Detta bör dock ha skett något senare, troligen under 1300-talets andra fjärdedel.³³

Med dessa åtgärder vid tiden omkr 1300 stod den medeltida stenkyrkan i Lojsta färdig. De förändringar som senare företagits är endast, med undantag för fönsterförstoringar på 1860-talet, av underhållskaraktär. På 1400-talet försågs långhusets norra mur med en svit målningar av "Passionsmästaren" och omkr 1520 fick långhusets södra mur en kalkmålningsscen (se nedan).

Reparationer och restaureringar

Kyrkan har under århundradena genomgått åtskilliga mer eller mindre omfattande reparationer och restaureringar de flesta av underhållskaraktär. Anteckningar i kyrkans arkivalier om sådana finns från 1700-talets mitt. Vid en kyrkostämma i december 1763 anmäldes att kyrkan var i stort behov av både inre och yttre reparation, men att "Soknen är liten och cassan torftig, Ty til förse The sig, at af högwyrdige H.Doct och Biskopen få niuta härutinnan et höggunstligt biitråde igenom en Collects åtniutande af de Tre årl.öfwer hela Stiftet." Enligt kyrkans räkenskaper utfördes omfattande reparationsarbeten på kyrkan sommaren 1765, troligen som en följd av de medel man erhållit genom stiftskollekten. Reparationen gällde främst "späckning och hwitlimning" både in- och utvändigt.

Omkring 100 år senare var kyrkan åter i stort behov av reparationer. Vid en visitation 1857 antecknades: "... Lojstad kyrka är ... ytterst förfallen såväl ut som invändigt, och en fordran med allra första en

grundlig reparation så vida den icke skall blifva en ruin." Även denna gång begärdes stiftskollekt. Om sådan erhöles framgår ej, men år 1861 gjordes en yttre reparation som bl a omfattade fönsterförstoringar både i koret och långhuset samt omläggning av taken. År 1864 fortsatte man med en inre uppsnyggning i form av putsning och kalkning av väggar och valv.

Vid 1900-talets början fördes kyrkans restaurering på tal vid flera tillfällen. Detta bl a därför att putsen invändigt flagat av på flera ställen och medeltida kalkmålningar blottats. Någon regelrätt restaurering kom dock aldrig till stånd vid denna tid. Konservatorn Wilhelm Pettersson³⁴ berör detta i ett brev till Riksantikvarien (11.5 1922, ATA): "Angående Lojsta kyrka får jag härmed upplysa: År 1908 eller 1909 medan arbetet med Linde kyrka pågick, var undertecknad tillsammans med kyrkoherde Havrén till Lojsta kyrka, och blottade då, på ett par ställen, till ca 30 a 40 kv cmtrs storlek några målningar, meningen var att framdeles skulle Kungl.Majest. tillstånd sökas att få blotta målningarna i kyrkan. Något kostnadsförslag, muntligen eller skriftligen kan jag ej påminna mig ha blivit angivet, således har församlingen ej legat i underhandling med mig derom. Kandidat Edle ringde till mig på nyåret, att om jag kom till Gotland, så kunde jag ringa på till kyrkoherde Havrén, ty det var fråga om Lojsta kyrka; jag fick ej tillfälle dertill när jag var där nere nu senast. Jag hörde då av en målare Svensson på Ronehamn, att en person från Lojsta hade uppmanat honom att komma dit och få framskrapa målningarna. Målaren hade då upplyst om att det får ingen annan göra än den som har Riksantikvariens tillstånd, han hade då sagt, att det var att restaurera dem, men skrapa fram dem det fick de väl göra själva. Av erfarenheter jag haft, ända till så sent som 1911 (Söderby Karl, Himmeta) har trots flera påminnelser till vederbörande myndigheter, förbud ej givits byggnadsentreprenören och "dem själva" att få framskrapa målningarna. Restaurator (ej konservator) har då fått skulden för vandalism, lakuner har fått fyllas i, och konturer skulle sammanbindas när det skulle restaureras."

Sin första stora egentliga restaurering genomgick kyrkan 1923–24. Det var främst interiörens omdaning som blev genomgripande. Detta berodde främst på att de nyss omtalade medeltida kalkmålningarna kunde framtagas.

Detta utfördes av konservator Wilhelm Pettersson, Stocksund, som i detta sammanhang skrev det ovan citerade brevet.

Även vad inredningen beträffar gjordes vissa betydelsefulla förändringar. Ett sakristieskrank, som var uppställt i korets nordöstra hörn (fig 41), avlägsnades. I

dess ställe inreddes ett sakristieutrymme vid predikstolens trappa som förlängdes åt öster ca 2 m. Vidare ersattes ett genombrutet altarskrank troligen från 1862 (fig 41) med nuvarande skrank indelat i rektangulära fält omgivna av lister, målat i brunt, rött och grönt. Ett liknande skrank, men högre, uppsattes i tornkammaren som skärm till ett orgelpodium. Tornets båda portaler försågs invändigt med glasade vindfång. Restaureringen leddes av arkitekten Anders Roland.³⁵

Den 30 juli 1937 drabbades kyrkan av ett åsknedslag, som visserligen inte åstadkom brand, men som ändå skadade tornspiran och orgeln så svårt att reparation blev nödvändig. Blixten hade gått igenom orgelhuset och splittrat ett par väderlådor samt spräckt en del småbälgar. Orgeln renoverades och lagades genast av orgelfirman Olof Hammarberg, Göteborg. Tornspiran reparerades av byggmästare Reinhold Lydahl, Etelhem, känd från många gotländska kyrkorestaureringar.

Under 1950-talet genomgick kyrkan restaureringsarbeten i två etapper. Exteriören renoverades 1954–55 genom takomläggningar samt fasaderna genom putsning och kalkning. 1957 restaurerades kyrkan invändigt efter förslag av arkitekten Olle Karth, Visby. Kalkstensgolv inlades i koret och i samband härmed utfördes byggnadshistoriska undersökningar av Gunnar Svahnström. Altartrappan gjordes rak med steg av kalksten. Ett tidigare segmentformat altarskrank ersattes med ett rakt. Sakristieutrymmet i predikstolstrappan minskades för att frigöra korportalens inre omfattning. Kalkmålningarna rengjordes och övriga väggar och valv vitkalkades. Elektrisk uppvärmning installerades med radiatorer bl a i bänkarna. Konservatorsarbetet leddes av konstnären Erik Olsson, Sanda. Kulturhistorisk kontrollant var Gunnar Svahnström.

Kalkmålningar

Både koret och långhuset har väl bevarade medeltida kalkmålningar, som framtoqs vid en restaurering av kyrkan 1923.³⁶ I koret finns ornamentala målningar från byggnadstiden, d v s 1200-talets andra fjärdedel och i långhuset pryds väggarna med målningar från tre århundraden, 1300-talet, 1400-talet och 1500-talet.³⁷

Kyrkans äldsta målningar, de ornamentala kalkmålningarna i koret, är koncentrerade till valvet och kring fönstren i östra muren. De är alla utförda i grått (möjl urspr svart) och rött. Valvsträngarna är utformade som kedjor av hjärtan eller cirklar med punkter i mitten. Vid anfangen formas kedjorna till akantusträd och buket-

I samband med omläggningen av korgolvet företogs som nämnts arkeologiska utgrävningar av Gunnar Svahnström. Dessa gav bl a vid handen att triumfbågen ursprungligen varit betydligt trängre (fig 48). Man kunde också konstatera att det nuvarande koret ej föregåtts av något mindre kor med absid, vilket man skulle kunnat förmoda. Den nuvarande kyrkan är således den första kyrkan av sten på platsen. Troligen har den föregåtts av en träkyrka, av vilken några syllbjälkar har bevarats inmurade i långhusets västra mur (fig 11).

När detta skrivs, 1976, förbereder församlingen en omfattande och dyrbar reparation av tornspiran, som har svåra rötskador. Det är ovisst när detta kan genomföras då Arbetsmarknadsstyrelsen ej som tidigare ger stöd åt de gotländska kyrkornas restaurering.

Uppvärmning

Kyrkorummet uppvärms, som nämnts, elektriskt med radiatorer i bänkarna samt i ringkammaren och bakom altaret. Denna uppvärmningsanordning installerades vid restaureringen 1957 efter förslag av ingenjörfirman Lennart Träff.

Tidigare hade kyrkan uppvärmts med en liten kamin i långhusets nordöstra hörn. Denna anskaffades vid restaureringen 1923. Församlingen hade då sedan länge haft planer på en uppvärmning av kyrkan, vilket framgår av arkivalierna. Ett förslag om insättandet av en kamin hade uppgjorts redan 1905 av arkitekten Gustaf Pettersson, Stockholm. Vid biskopsvisitationer under 1800-talets senare hälft påpekades ofta nödvändigheten av att församlingen anskaffade en uppvärmningsanordning i kyrkan.

Hjässornamentet består av en fyrdelad cirkel med utväxter i form av kvistar med spadformade blad i spetsarna (fig 50).

Den målade ornamentiken omkring korets tre östfönster har samma cirkelmotiv som finns i valvsträngarna. Alla fönster kröns av liljor. Dessutom förekommer kvadermålning i grått och rött (fig 52). På norra väggen en liten drake vars svans slutar i en växtanka.

På långhusets norra mur finns ett målat livsträd i grått och rött, vilket bör ha tillkommit samtidigt som korets ornamentala målningar (fig 51). Invigningskor-

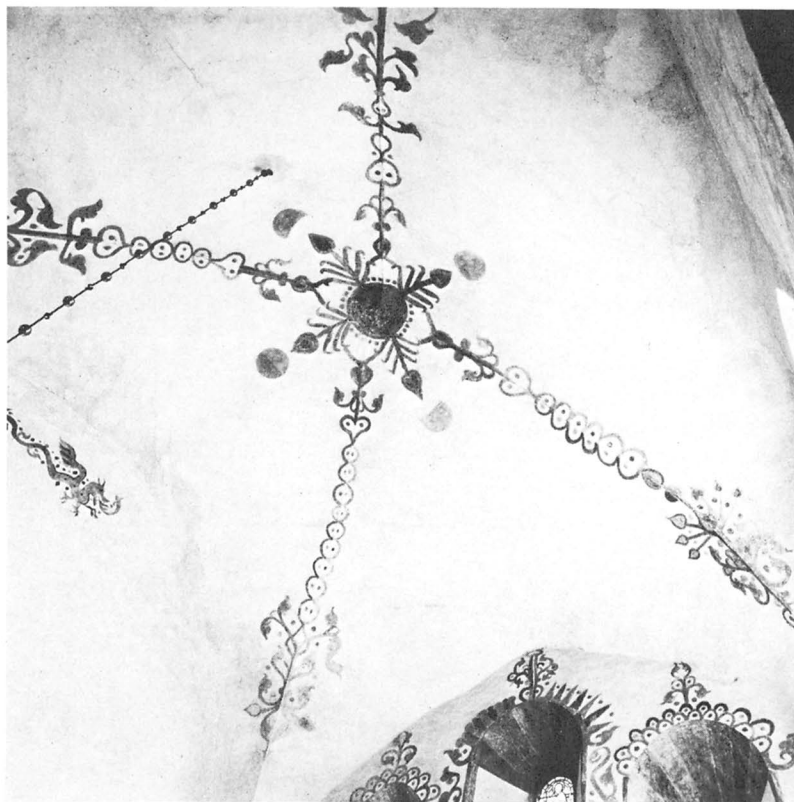
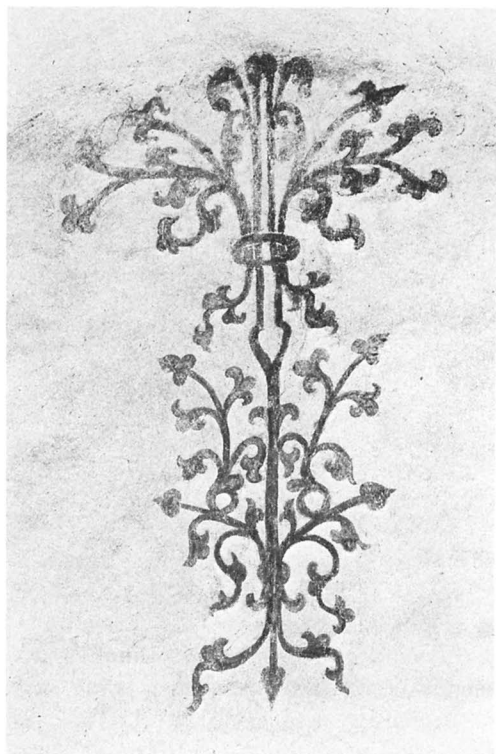

Fig 50. Ornamental målning i korvalvet, 1200-talet. Foto S Hallgren.

Ornamental painting in the chancel vault; 13th century.

sen av maltesertyp i svart, grått och rött (6 i koret och 3 bevarade i långhuset) hör också sannolikt samman med dessa målningar från 1200-talets mitt då den romanska delen, kor och långhus, invigdes.³⁸

På långhusets östra vägg ovanför triumfbågen finns en stor svit målningar från 1300-talet (fig 52). I mitten Kristus som världsdömdomare flankerad av Petrus och Paulus. Dessa målningar har tillskrivits "Egypticus-verkstadens" målare, troligen verksam vid 1300-talets mitt.³⁹

De tolv scenerna ur Kristi lidandes historia på långhusets norra vägg (fig 54) har utförts av "Passionsmästaren", som var livligt verksam i de gotländska kyrkorna på 1400-talet.⁴⁰

Yngst av de medeltida kalkmålningarna är en skadad framställning av S Görans och draken på långhusets sydvägg. Endast de kungliga föräldrarna (fig 57) samt en del av S Görans häst har bevarats. Framställningens övriga delar förstördes vid en fönsterupptagning på 1860-talet.⁴¹

Fig 51. Livsträd, kalkmålning på långhusets norra vägg, 1200-talet. Foto 1975.

Tree of life, painting on the north wall of the nave; 13th century.

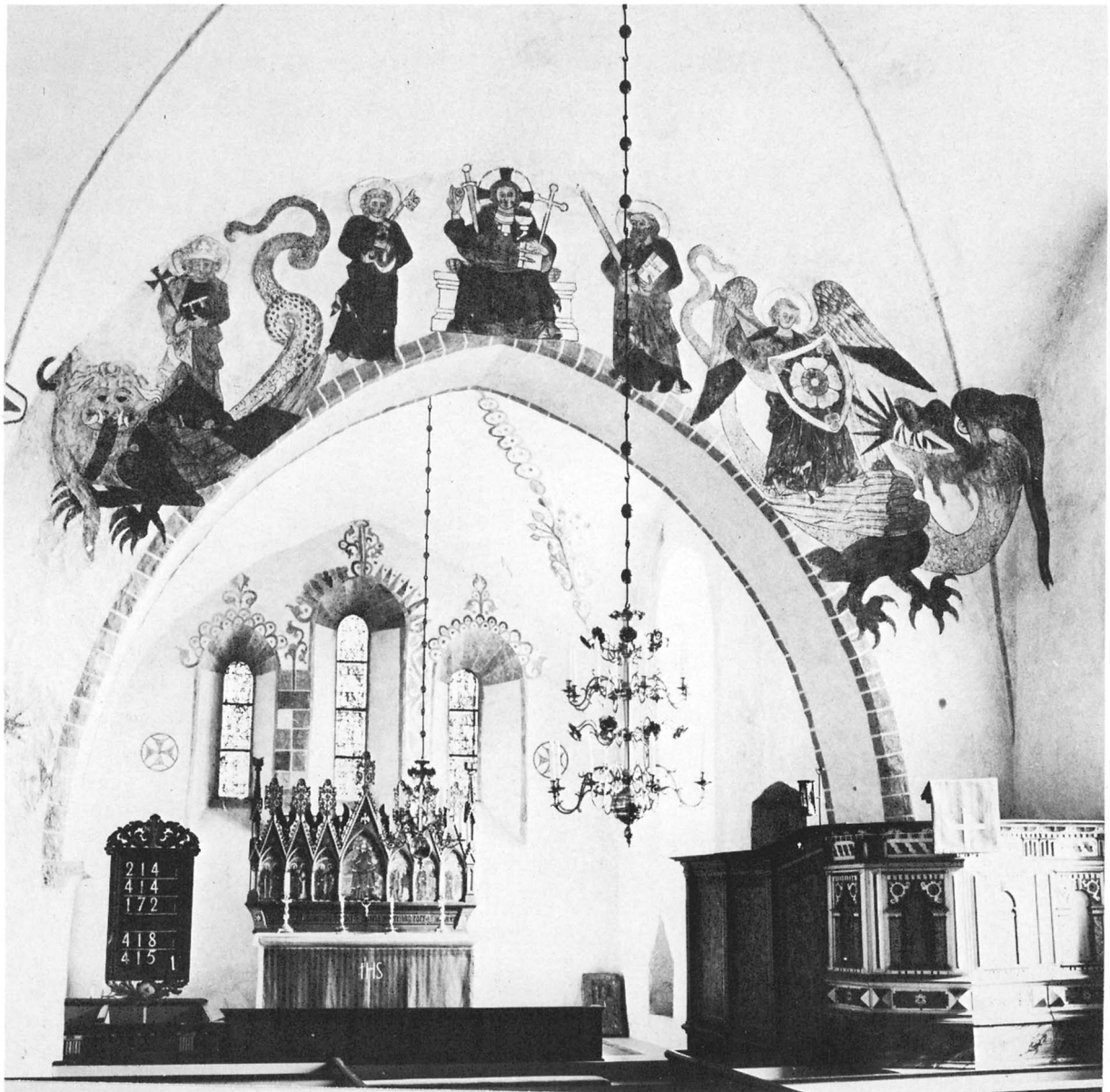

Fig 52. Långhusets östra vägg med kalkmålningar av "Egypticismästaren", 1300-talets mitt. Foto S Hallgren.

East wall of the nave, with paintings by the "Egypticus Master", 14th century.

I långhusvalvens hjässor finns sirligt målade ornament i ljusgrönt och rött samt rosor i svart från 1700-talet (fig 58).

Förteckning över målningarna

1200-talet

1. Kvadermålning samt annan ornamental målning kring de tre östfönstren (fig 52). Ovanför sidofönstren

kägelformade ornament med prickar i mittfälten, samt överst bladstänglar. Det mellersta fönstret har överst försetts med på ena sidan spetsvinkliga, på andra sidan trubbiga ornament och överst en rikt förgrenad bladstängel. Samtliga fönster har i bågar långa kilformiga stensnitt i rött och grått. Mellan fönstren finns kvadermålning samt en vertikal akantusranka.

2. Korvalvet har i hjässan en fylld cirkel omgiven av prickar. Från denna utgår åt fyra håll palmbliksliknan-

Fig 53. S Mikael som drakdödare, målning på långhusets östra vägg söder om triumfbågen av "Egypticismästaren" eller hans verkstad, 1300-talets mitt. Foto 1975.

St Michael killing the dragon; painting on the east wall of the nave south of the chancel arch, by the "Egypticus Master" or his workshop; mid-14th century.

Fig 54. Kristi lidandes historia, kalkmålning på långhusets norra vägg av "Passionsmästaren" eller hans verkstad, 1400-talets mitt. Foto 1975.

The Passion of Christ; painting on the north wall of the nave, by the "Master of the Passion" or his workshop; mid-15th century.

Fig 55. Judaskysnen, detalj av fig 54. Foto 1975.

The Betrayal, detail from figure 54.

Fig 56. Kristi gravläggning och Uppståndelsen, detalj av fig 54. Foto 1975.

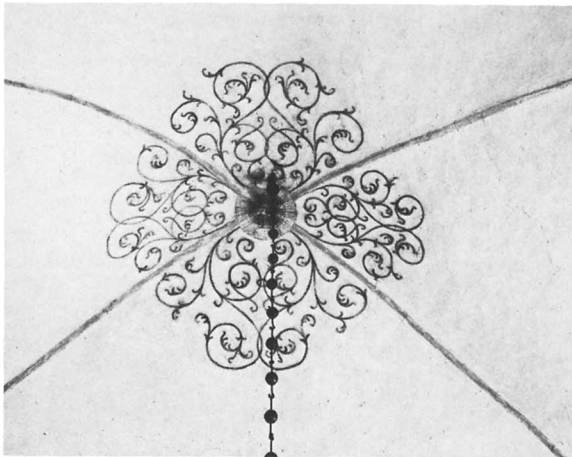
The Deposition and the Resurrection, detail from figure 54.

Fig 58. Kalkmålningensrest på långhusets södra vägg, de kungliga föräldrarna ur en scen med S Görän och draken, 1500-talet. Foto 1976.

Fragment of mural on the south wall of the nave; the royal parents from a scene with St George and the Dragon; 16th century.

Fig 57. Ornamentalmålning i långhusets östra valv, 1700-talet. Foto S Hallgren.

Ornamental painting in the east vault of the nave; 18th century.

de ornament som slutar i spadformiga blad. Valvets grater har smyckats med målade strängar i form av cirkelränder med punkter samt längst ut olikformade akantusbuketter. Överst på norra väggen i anslutning till valvdekoren en liten drake med ranksvans (fig 50).

3. På långhusets norra vägg i den östra travén finns ett målat livsträd, som synbarligen tillkommit samtidigt med korets målningar, alltså vid 1200-talets mitt (fig 51). Dessa målningars färgskala domineras av grått (ursprungligen svart), rött och ljusgrönt.⁴²

1300-talet

4. Den målningssvit som tillkom på 1300-talet är helt koncentrerad till långhusets östra vägg (fig 52). I mitten över bågryggen Tronande Kristus med bok, korsstav, svärd, kalk och hostia. Han flankeras av Petrus med stor nyckel och Paulus med svärd och bok. På ömse sidor om denna framställning två drakdödare. På norra sidan S Margareta som står på en ovanligt utformad drake med stort huvud, långa klor samt en lång spiralrullad svans. Helgonet är krönt och har i höger hand en korsstav, i vänster en bok. På södra sidan S Mikael, som med sköld i vänster hand och lång lans i höger hand, står på en stor bevingad drake med ett kolossalt huvud (fig 53). Längst åt norr, delvis på norra väggen fragment av en scen som förmodligen haft samband med Margareta-legenden. Man har förmodat att den kan ha framställt hur S Margareta slukas av draken.⁴³

1400-talet

På långhusets norra mur finns en lång passionsfris som nedåt avslutas med en veckbandbård samt med ett draperi (fig 54).

5. Nattvardens instiftande. –6. I Getsemane. –7. Judaskyssen (fig 55). –8. Kristus inför Pontius Pilatus. –9. Avklädandet. –10. Gisslandet. –11. Törnekröningen.

–12. Korsbärandet. –13. Kristus på korset omgiven av Maria och Johannes. –14. Pieta. –15. Gravläggningen. –16. Uppståndelsen (fig 56).

1500-talet

På långhusets södra vägg vid det västra fönstret finns en målning utförd av "Mästaren från 1520",⁴⁴ som också varit verksam bl a i Alva och Lau kyrkor (SvK Go VI, s 305 f, resp s 605 f). – 17. S Görans och draken. Av den stora scenen återstår nu endast fragment, västra delen med en kung och en drottning i adorantställning, prinsessans föräldrar som åser S Görans strid med draken (fig 58). Delar av draken och hästen har också bevarats. Ett ovanligt nätmönster bildar bakgrund till scenen.

Efterreformatorskt måleri

Enligt ett inventarium från 1830 fanns vid denna tid målningar som troligen tillkommit på 1700-talet. I korvalvet över altaret två änglar hållande en kunglig krona och under denna Karl XII:s namnschiffer. Vidare fanns "över koret", dvs troligen över korbänken vid korets norra vägg, Kung David i bedjande ställning med harpa, krona och spira. Framför denne fanns en hjort och ett bibelspråk. I korvalvet svävade fyra änglar med bibelspråket: "Ära vare Gud i höjden." På södra muren en framställning med Kristus, som i höger hand hade en segerfana. Dessa målningar överkalkades mot 1800-talets slut och är nu helt försvunna.

De medeltida kalkmålningarna framtogs och konserverades vid en omfattande restaurering av kyrkans inre 1923–24. Arbetet utfördes av konservatorn C Wilhelm Pettersson, Stocksund. Vid en restaurering 1957 rengjordes målningarna av konstnären Erik Olsson, Sanda.⁴⁵

Fig 59. Kristi födelse, glasmålning i korets östra fönster, 1200-talets mitt. Foto A Edle 1940.

The Birth of Christ, stained glass in the east window of the chancel; mid-13th century.

Glasmålningar

I korets östra trekopplade fönster finns väl bevarade medeltida glasmålningar. De bör ha tillkommit i samband med korets uppförande vid 1200-talets mitt.⁴⁶ Sannolikt har alla kyrkans fönster ursprungligen haft glasmålningar, vilket gett kyrkorummet ett dämpat ljus. Vid 1860-talets förstoring av fönstren både i långhuset och koret försvann säkerligen de sista resterna av de medeltida glasmålningarna i de övriga fönstren.

En teckning utförd av P A Säve på 1850-talet visar att det då ännu bevarade gotiska fönstret i långhusets södra mur hade en glasmålningrest överst i masverket (fig 69). Typen av växtornamentik tyder på att glasmål-

ningen tillkommit samtidigt som fönstret insattes på 1300-talet.

De bevarade medeltida glasmålningrutornas antal är 3+3 (urspr 4), +3, således 9 bevarade rutor av 10. Vid restaureringen 1923–24 kompletterades glasmålningarna med en ruta, som gått förlorad vid ett inbrott på 1870-talet, den nedersta i mittfacket, "Korsbärandet". Man strävade härvid efter att så noggrant som möjligt efterbilda de medeltida rutorna både i fråga om färg och form. Rutan utfördes av konservator Pettersson, som också framtog de medeltida kalkmålningarna (se ovan).⁴⁷

Fig 60. Konungarnas tillbedjan, glasmålning i korets östra fönster, 1200-talets mitt. Foto A Edle 1940.

The Adoration of the Magi, stained glass in the east window of the chancel; mid-13th century.

De medeltida rutornas framställningar är hämtade ur Nya Testamentet, Kristi barndoms historia i sidofönstren samt Kristi lidandes historia i mittfönstret.

De nio medeltida rutorna innehåller följande motiv: -1. Bebedelsen. Maria, som står frontalt, tilltalas av Gabriel med språkband i vänster hand. På detta finns följande inskrift med majuskler: GABRIHEL A RCA G EL (?) (Gabriel ärkeängel). Ovanför Maria en duva. -2. Kristi födelse (fig 59). Maria som ligger på en madrassliknande bädd ser på barnet i krubban samt den sittande Josef. Överst oxen och åsnan samt stjärnan.

-3. Konungarnas tillbedjan (fig 60). De tre konungarna räcker stående fram sina gåvor mot barnet som sitter på Marias vänstra knä. Både Maria och barnet håller höger hand lyftad. -4. Frambärandet i templet. Till höger Simeon med barnet, till vänster Maria som räcker fram händerna mot barnet. Bakom henne Josef, som bär två offerduvor. I mitten ett altare. -5. Flykten till Egypten. Josef iförd rund hatt med topp (s k judemössa) leder åsnan i ett rep. På åsnan sitter Maria frontalt och håller barnet med båda händer. -6. Kristi dop i Jordan. Kristus med nästan hela kroppen ned-

Fig 61. Frambärandet i templet, glasmålning i korets östra fönster. 1200-talets mitt. Foto R Hejdström 1976.

The Infant Christ in the Temple, stained glass in the east window of the chancel; mid-13th century.

Fig 62. Kristus på korset omgiven av Maria och Johannes, glasmålning i korets östra fönster, 1200-talets mitt. Foto A Edle 1940.

Christ on the Cross with Mary and John, stained glass in the east window of the chancel; mid-13th century.

sänkt i vattnet flankeras av Johannes som välsignande höjer höger hand, samt en ängel som räcker fram en klädnad. Ovanför Kristi huvud den Helige Andes duva. Man bör observera att Kristus har samma gloria som de övriga, alltså ej korsgloria. –7. Korsbärandet. Nyutförd scen av Wilhelm Pettersson. –8. Golgata (fig 62). Kristus på korset omgiven av Maria, som stöder vänster hand mot kinden (sorgegest)⁴⁸ och Johannes med bok i händerna. Ovanför korset sol och måne samt följande inskrift i majuskler: I H C.NAZARENVS (Jesus Kristus från Nasaret). –9. Uppståndelsen. Kristus stiger ur den sarkofagliknande graven. Vid hans fötter tre sovande soldater. Kristus har en korsfana i höger hand. Längst till höger ett språkband med följande

de inskrift i majuskler: RESVRREXIODNI (Herrens uppståndelse). –10. Majestas Domini (Kristus i Majestät). Kristus sitter på en tron med dyna. Han höjer höger hand i en välsignande åtbörd och håller en bok i vänster hand, stödd mot knät.

De beskrivna glasmålningarna är av senromansk typ med tydliga bysantinska inslag. Stilen anses ha förmedlats över Tyskland.⁴⁹ De har dock troligen utförts på Gotland, eftersom flera kyrkor försetts med glasmålningar utförda av samma mästare eller verkstad. Största överensstämmelserna med glasmålningarna i Lojsta har de i Rone och Sjonhems kyrkor.⁵⁰ De bör ha tillkommit vid 1200-talets mitt.

Vid andra världskrigets början, vintern 1939–40,

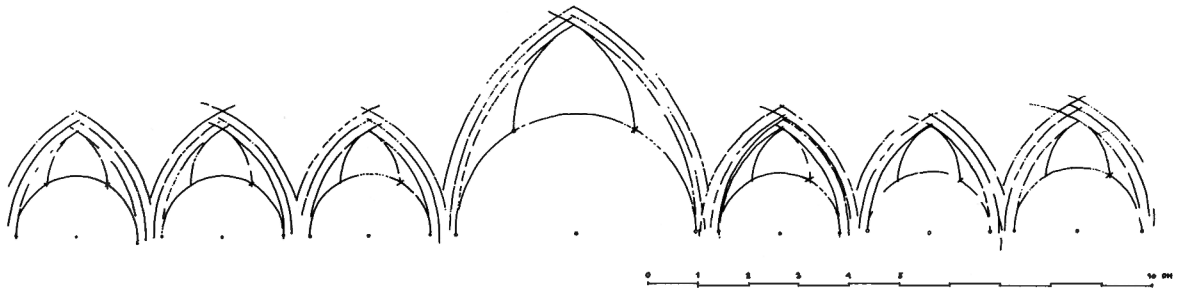

Fig 63. Ristade bågar (ritning till kyrkans retabel) på ringkammarens västra vägg. Avritn J A:son Utas 1976.

Carved arches (drawings for the reredos of the church) on the west wall of the ringing chamber.

nedtogs glasmålningarna och förvarades i trälådor i kyrkan. I samband härmed blev de föremål för en noggrann genomgång som resulterade i lagning och renovering. Detta utfördes av byggmästare Reinhold Lydahl, Etelhem, under överinseende av professor John-

ny Roosval. De ursprungliga blyspröjsarna kompletterades genom pålödning av en extra, tunn remsa bly. Vidare utbyttes trasiga och senare insatta glasbitar mot nya (Rapport i ATA).

Ristningar och inskrifter

I kalkputsen på kyrkans väggar finns ett stort antal ristningar i form av inskrifter och figurframställningar. Dessutom förekommer några inskrifter utförda med rödkrita.

A. Inskrifter:

1. Runinskrift (G 84 a) på korets södra mur ca 17 cm väster om korportalen och 128 cm över nuvarande golvnivå: MARIA.

2. Runor, bomärken och andra figurer (G 84 b) ristade i kalkputsen i norra tornportalens östra smyg ca 100 till 200 cm ovanför golvnivån. Dessa ristningar döljs nu av ett stort skåp i utrymmet, som tjänstgör som ersättning för sakristia.
3. Runinskrift med rödkrita (G 83) i södra tornportalens östra smyg, ca 155 cm över golvet. "har: sum: hita lisa: ta: ber: han: pris. . . ." (= Envar som läser detta, då bär han pris, dvs den som läser detta han

Fig 64. Drakar ristade i putsen på korets norra vägg. Avritn B Lindblad 1976.

Dragons carved in the plaster on the north wall of the chancel.

får beröm). Denna inskrift är anbringad intill vigvattensskålens nisch, men kan knappast anses ha något samband med denna.

Några nästan helt utplånade runinskrifter utförda med rödkrita finns också i tornbågen både på södra sidan och på norra sidan mot öster.

B. Ristade figurer och ornament

1. Ristade drakar på korets norra mur (fig 64). De har möjligen tillkommit som förlaga till de träsniderier, som skulle utföras till sakramentsskåpets omfattning.
2. Ristning på ringkammarens västra vägg utförd i putsen med passare eller annat instrument (fig 63). Mått: längd 222, höjd 24 resp 46, bågaras bredd 24 resp 48 cm. Ristningen består av sex mindre bågar som flankerar en stor båge (tre på varje sida). Samtliga bågar är indelade i trepass.

Ristningen, som upptäcktes i samband med beskrivningsarbetet inför utgivningen i Sveriges Kyr-

kor, är svår att upptäcka eftersom det nuvarande stora orgelhuset står endast ca 60 cm från ringkammarens västra vägg. Ristningen synes utgöra en ritning till ett föremål som skulle utföras för kyrkans räkning. Märkligt nog visar det sig att högaltarets retabel (fig 70), tillkommet på 1300-talet alltså samtidigt med tornbygget och tillkomsten av det gotiska fönstret i långhusets södra mur, har exakt samma mått som ristningen.⁵¹ Detta bör kunna betyda att arkitekten eller byggmästaren med denna ristning avsåg att visa hur han tänkt sig retablets utformning och att snickaren eller träsnidaren helt och hållet följt anvisningarna både vad måtten och den övriga utformningen beträffar. Ritningen är utförd i skala 1/1, vilket naturligtvis underlättat transponeringen. Detta sätt att utföra ritningar i putsen på en kyrkas murar tycks ej ha varit ovanligt under medeltiden, även om endast få bevarats till våra dagar.⁵² De har dolts med tjocka lager av puts, eller helt försvunnit när man på 1800-talet ofta avlägsnade den medeltida putsen.

Inredning och inventarier

Altaranordning

Högaltare av grå kalksten, putsat, med huggna hörnedjor (fig 65), täckt av på tre sidor kälad altarskiva av ljusgrå kalksten. På skivan fem huggna likarmade kors, längd 7 cm, armarnas bredd 1,5 cm (fig 66). På altarets baksida finns en brädfodrad nisch, täckt av en lucka av omålad furu med lås och beslag, höjd 37 cm, bredd 35 cm, djup 36 cm. På altarets södra kortsida finns en piscina, bestående av en cirkelrund flat skål med plan undersida, skråkantad, av rödaktig kalksten. Övre diameter 23 cm, höjd 8,5 cm (fig 67). Altarskivans längd 228 cm, bredd 108 cm, tjocklek 12 cm.

Framför altaret ligger en trampsten av finslipad gråvit kalksten, längd 120 cm, bredd 60 cm, tjocklek 9 cm, alltså betydligt kortare än altaret. Altarets höjd över trampstenen är 113 cm.

Altaret var före 1956 spacklat och oljemålat men blev detta år omputsat, kalkat och patinerat (konserverings-

rapport i ATA och GF). Vid samma tillfälle lagades piscinan i altaret av stenhuggaremästare Henry Karlsson, Slite.

Vid Brunius' besök på 1860-talet hade altaret "fram-till på midten ett vanligt hål", således en öppnad relikgömma. Den murades igen vid restaureringen 1923–24.

Altarkrucifix av trä, vit corpus med svart hår samt förgyllt ländkläde och törnekrona på brunt kors, inköpt 1957. Höjd 41 cm, corpus' höjd 15 cm.

Retabel av skulpterat, snidat, krederat och målat trä (fig 68–70), bestående av sju rakspetsiga gavlar, flankerade av toureller, jämte predella. Gavlarna åtskiljs av kolonnetter. Överkanterna begränsas av lister med krabbor och kröns av snidat flätverk i vegetativt mönster. Mittgaveln är högre och bredare än de övriga. Tourellerna pryds av gotiska fönsterliknande öppningar och avslutas av fialer med bladornament. Mellan

Fig 65. Interiör av koret mot öster. Foto 1976.

Interior of the chancel looking east.

gavlarnas rakspetsiga avslutningar står sex musicerande änglar. Inom varje gavel finns ett fält, uppåt avslutat med spetsbåge; i fälten målade figurer på duk, i mitten tronande Kristus, i de övriga fälten apostlarna, ordnade två i varje fält. Över varje par apostlar löper ett bågformat språkband med apostlarnas namn. Fältet med Kristusbilden är signerat och daterat: "C. Wilh. Pettersson 1898." Text på predellän: "Frid efterlemnar

jag åt eder. Min frid gifver jag eder. Joh: 14.27." På skåpets baksida: "Grundligt reparerad år 1896 / af V. Pettersson, Båtels." På ängeln längst åt norr är på baksidan inskuret "ÅR 1896." Färger: svart, rött, guld, brunt, vitt, blått, grönt.

Vid flera tillfällen under 1800-talet påtalades altarskåpets bristfälliga skick. På en skiss av Säve från 1855 är figurerna nästan utplånade, så att nästan bara huvu-

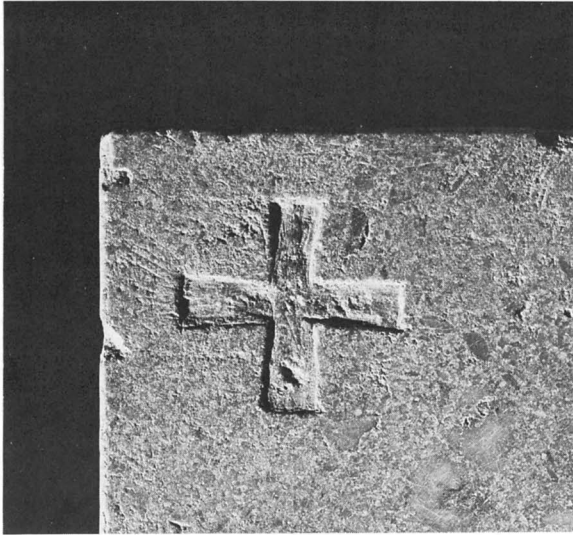

Fig 66. Invigningskors inhugget i den medeltida altarskivan.
Foto 1976.

Consecration cross cut in the medieval altar slab.

Fig 67. Piscina av rödaktig kalksten på högaltarets södra sida.
Foto 1976.

Piscina of reddish limestone on the south side of the high altar.

dena syns. Mittfältet upptar Marie kröning. Av helgonattribut skymtar ett svärd (Paulus) och en pilgrimshatt med snäcka (Jakob d ä).

Retablet torde ha tillkommit vid mitten av 1300-talet.⁵³ En med passare utförd ristning i putsen på ringkammarens västra vägg utgör sannolikt en förslagsristning till retablets bågformer (se kap Ristningar ovan).

Altarskrank av furu (fig 65), rakt, med platt profilerad överliggare, och skärm, indelad i rektangulära listomgivna fält. Färger: rödbrun överliggare med svart och röd list, gulvita fält med blå lister. Höjd 50 cm. Placerad på det övre av korets två trappsteg. På det nedre ligger en knäfallsdyna klädd med grönt tyg. Anordningen tillkommen vid restaureringen 1957.

Före 1957 fanns ett halvcirkelformat altarskrank av furu med svarvade dockor samt överliggare klädd med röd plysch (fig 40). Höjd 57 cm. Troligen tillkommet 1862, nu förvarat i materielboden. Det ersatte ett altarskrank, som i ett stämmoprotokoll från 1862 omnämns som ytterst bristfälligt och enligt 1830 års inventarium hade följande inskription: "Her Andreas Wykegren och hans kära Hustru Catharina Grönbärgh till Guds ära ingifvin Anno 1697."⁵⁴

Bekännelsepallar: – 1. Rektangulärt framstycke av furu, brunmålat (fig 71). På framsidan med svarta bokstäver på vitt listomgivet fält: "Gud miskunda / tig öfwer mig / syndare. Luc: 18. v 13". Överst sned profilerad överliggare. Höjd 42 cm, bredd 50 cm, överliggarens bredd 57 cm. Avsedd att placeras på altarringen. En pall av furu utan bakparti (fig 72), med profilerad framsida, gulbrun, längd 51 cm, bredd 19 cm, höjd 18 cm, har måhända utgjort en del av denna bekännelsepall och varit placerad på insidan av altarringen.

–2. Av ljusbrun furu med kontursågade stöd (fig 73). På framsidan fält omgivet av profilerad list. Höjd 94 cm, bredd 58 cm. 1749 köpte Linde och Lojsta kyrkor var sin "skriftestohl". Den i Lojsta målades 1750.

Triumfkrucifix

Triumfkrucifix: – 1. Av snidat, målat och förgyllt trä (fig 74–75). Huvudet bär krona och är lutat mot höger axel, kroppen bågböjd, benen parallella och brutna i vinkel, med knäna överförda mot bildens högra sida. Fotbråda saknas. Håret faller i fyra flåtor över axlarna. Hår och skägg är svartbruna, ländklädet brunt med gula ringar och rött foder, kronan gul. Karnation bevarad bl a på benen, halsen, vänster arm och större delen av ansiktet. Korsstammen är grön med röd kantlist och avslutas av ändplattor med de fyra evangelistsymbolerna. Mått: korsets höjd 120 cm, bredd 93 cm, corpus inclusive kronan höjd 63 cm.

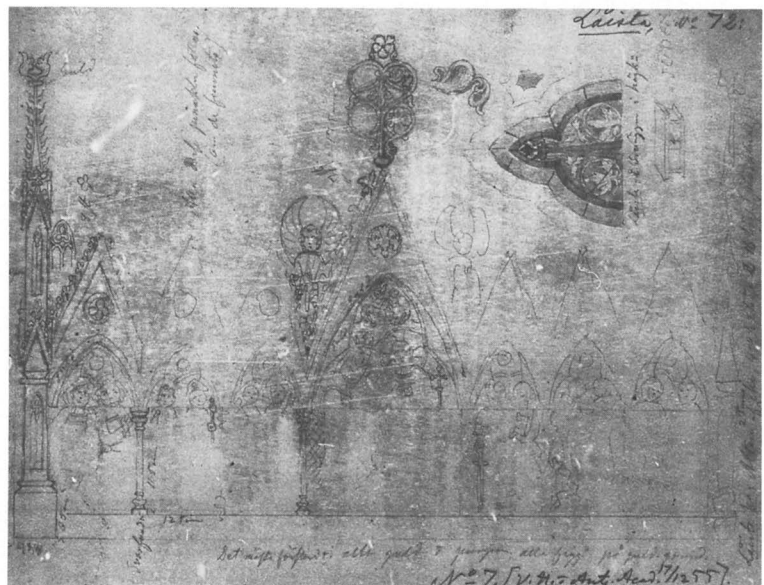
Fig 68. Retabel tillkommet vid mitten av 1300-talet, genomgripande renoverat 1896. Foto 1976.

Reredos dating from the middle of the 14th century, greatly remodelled in 1896.

Fig 69. Retabel och arkitekturdetaljer. Teckning av P A Säve 1855. UUB.

The reredos and architectural details. Drawing by P A Säve, 1855.

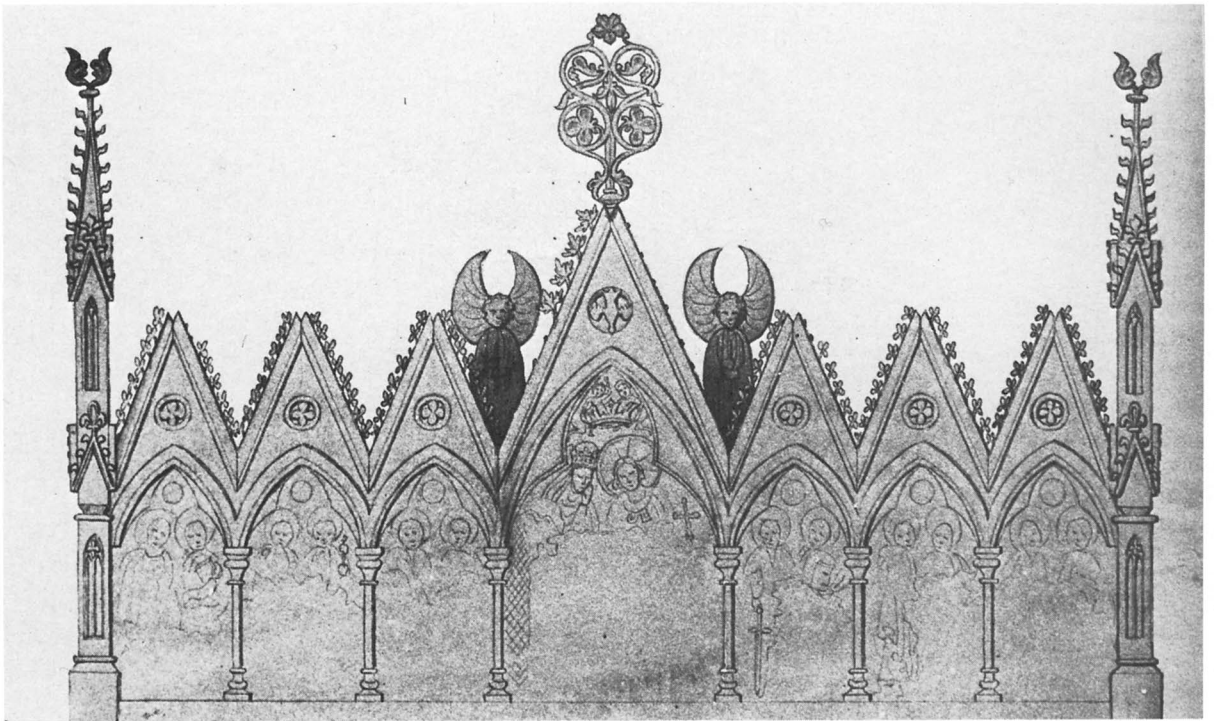

Fig 70. Retabet före renoveringen 1896. Efter teckning av P A Säve 1855, ATA.

The reredos before the renovation in 1896. After a drawing by P A Säve, 1855.

Fig 73. Bekännelsepall av ljusbrun furu, inköpt 1749. Foto 1975.

Confessional stool of pale brown pine, purchased in 1749.

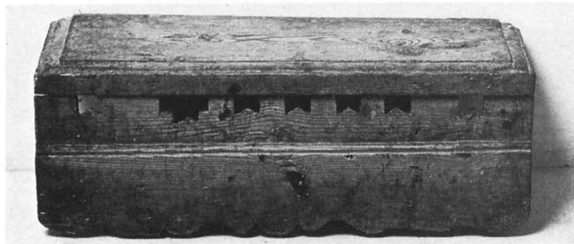

Fig 71–72. Bekännelsepall av brunmålad furu avsedd för altar-
skranket samt pall av furu, möjligen del av bekännelsepal-
len. Foto 1975.

*Confessional stool of pine, intended for the altar
ring, and pine stool, possibly part of the confessional
stool.*

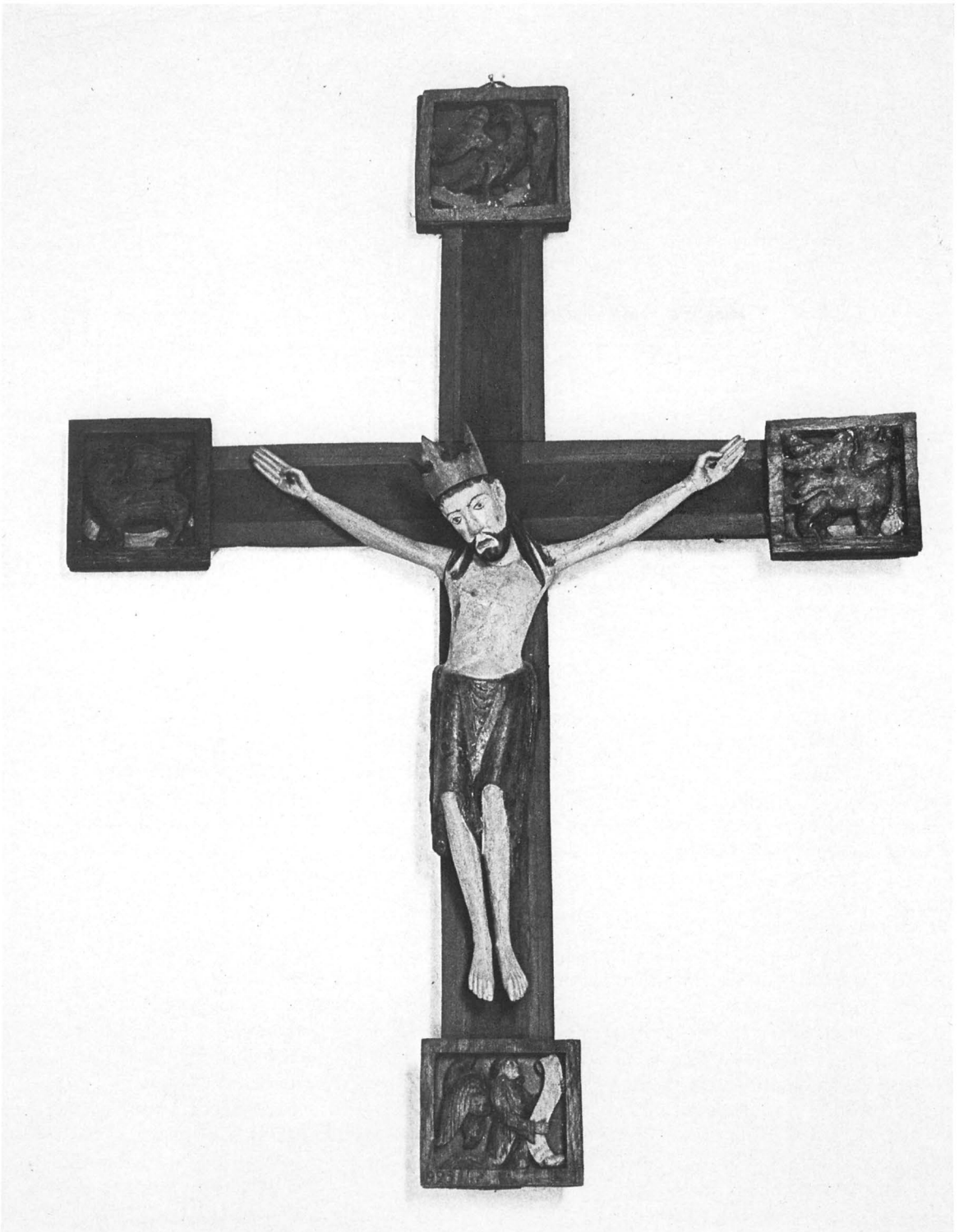

Fig 74. Triumfkrucifix, sannolikt utfört av en inhemsk mästare ca 1200. Foto 1975.

Rood, probably executed by a Swedish master around 1200.

Fig 75. Detalj av fig 74. Foto G Svahnström 1957.

Detail from figure 74.

Vid 1830 års inventering hängde krucifixet "På hvalfbogen mellan Choret och kyrkan". Vid 1923–24 års restaurering flyttades det till korets norra vägg. Vid en konservering 1925 tillkom kronan samt av evangelistsymbolerna ängeln, lejonet och nedre delen av oxen.

Krucifixet är besläktat med triumfkrucifixet i Buttle (SvK Go bd IV, s 400 och fig 438–440), daterat till 1100-talets senare del. Det har troligen utförts av en inhemsk mästare omkr 1200.⁵⁵

– 2. Triumfkrucifix (fig 76), fragmentariskt, bestående av huvud, bål och ben, av snidad ask. Hållningen är strängt frontal. Huvudet har mössartat kupig hjässa med ränna för nu förlorad törnekrans. Ansiktet har höga kindknotor, platt bred näsa, mustasch och kluvet kort skägg. Benen är raka, med parallellställda fötter och markerade knän och vader. Rygg och huvud urholkade. Inga rester av polykromi. Höjd 154 cm. Sedan 1885 deponerat i SHM (inv nr 8084:5).

Krucifixet torde vara utfört omkring 1500. De romanska dragen kan bero på att man som förlaga använt ett nu förlorat krucifix, sannolikt anskaffat till den för-

stora triumfbågen. Säkerligen ansågs detta äldre krucifix som undergörande, eftersom detta gällde det nu bevarade. Wallin berättar nämligen, att kyrkoherde Gregers Christensen, död 1708, lät avlägsna krucifixet från triumfbågen, eftersom bönderna offrade till det för boskapslycka.⁵⁶

Övrig träskulptur

Madonna (fig 77), troligen av lind, snidad, förgylld och målad, frontalt sittande i en stol med symmetriskt framsträckta underarmar. Brett rundat ansikte, inramat av buktande hår med ett par ringlande lockar på vardera axeln. Klänningen har breda besättningar runt halsen och nederkanten. På bröstet finns ett halvmånformigt smycke. Mellan knäna finns hål för tapp från nu förkommet Jesusbarn. Färger: Förgyllt hår, karnation vit, ögonen blå, klänningen förgylld, ärmarnas foder rött, mantelns och klänningens besättningar med punsade rundlar och ovaler efter ädelstensbesättning. Höjd 80 cm. 1885 deponerat i SHM (inv nr 8084:7).

Fig 76. Kristusfigur av trä, ursprungligen tillhörig ett triumfkrcifix. Troligen utfört omkr 1500. Foto H Hultgren 1959.

Wooden figure of Christ, belonging originally to a rood. Executed probably around 1500.

Fig 77. Madonna av snidat, målat och förgyllt trä (lind?), från 1200-talet. Nu i SHM. Foto H Hultgren 1962.

Virgin of carved, painted and gilded wood (lime?), dating from 13th century. Now in the Museum of National Antiquities.

Enligt af Ugglas uppvisar madonnan stildrag som tidigast daterar henne till 1300-talets början. Svahnström menar dock, att hon utförts redan på 1200-talet.⁵⁷

Madonna av snidad, förgyllt och målad ek (fig 78), sittande med överkroppen obetydligt vriden åt dess vänstra sida. Vänster hand bär Kristusbarnet, som sitter med korslagda ben på madonnans vänstra knä. Maria med mantel, dok och klänning, barnet i fotsid klädnad. Färger: håret förgyllt, dok vitt, mantel röd med kantbård i guld och svart samt rosa foder, klänning i guld med rött foder, svarta skor; Kristi klädnad i guld, sockelns ovansida grön. Höjd 129 cm. 1885 deponerad i SHMM (inv nr 8084:4). Anses utförd under 1300-talets första fjärdedel av gotländsk mästare.⁵⁸

Biskop av snidad, förgyllt och målad ek (fig 79–80), frontalt sittande på tronbänk med sidostöd och en framåt femsidigt avfasad fotplatta. Han har brett fyrkantigt ansikte med mustasch, skägg i form av två rader rundade lockknölar samt S-format hårsvall på ömse sidor om huvudet. Figuren har brett benparti och uppåt avsmalnande bål. Han är iklädd mitra, alba med

halslin, stola, dalmatika och mässhake. Färgspår: förgyllt hår, förgyllt mässhake, dalmatika röd, alba gråvit, stola förgyllt. Höjd 120 cm. Händer med eventuellt attribut samt skospets saknas. Torde ha utförts under 1300-talets förra hälft, kanske av gotländsk mästare, och kan möjligen föreställa den helige Nicolaus.⁵⁹ Sedan 1885 i SHM (inv nr 8084:8).

S Olof av snidad, förgyllt och målad asp (fig 81), frontalt sittande på en tronbänk med skråsockel och rektangulär dyna. Hjässan har avsats för krona, ansiktet vulstformat skägg. Olofsbilden hörde ursprungligen samman med en framställning av trollet Skalle, liggande på sidan med benen bakåtböjda, med ena handen gripande om S Olofs högra fot. Figuren är starkt maskstungen och saknar huvud. Även resterna av S Olofs ben är mycket skadade av mask. Färgspår: S Olofs mantel röd med svarta rosetter. Mått: Olofsfiguren utan Skalle höjd 83 cm, Skallefigurens längd 35 cm. Olofsbilden deponerades 1885 i SHM (inv nr 8084:6). Skallefiguren deponerades 1885 i Nordiska museet (inv nr 50.536) och överfördes 1943 till SHM (inv nr 23.002:79). Tillkommen vid början av 1400-talet

Fig 78. Madonna av snidad, förgylld och målad ek, från 1300-talets första fjärdedel. Nu i SHM. Foto H Hultgren 1959.

Virgin of carved, painted and gilded oak, dating from the first quarter of the 14th century. Now in the Museum of National Antiquities.

Fig 79. Helig biskop av snidad, förgylld och målad ek, från 1300-talets första hälft. Nu i SHM. Foto H Hultgren 1963.

Consecrated bishop of carved, painted and gilded oak, dating from the first half of the 14th century. Now in the Museum of National Antiquities.

eller något tidigare.⁶⁰ De fem träskulpturerna i SHM lämnades 1885 till Nordiska museets ombud Alexis Engdahl för att deponeras i museet. Efter ingripande från riksantikvarie Hans Hildebrand beslutade Kungl. Maj:t den 11/8 1885, att alla utom trollet Skalle i stället skulle överföras till SHM.⁶¹

Medeltida stensulptur

Block av kalksten, på ena sidan slätthugget med relief, S Petrus inom rektangulär ram (fig 82), med nyckel i höger och bok i vänster hand, i klädnad med veck som musselformigt utgår från boken. Näsan är skadad. Längd 68 cm, bredd 44 cm, djup 24 cm.

Fig 80. Detalj av fig 79. Foto H Hultgren 1963.

Detail from figure 79.

Reliefen har varit avsedd att infattas i en mur. Kanske har den med en relief av S Paulus som pendang suttit i en prästgårdsportal av samma typ som Tingstäde (SvK Go I, s 128 ff). Den torde ha tillkommit i slutet av 1200-talet.⁶²

Predikstol

Predikstol (fig 83) av målad furu, bestående av polygonal korg jämte trappa och barriär, övergående i ett sakristieutrymme. Korgens fyra fält har överliggare med äggstav och tandsnitt, därunder och längs nedre kanten lister med ornament i plattskärning. Mellan dessa listomgivna bågfälts med plattsnidade ornament i

Fig 81. S Olof av snidad, målad och förgylld asp, från omkr 1400. Nu i SHM. Foto SHM.

St Olav in carved, painted and gilded aspen, dating from around 1400. Now in the Museum of National Antiquities.

svicklarna (fig 85). Färger: vitt, rött, gult, blått, grått. Korgen vilar på en polygonal plint av trä, möjligen ett inklätt sidoaltare. Korgens höjd 140 cm, höjd med plint 255 cm.

Predikstolen torde vara utförd i slutet av 1600-talet. Enligt räkenskaperna målades den 1749.

Timglas

Timglas med ett glas och foder av furu, fäst på ståndare av smidesjärn, brukbart. Färg: blått, på ena kortsidan målat med rött "A: 1726", på den andra "R:F" (=Rex Friedericus, dvs Fredrik I). Den rörliga delens höjd 21,5 cm, total höjd 36 cm. På predikstolen (se fig 83).

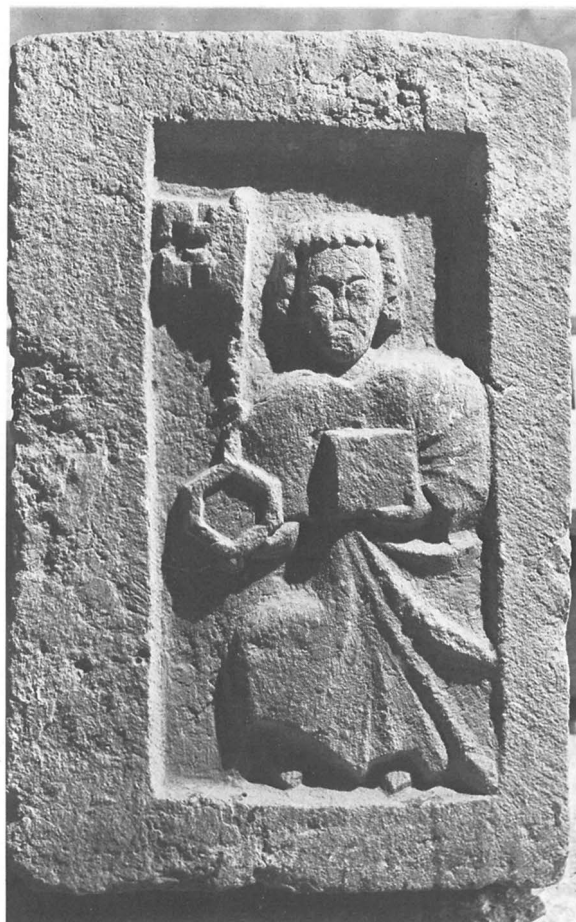

Fig 82. Aposteln Petrus. Relief av kalksten, möjligen ursprungligen inmurad i stiglucka. 1300-talet. Foto G Sjöberg 1925.

The Apostle Peter. Limestone relief, possibly originally built into a lichgate; 14th century.

Sakristieskrank

Sakristieskrank av furu utmed korets södra mur i omedelbar anslutning till predikstolen, bestående av två skärmar med en dörr i den östra (fig 84). Skärmarna har överst överliggare med rikt profilerad list, nederst list av samma typ som bänkkvarteren, på mitten en list i anslutning till bänkkvarterens överliggare. Under mittlisten speglar med dekor som i bänkkvarteren, över mittlisten speglar med blå vegetativa ornament på gråvit botten. Spegelarna åtskiljs av pilastrar. I dörrens övre del finns ett glasfönster. I det inre målning i gult och blågrönt i samma mönster som i predikstolen. Mått: höjd 222 cm, norra skärmens längd 215 cm, dörrens bredd 120 cm. Tillkommen vid restaureringen

Fig 83. Predikstol från 1600-talets slut, målad 1749. Foto 1976.

Pulpit, dating from the end of the 17th century; painted in 1749.

1923–1924. Vid 1957 års restaurering minskades höjden, och den östligaste delen av sakristian togs bort, så att kordörren frilades.

Före 1923–24 års restaurering fanns sakristieskrank i korets nordöstra hörn, bestående av en avbalkning av vitmålad furu (se fig 41). 1740 års räkenskaper upptar en utbetalning "För et Skranck neder under Tornet, det Biers Marcus och Jacob förfärdigat såsom ock för en afdelning til en sacrestie med stohl och bord." 1749 målades sakristian.

Enligt inskrift på korets östra mur målades det nuvarande sakristieskranket av J A Svensson, Ronehamn.⁶³

1922 begärde kyrkorådet att högaltaret skulle flyttas fram, så att sakristian i korets nordöstra hörn kunde utvidgas. Ett förslag uppgjordes av arkitekt Anders Roland men kom lyckligtvis aldrig till utförande.

Bänkinredning

Bänkinredningen består av två slutna bänkkvarter av vardera 13 bänkar, avdelade av kyrkans mittgång (se fig 38–39). I bänkarna finns en vågrät psalmbokshylla och en sned fotbräda, på södra sidan dessutom hatthängare. Bänkkvarteren har överliggare med profilerad kant i mörkbrunt, mörkrött och blått. Dörrarna har rektangulära speglar, omgivna av en ljusblå list, prydda med vegetativa slingor i två mönster i grönt och ljusrött på blåvit botten. Kvarterens underliggare grå med dekor i svart och vitt, bänkarnas grundfärg i övrigt brunt, på insidan gråvitt. Kvarterens skärmar i öster och väster har speglar med samma typ av målning som dörrspeglarna. De två främsta bänkarna på södra sidan, i höjd med predikstolens vederlag, är kortare än de övriga. Bänkkvarterens höjd 95 cm, bänkarnas sitthöjd 49 cm.

Fig 84. Sakristie-
skranket samman-
byggt med prediksto-
len. Skranket tillkom
vid en restaurering
1923. Foto 1976.

*Vestry screen con-
nected to the pulpit.
The screen was erect-
ed during a restora-
tion in 1923.*

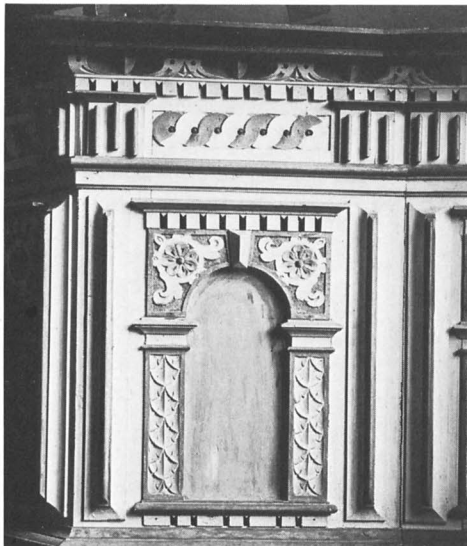

Fig 85. Detalj av predikstolen. Foto 1976.

Detail from pulpit.

Enligt stämmobeslut den 20 januari 1861 skulle kyrkans "ytterst bristfälliga" bänkar repareras sommaren 1862. Vid visitationen den 11–13 oktober 1864 noteras, att "bänkarne höllo på att omgöras."

Kyrkans äldsta bänklängd, från 1740, upptar sju bänkar på kvinnosidan, av vilka en är "Prästehustruns Bänck", och sex på manssidan. Vid visitationen 1748 heter det: "I Loistad Kyrka böra nya Bänkar byggas emedan the som nu äro, äro aldeles utgamla och otjänlige, hwarom Hr Probsten med Församlingen lofvade at draga wederbörl. försorg." 1750 sker utbetalning för 5 bänkar på kvinnosidan och fyra på manssidan. 1755 sker utbetalning till Nils Målare för målning av 19 bänkar. Det förefaller troligt, att dörrspeglarnas akantus-

Fig 86. Korbänk med akantusmålning i speglarna, tillverkad vid 1600-talets slut, målad 1749. Nummertavla av snidad och målad furu, förfärdigad av L P Pettersson 1866. Foto 1976.

Choir bench with acanthus painting in the panels, made at the end of the 17th century, painted in 1749. Hymnboard, carved and painted pine, made in 1866 by L P Pettersson.

slingor målades vid detta tillfälle och att de målades över vid reparationen på 1860-talet. Vid 1923–24 års restaurering togs bänkarnas gamla färger fram och kompletterades av målarmästare A Svensson, Ronehamn.⁶³ 1957 fick bänkkvarterens inre den nuvarande gråvita färgen.

Korbänk vid korets norra mur (fig 86). Bänkskärmen har sned profilerad överliggare, därunder tandsnitt med omväxlande röda och vita tänder samt ramlist med gröna kontursågade ornament, indelade av pilastrar i vitt och rött med enkla gula listkapitäl. Under ramlisten finns listomgivna speglar med akantusslingor i grönt och rött på vit botten, två på den östra sidan, tre på södra sidan, varav den västligaste är dörrspegel, samt

en på västra sidan av bänkskärmen. Bänkens golvlist är grå med dekor i svart och vitt. Inuti bänkrummet finns två säten. På den södra bänkskärmens insida omedelbart öster om ingångsdörren finns en stödanordning i form av en grov planka fästad i golvet. Denna har en urskärning i form av en cirkelkvadrant som visar, att den från början uppburit en uppfällbar sits. Färger som på bänkinredningen. Mått: höjd 107 cm, östra skärmens längd 145 cm, södra skärmens 280 cm, västra skärmens 115 cm.

Räkenskaperna upptar 1749 en utbetalning för målning av "Choret".

På en planritning av Lojsta kyrka från 1826 (fig 8) är korbänkens östra del betecknad som "Prästbänken,

Fig 87. Ringkammaren mot väster med orgelhus utfört efter ritning av arkitekt Anders Roland 1924. Foto 1976.

Ringning chamber looking west with the organ, made after drawings by Anders Roland, architect, in 1924.

hvilken äfven hör til Choret." Av namnet att döma är det fråga om en skriftestol, som kanske redan 1826 var ombyggd. Spåren av en uppfällbar sits i den nuvarande korbänkens östra del torde i så fall härröra från denna. Om det bara varit fråga om en särskild plats för klockaren borde inte namnet prästbänk ha använts.

I 1830 års inventarium upptages "En gammal bänk af Ek". Den kallas på 1826 års grundritning "en gammal Soffa". Av storleken att döma är det fråga om en nu förkommen brudbänk.

I Säves berättelse till VHAA 1855 avbildas tre långbänkar av medeltida typ från Lojsta kyrka. En jämförelse med originalskisserna i Uppsala universitetsbibliotek visar emellertid, att det är fråga om bänkar från Hemse kyrka (SvK Go VI, s 242 f).⁶⁴

Orgel

Orgeln är pneumatisk, med sex stämmor, två manualer och pedal, inköpt 1924 från Olof Hammarberg, Göteborg. Orgelhuset är av furu (fig 87), krönt av listomgivna fält flankerade av pinakler, därunder listomgivna fält med blindpipor, nederst tre listomgivna fält med vegetativ dekor av samma slag som bänkar och bänkskärmar. Färger: brunt, vitt, rött, grönt. Ritat av Anders Roland 1924.

Vid visitationen 1896 uppmanade biskop von Schéele församlingen att anskaffa en orgel. 1901 köptes ett orgelharmonium från Gefle Orgel- och Pianofabrik, vilket till en början placerades i koret. 1908 flyttades det till tornrummet. Det såldes omkring 1930.⁶⁵

Fig 88. Dopfunt av sandsten, från 1100-talets senare hälft, svårt vittrad. Foto 1976.

Sandstone baptismal font, second half of the 12th century, seriously eroded.

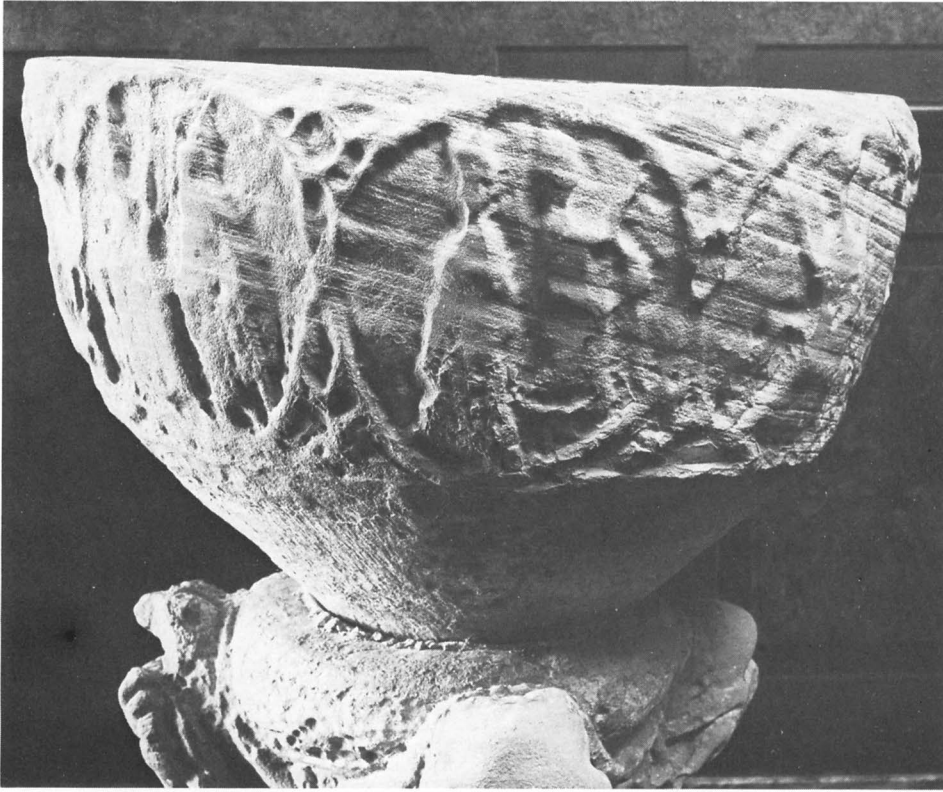

Fig 89. Dopfontens
cuppa med svårtydda
reliefer inom rundlar.
Foto 1976.

*The bowl of the font,
with indistinct reliefs
in roundels.*

Fig 90. Dopfontens
cuppa. Foto 1976.

The bowl of the font.

Orgelpodium

Podium för orgel i tornrummet, begränsat av en rak skärm av furu med två dörrar (fig 87). Skärmen har överliggare och listomgivna speglar. Utsidan målad i samma färger som bänkkvarteren, insidan rosa. Mått: yttre höjd 120 cm, inre höjd 78 cm. Tillkom vid restaureringen 1923–24.

Vid 1737 års visitation förelåg beslut att "i Loista Kyrkia upprättas ett nytt skrank, emellan kyrkan och den delen, som är under tornet." I 1740 års räkenskaper utbetalades "För et Skranck neder under Tornet, det Biers Marcus och Jacob förfärdigat". Skranket målades 1749. Det togs bort 1908, varvid orgelharmoniet flyttades från koret till tornrummet.

Nummertavla

Nummertavla av furu (fig 86), listomgivet rektangulärt fält, svartmålad med vita vågräta målade linjer, med plats för sex psalmnummer. Över- och understycke snidade med vegetativa ornament, färger grönt, rött, gult, vitt. Mitt på ramens nederdel rektangulärt svart fält med inskription i vitt: "Förfärdig / Af / L. P. Pettersson / 1866." Tavlan är vridbart fästad vid en rund järnten, utgående från korbänkens södra sidoskärm. Höjd 125 cm, bredd 57 cm, total höjd från golvnivån 245 cm. Till nummertavlan hör siffror, målade i vitt på svartmålade rektangulära skivor av furu. Bredd 7 cm, höjd 9 cm, med hål för upphängning. Räkenskaperna för 1864 upptar en utbetalning till "Lars Pettersson för Nummertavla" och till "Hallbom för målning af densamma" samt för "Jern till Nummertavlan." Nya siffror anskaffades 1957.

"I nummertavla, äldre" upptas i 1937 års inventarium. Att döma av äldre interiörfoton var den mycket enkel, kanske tillkommen under 1800-talets förra hälft. Den noteras inte i äldre inventarier och har inte kunnat återfinnas.

Dopredskap

Dopfunt (fig 88–91) bestående av cuppa och mellanstycke av sandsten samt bas och plint av kalksten. Den runda cuppan, som har uttömningshål, dekoreras av växtornamentik med två runtloppande rankor, som bildar nio medaljonger. I dessa är figurmotiv insatta, numera svårt vittrade.

Scenerna är följande, om figurerna försöksvis tolkas som en födelsesvit: – 1. Stående figur i medaljongens högra del, i den vänstra möjligen till figuren hörande änglavinge. – 2. Två stående figurer, troligen vända

mot varandra, den vänstra med lyftad höger hand, i den vänstra handen ett språkband (?), kanske en bebådelses scen. – 3. Två stående figurer, kanske i höger profil, den vänstra med spira (?) i handen. – 4. Två stående figurer, troligen i höger profil, den främsta med spira (?) och rökelsekar (?) i händerna. – 5. Tronande figur, frontalt sittande, kanske Maria med Jesusbarnet å vänster knä. De föregående figurerna skulle i så fall vara heliga tre konungar, åtföljda av en tjänare (jfr Ganthem, SvK IV, fig 269, 270). – 6. Två figurer, stående eller gående. – 7. Samma motiv som nr 6. – 8. Två figurer i höger profil, troligen med kronor. Den vänstra av dem bär en spira (?) i höger hand. – 9. Tronande figur, frontalt sittande, med lyfta armar, kanske Herodes, som med svärd i vänster hand lyfter den högra för att hälsa heliga tre konungar (jfr Ganthem, SvK IV, fig 271), som i så fall återges i de närmast föregående medaljongerna.

Överst på foten ligger en tjock vulst. Under denna framskjuter fyra lejonhuvuden, som i sina gap håller mindre fyrfotadjur. Funten står på en låg, cirkelrund plint. Mått: funtens totala höjd 97 cm, cuppens höjd 43 cm, diameter 65 cm, fotplattans höjd 23 cm, nedre diameter 58 cm, plintens höjd 22 cm, diameter 116 cm.

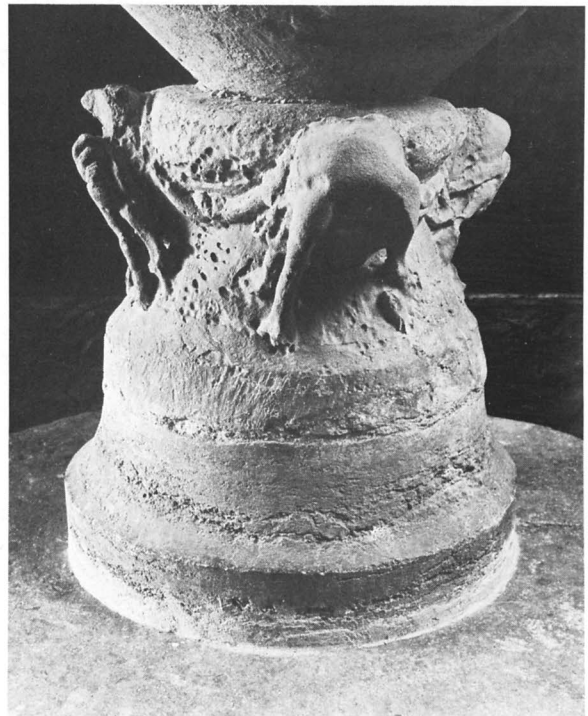

Fig 91. Dopfuntens fot med skulpterade lejonhuvuden. Foto 1976.

The foot of the font with carved lion heads.

Fig 92. Kalk och paten av delvis förgyllt silver, tillverkade 1785 av Johan Lindbom, Visby. Foto 1975.

Chalice and paten of partly silver-gilt made in 1785 by Johan Lindbom of Visby.

Fig 93. Dopskål av förtent koppar, skänkt 1744 av komminister Gustaf Sandelius. Foto 1975.

Baptismal bowl of tinned copper, donated in 1744 by Gustaf Sandelius, curate.

Dopfunten stod före 1923 års restaurering i triumfbågens norra del men flyttades detta år till den nuvarande platsen i tornrummet. Funten var redan vid Säves och Brunius besök starkt vittrad. På foton tagna före 1923 täcks funten av ett enkelt lock av trä, numera förkommet.

Funten torde ha tillkommit under 1100-talet. Johnny Roosval tillskriver den Hegvalds verkstad, vars funtar också har foten prydd med fyra lejonhuvuden bitande över mindre djur. Kompositionen med parvis ställda figurer förekommer också hos flera av verkstadens funtar, främst i Ganthem men också i t ex Halla och Sjonhem (SvK Go IV, s 236 f, 281 f, 310 f).⁶⁶

Dopfuntsinsats av inuti förtent koppar, med smalt lutande brätte (fig 93). Diameter 31,5 cm, höjd 10 cm. Enligt räkenskaperna skänkt 1744 av komminister Gustaf Sandelius.

1594 års inventarium upptar "En Mulde til funten". Senare har tillskrivits "Et thenfaat til funten, förähret af kyrkioherden herr Grels". Om detta tennfat heter det vid 1738 års visitation: "Kyrkoherden påminte härwid, at j Linde och Lojstad, äro faten såm stå i funten och af teen giorda, altför flata, at han intet fulkommeligen kan få watn af Them när han döper barn, utan måste läna andra käril dertil; Kyrkiowärdarne ibidem tilsades, sända bemälte små teenfat til

Fig 94. Sockenbudstyg av tenn, anskaffat 1786–87. Foto 1975.

Pewter viaticum communicated vessels, acquired 1786–87.

staden och på Kyrkiones bekostning låta göra them större och fulkommeligen diupa." 1748 användes fatet vid tillverkningen av en större tennflaska (se nedan).⁶⁷

Nattvardskärl

Kalk av delvis förgyllt silver (fig 92) med bägarformad cuppa och rund fot. Enligt stämplars tillverkad 1785 av Johan Lindbom, mästare i Visby 1785–1803. Runt foten inskription: "Cura pastoris Georg Ekholtz Ao 1785" (=ombesörjd av kyrkoherden Georg Ekholtz⁶⁸ år 1785). Höjd 22,5 cm, cuppans diameter 11,5 cm, fotens diameter 13 cm.

Patén av silver med förgyllt översida och stämplars som kalken, odecorerad. Diameter 15 cm.

Sockenbudskalk (fig 94) av tenn med profilerat skaft, utan stämplars. Höjd 12 cm. Patén av tenn, diameter 8,5 cm. Båda enligt räkenskaperna anskaffade 1786–1787.

Oblataskar av trä (fig 95): – 1. Oval, lock och botten fästa med lim. Längd 15 cm, bredd 11 cm, höjd 6 cm.

På undersidan med blyerts årtalet 1911. – 2. Nästan cirkelrund, med lock och botten av ek, fastsatta med nubb, sidopartierna sammanhållna av flätverk. På undersidan med bläck: "Tillhör Lojsta Kyrka 1856." Längd 15,5 cm, bredd 14 cm, höjd 8,5 cm. Ej upptagna i äldre inventarier. I 1737 års inventarium har dock vid något tillfälle, kanske vid 1796 års visitation, tillskrivits en ask av trä.

Oblatask av tennplåt, cirkulär, höjd 4 cm. "En bläck-ask" finns tillskriven i 1737 års inventarium, kanske vid 1796 års visitation.

Tennflaska, åttkantig, runt skruvlock med bygel (fig 96). På locket inristat ett G. Uppstuckat på ena sidan: TILHÖR / LOYSTA / KIÖRKA. Enligt stämplars tillverkad av Melchior Leffler, mästare i Visby 1745–1791. Höjd 22,5 cm, största diameter 13,5 cm. Enligt kyrkböckerna lät församlingen 1749 "omgöra stora Tenflaskan". Sedan 1876 i GF (inv nr A 1157).⁶⁹

Vinkage av ek med metallbeslag (fig 97), propp av ek, märlor av trä med snören för transporter. Dia-

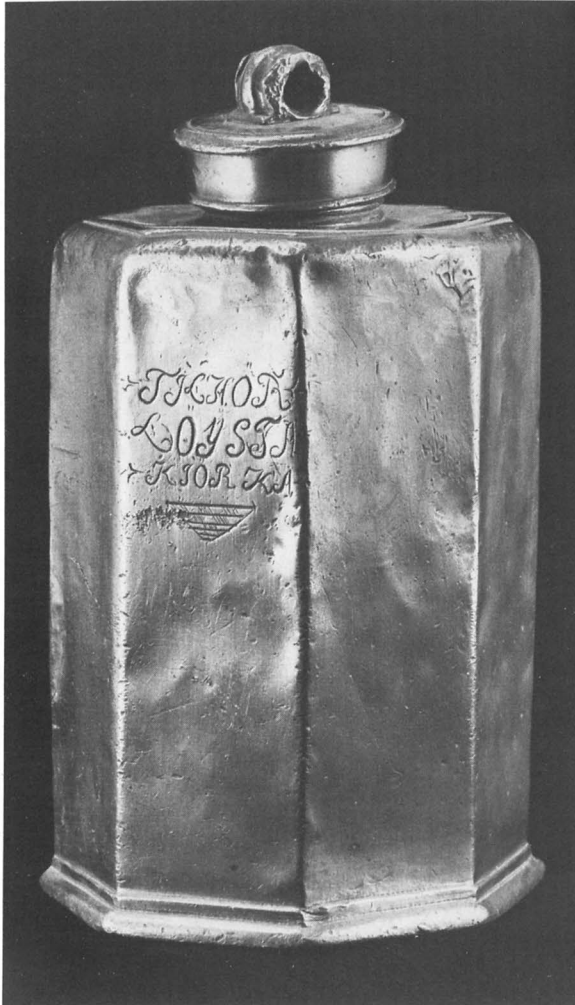

Fig 95. Askar av spån, använda som oblataskar, den runda från 1856, den ovala från 1911. Foto 1975.

Boxes made of shavings, used as bread boxes; the round one dates from 1856, the oval one from 1911.

Fig 96. Vinbehållare av tenn tillverkad av Melchior Leffler, mästare i Visby 1745–91. Foto 1977.

Pewter wine container, made by Melchior Leffler, a master in Visby from 1745 to 1791.

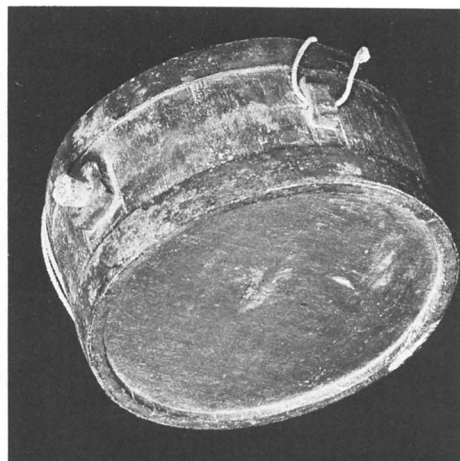

meter 28 cm, bredd 14 cm. Räkenskaperna upptar 1821 "en vinkagge köpt genom kyrkovårdarne 21 sk 4 r" och 1847–1848: "En kagge till communionvin 16 sk." 1857 års inventarium upptar endast "en bytta af Ek."

Glaskaraffer: – 1. Cylindrisk med ingravade kors och ankare, korslagda, däröver kalk med strålar, å baksidan gudsnamnet inom strålomgiven triangel (fig 98). Propp med rund kula, krönt av stående kors. Höjd utan propp 25 cm. Troligen en av de två som enligt räkenskaperna anskaffades 1871. – 2. Bukig, profile-rad, propp med kors. Höjd utan propp 24,5 cm. Troligen anskaffad 1871. – 3. Med triangelformad genomskärning och rak propp. Gåva 1958 av Lojsta kyrkliga sällskapet. Höjd utan propp 22 cm.

Fig 97. Vinkagge av ek med beslag av järnplåt, anskaffad 1821. Foto 1975.

An oak wine cask with fittings of sheet iron; acquired in 1821.

Försvunna nattvardskärl

1594 års inventarium upptar "en tin kalck och diske." Vid superintendent Lütkemans visitation 1764 heter det: "Emedan icke annat än en gammal Ten-Kalk och Patén här fans, Ty anmodades Herr Probsten jämte Tutores att besörja om en Ny Kalk och Paténs anskaffande af Silfwer." Vid 1771 års visitation ville pastor och församling använda en del av Lojsta kyrkas medel "till en ny Communion och Paténs Kalckz köpande i emedan den förra som war af Theen war gammal och söndersprucken, att wijnet på sidorna rann ut: hwaruppå resolverades: Emedan Kyrckan war i godt stånd, at hon ingen reparation behöfwer kunde Pastor och Församlingen icke nekas, att köpa en Silfwer Kalck och Patén till samma Kyrckia." Den gamla tennkalken såldes 1786–1787.

"En tin flaske oc en liden ampell" upptas i 1594 års inventarium, med ett senare tillägg: "Ampellin är borto." 1748 heter det: "Tenfatet i Funten med flaskan woro tillsammans lagde och en ny flaska där af giord."⁷⁰

Ljusredskap

Ljuskronor: – 1. Av mässing med två kransar om vardera åtta ljusarmar, med profilerat skaft och rund kula. Inskription på kulan: "Till Lojsta Kyrka / som minne / af / Kapten J. A. Jakobsson och hans maka / Klints 1903." Höjd 94 cm. I koret. – 2. Som föregående. Inskription på kulan: "Till Lojsta kyrka 1903 / i kärlek / af Ernst och Katharina Heuman". Hänger i långhusets västra del.⁷¹ – 3. Av mässing med två kransar om vardera åtta ljusarmar, runt skaft med vulster för ljusarmarnas fästen, avslutat med profilerad kula. Inskription på kulans undre del: "Skänkt af Kyrkovärden Lars Johansson & dess Hustru Elisabeth 1873." Höjd 114 cm. Hänger mitt i långhuset. – En nu försvunnen ljuskrona av trä nämns i 1896 års inventarium.

Lampetter av mässing, två stycken med vardera tre ljuspipor, fästade på orgelhuset. Längd 30 cm, höjd 20 cm. Moderna, anskaffade 1926.

Ljusstakar: – 1. Av mässing för tre ljus (fig 99), med rund bred fot och runt profilerat skaft. Höjd 30 cm, fotens diameter 16 cm. 1700-talstyp, ej omnämnd i 1830 års inventarium. – 2. Av tenn, 2 stycken för vardera ett ljus (fig 100), med runt refflat skaft. Enligt stämplar tillverkade 1794 av P Gillman, Stockholm. Höjd 23 cm.⁷² – 3. 2 stycken av tenn för vardera ett ljus (fig 101), med runt profilerat skaft och bred droppfångare. 3 stämplor, otydliga. Höjd 38 cm. Till stakarna hör två lösa ljusmanschetter med en pigg av järn (fig 102). Piggens höjd 12 cm, brättets diameter 11 cm. Anskaffad omkring 1900. – 4. 2 stycken av nysilver för vardera

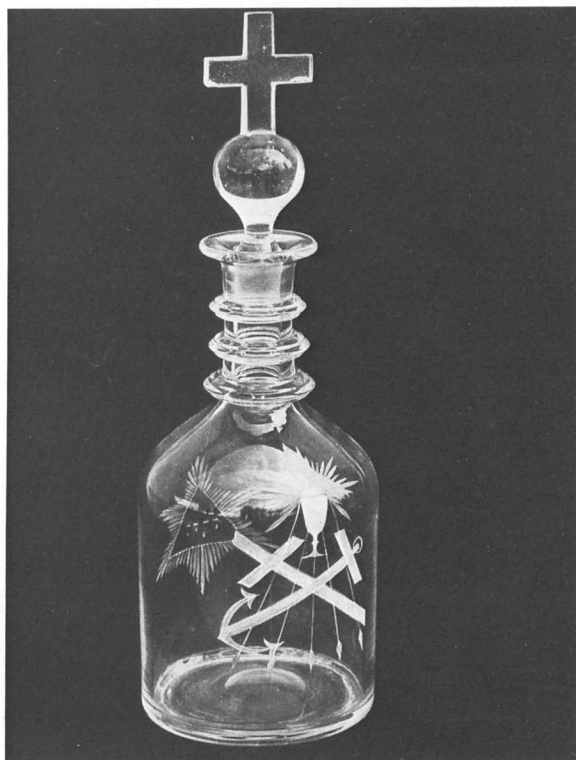

Fig 98. Vinkaraff av glas med slipade ornament samt korskrönt propp. Anskaffad 1871. Foto 1975.

Glass wine carafe with etched ornamentation and a stopper crowned with a cross. Acquired in 1871.

Fig 99. Ljusstake av mässing, 1700-talstyp. Foto 1975.

Brass candlestick, 18th century type.

Fig 100. Ljusstake av tenn, tillverkad 1794 av P Gillman, Stockholm. Foto 1975.

Pewter candlestick, made in 1794 by P Gillman, Stockholm.

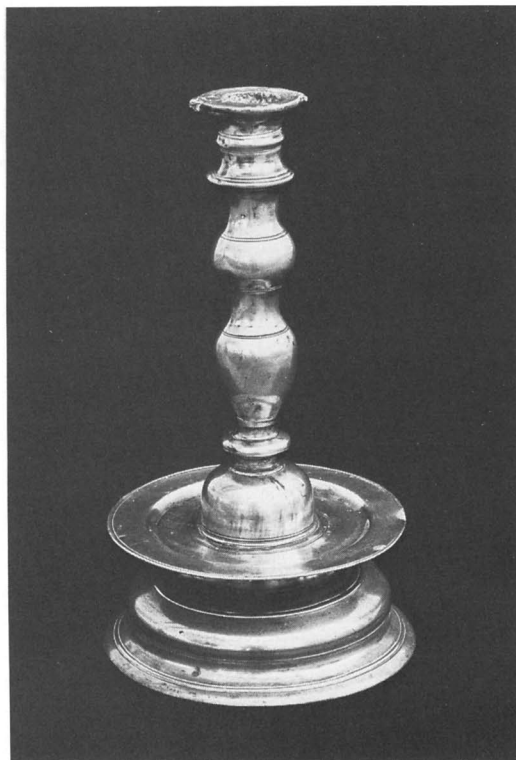
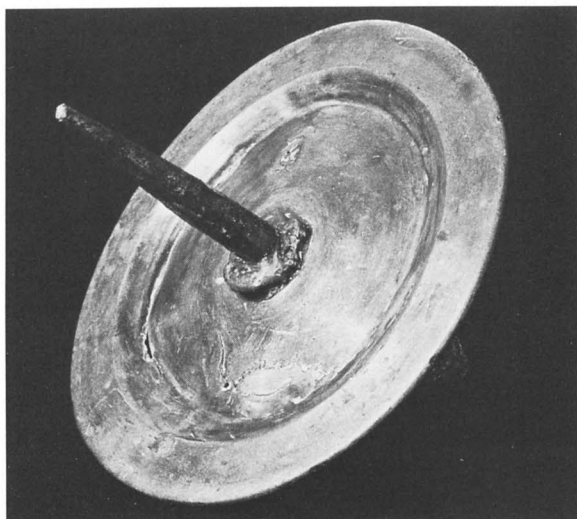

Fig 101. Ljusstake av tenn, 1600-talstyp. Foto 1975.

Pewter candlestick, 17th century type.

Fig 102. Ljuspigg av järn med manschett av tenn, tillhör troligen ljusstaken i föregående fig. Foto 1975.

Iron candle-spike with pewter grease tray, probably belongs to the candlestick in the previous figure.

tre ljus (fig 103), med runt profilerat skaft och tre öggleliknande fötter. På båda inskription: "Till Lojsta kyrka af / Karl Karlsson och hustru / Bjers 1902." Höjd 45 cm. – 5. 2 stycken av mässing för vardera ett ljus (fig 104), med runt profilerat skaft och tre fötter formade som tassar. Höjd 44 cm. Enligt 1937 års inventarium skänkta 1937 av handlanden J A Melin. – 6. Av mässing, sjuarmad, med runt profilerat skaft på tre fötter. Inskription: GÅVA TILL LOJSTA KYRKA / AV FOLKSKOLLÄRAREN RUDOLF BLOMQVIST OCH HANS HUSTRU MARIA 1938. Höjd 64 cm. – 7. 4 stycken av mässing med profilerat skaft, runda. Under foten "J D" och "W" (=Jacob Dahlström, Visby). Höjd 14 cm. Gåva 1956 av Lojsta kyrkliga syförening. Avsedda för funten. – 8. 6 katafalkstakar av furu, kvadratiska med kvadratiska fotplattor på fyra runda fötter, brunmålade. Parvis lika höga, resp 82, 92 och 102 cm. Anskaffade omkring 1970.

Textilier

Altarbrun av röd sammet med broderier i guldtråd på

Fig 103. Ljusstake av nysilver, skänkt 1902 av Karl Karlsson, Bjers. Foto 1975.

Silverplated candlestick, presented in 1902 by Karl Karlsson of Bjers.

Fig 104. Ljusstake av mässing, skänkt 1937 av handlanden J A Melin. Foto 1975.

Brass candlestick, presented in 1937 by J A Melin.

fält med blå botten, ytterst alfa och omega, därinnanför kristusmonogram och ringkors, i mittfältet text: "Se Guds Lamm." Frans av guldtråd. Höjd 26 cm. Till altarbrunet hör ett antependium av röd sammet utan dekor, med frans längs nederkanten ca 10 cm innanför denna. Enligt räkenskaperna tillverkat 1930 på Ersta diakonissanstalt.

Altarbrun, vävt i abstrakt mönster i olika nyanser av grönt och blått. I framsidans nedre högra hörn K B (=Kerstin Butler). Höjd 21 cm. Gåva 1973 av Lojsta kyrkliga syförening.

Antependium av grönt tyg i två nyanser med IHS broderat i vitt kantat med guldtråd. Å fodret i korsstyg: LOJSTA KYRKA 1957 / GOTLANDS HEMSLÖJD L A (=Lisbeth Andersson). Höjd 100 cm. Gåva vid restaureringen 1957 av Lojsta kyrkliga syförening.

Mässhakarna är gemensamma för Fardhem – Linde – Lojsta kyrkor (se Fardhem).

Predikstolskläden: – 1. av röd sammet (fig 105), med broderi i guldtråd: GUD ÄR KÄRLEKEN, längs nederkanten dekor och guldfrans. Längd 40 cm, höjd 40 cm.

Omkring 1930. – 2. av gult siden med mönster av stiliserade druvklasar, med broderad duva i vitt och guld i läggsöm samt frans av guldtråd. Å fodret S W Licium 1948 (=Sofia Widén). Längd 39 cm, höjd 30 cm. – 3. av samma tyg som det gröna antependiet med guldkantat vitt kors. Å fodret i korsstyg: LOJSTA KYRKA 1957 / GOTLANDS HEMSLÖJD L A (=Lisbeth Andersson). Längd 40 cm, höjd 70 cm. Gåva samtidigt med antependiet. – 4. av vävt ylle i samma nyanser som 1973 års altarbrun, med invävt latinskt kors i guldtråd. Initialer K B (=Kerstin Butler). Längd 41 cm, höjd 47 cm. Anskaffat 1973.

Kalkkläde av vitt linne med broderier i guldtråd, kalk omgiven av sädesax. Sidans längd 58 cm. På fodret: "Lojsta kyrka 1958. C. E. Visby." (=Cedergren och Eriksson). Inköpt 1958.

Kudde (fig 106) med översida av svart ylle med broderade nejlikor och tulpaner samt rankor i rött, vitt, gult och grönt ylle. Undersida av brunt skinn. 1700-talet.⁷³ Längd 35 cm, bredd 30 cm. Konserverad av Pietas 1946.

Fig 105. Predikstolskläde av röd sammet med broderi i guldtråd, tillkommet omkr 1930. Foto 1975.

Pulpit hanging of red velvet with embroidery in gold thread, made around 1930.

Försvunna textilier

1594 års inventarium upptar "En messehagel. Eth Røcklin. Eth Handtlagen. Eth hionde." Samma uppgifter återkommer i Spegels inventarium 1680.

Vid 1737 års inventering fanns "Ett röt altar Kläde af Kläde," förmodligen det om vilket det 1754 heter: "sålt ett gammal altarkläde till Autsarfwe 24 öre."

"Framledne Kyrckjoherdens i Hangwahr efterlåtné änckia S:T skänckt til Kyrckian et altar Kläde af fint Damastdräll 4 Dr" heter det 1738. 1746 inköptes "18 alnar westgöthedräll til altarkläde à 16 ./ alnen hwarföre betalt 9 D". Sistnämnda altarkläde kallas i ett tillägg till 1737 års inventarium för altarduk. 1844–45 köptes enligt räkenskaperna ett nytt altarkläde.

1872 inköptes enligt räkenskaperna "Sammet och Linnelärf till Altaret 5:30. Syning å Altarklädet –:25." 1896 fanns "1 hvitt altarkläde, 1 svart altarkläde", 1908 "1 hvitt altarkläde, 1 rödt altarkläde." Troligen var det fråga om ett vitt antependium av linne, som täckte altarets framsida och kortsidor, och ovanpå detta ett mindre rött, som täckte mittpartiet av altarets fram- och översida (fig 41).⁷⁴ Anordningen torde ha kommit ur bruk senast 1930, då nytt antependium anskaffas, och avskrevs vid 1937 års visitation.

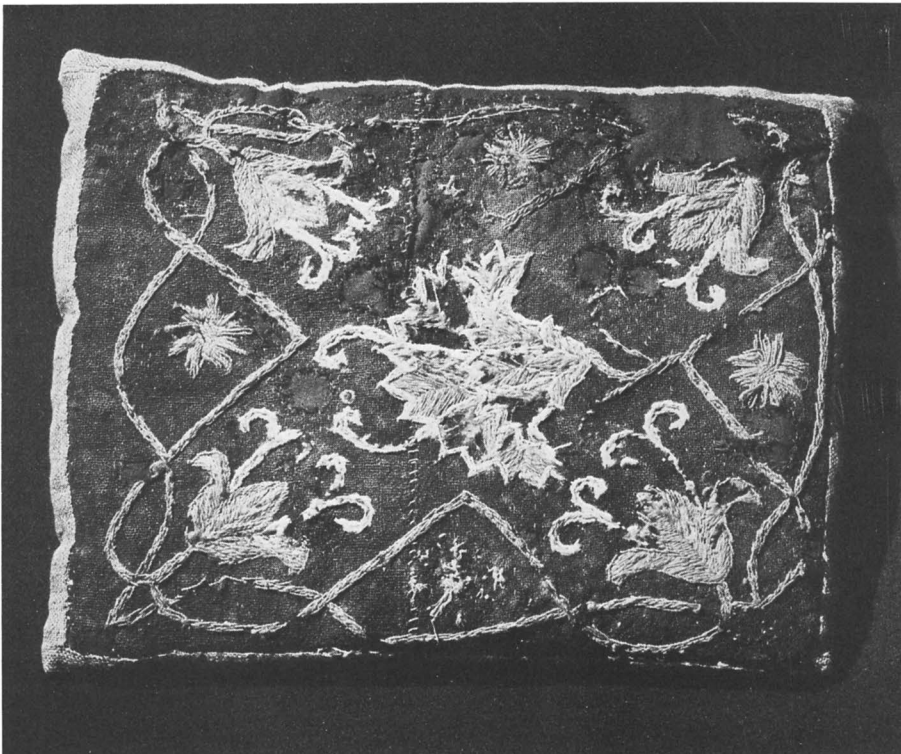
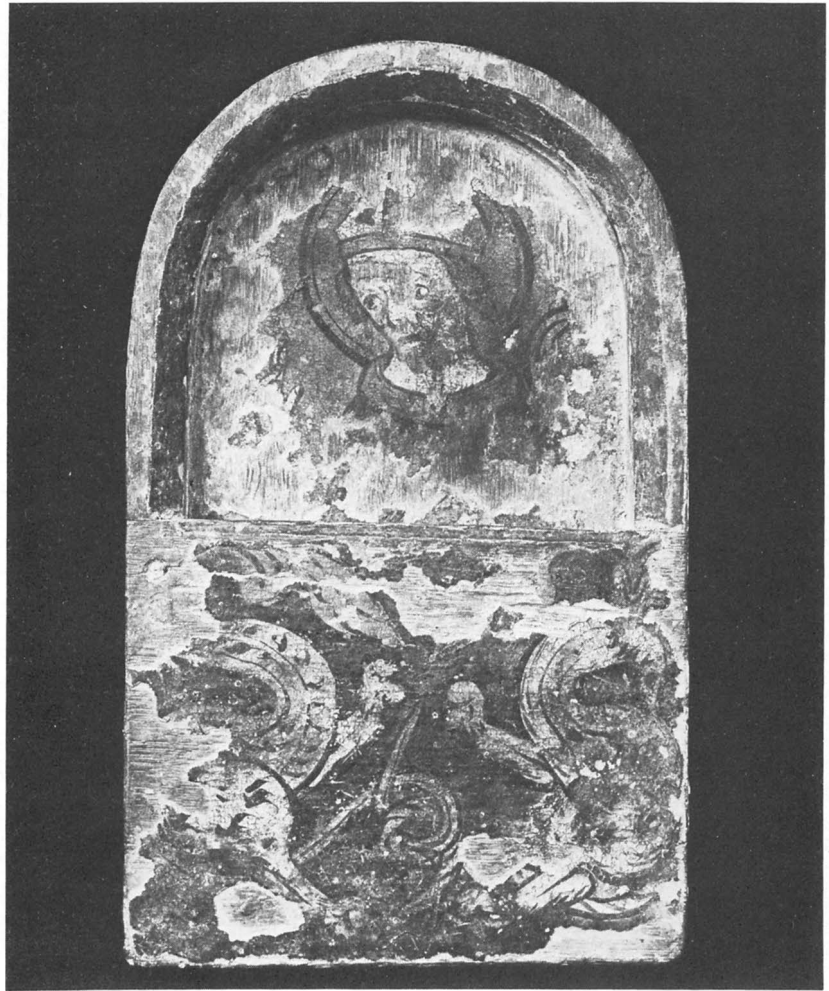

Fig 106. Kudde av svart ylle med broderade blommor samt undersida av läder, från ca 1700. Foto 1975.

Cushion, black wool with embroidered flowers and the underside of leather. Ca 1700.

Fig 107. Kollekttavla av målad och förgylld ek. Överst helig biskop, på täckplattan djuornamentik, 1300-talet. Foto 1975.

Collection tray of painted and gilded oak. Top, a canonized bishop, on the cover-plate animal ornamentation; 14th century.

Kollektredskap

Kollekttavlor: – 4 stycken av krederad och målad ek, rektangulära med halvcirkelformad avslutning samt täckplatta, fäst med träpluggar. Handtag torde inte ha funnits. En av kollekttavlor har i botten en figurmålning (fig 107), ansikte i sned en face, blickande åt vänster, krönt av mitra och omgivet av gloria. På täckplattan målade ornament. Färger: svart, vitt, gult, rött. Övriga tre kollektskopor har färgspår i botten och liknande dekor å täckplattan (fig 108). Längd 20 cm, bredd 12 cm, tjocklek 2,5 cm. Mitten av 1300-talet?

Hävar: – Ett par med holk av läder klädd med röd plysch, runt öppningen guldfrans, samt mässingsbeslag och bjällra på skaft av svarvad furu, svartmålat. Skafets längd 186 cm, holkens längd 22 cm, yttre diameter 11,5 cm. "Två Nya Hofvor" omtalas i 1857 års inventarium. Reparerades 1933 av Helena Anschütz, Visby.

Gravstenar

Gravsten med runinskrift: – 1. (G 82) Av rödaktig kalksten, rektangulär, kälad på åtminstone tre sidor. Längs de fyra kanterna huggen inskription mellan parallella linjer, i hörnen kors. Skriften var redan vid Hilfelings besök 1799 så gott som oläslig. Innanför runbandet finns spår av en senare inskrift med latinska bokstäver, vilket tyder på att hällen fått en sekundär användning. Inskrift: ". . . : lit: giera: m . . ." (=lät göra). Texten i övrigt oläslig. Mått: längd 185 cm, bredd 90 cm, tjocklek 15 cm. Ligger som trappsten utanför korportalen. Kälningen tyder på att stenen tidigare täckt en tumba på kyrkogården.⁷⁵

Övriga medeltida gravstenar: – 2–4. Av grå sandsten, trapezoidala romanska lockhällar, svagt välvda, på mitten ett upphöjt latinskt kors (fig 109). Nr 2 har bred hölsterliknande omfattning kring korsets nedre del och

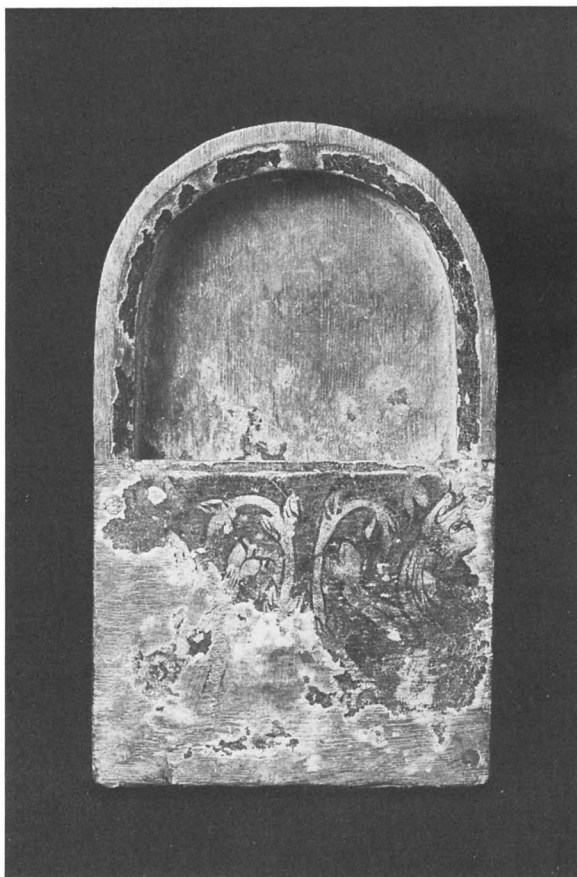

Fig 108. Kollekttavla av målad och förgylld ek. På täckplattan djurornamentik. Foto 1975.

Collection tray of painted and gilded oak. Animal ornamentation on the cover-plate.

korsarmar som blir bredare utåt kanterna. Längd 165 cm, bredd 48–52 cm. Nr 3 har korsets nedre del avslutad av en smal ståndare med bredare nedre del. Längd 168 cm, bredd 41–53 cm. Nr 4 liknar nr 2, längd 165 cm, bredd 40–55 cm, tjocklek 20 cm. Nr 2 och nr 3 lades vid 1957 års restaurering in i korgolvet norr om altaret, nr 4 står lutad mot östra kyrkogårdsmuren.

– 5. Av grå kalksten, kälad på alla fyra sidorna, med släthugget parti längs stenens kanter. Det rektangulära mittpartiet är grovhugget. Stenens undersida är bredare och f n otillgänglig; dennas mått längd 228 cm, bredd 115 cm, tjocklek 16 cm. Utanför korportalen, söder om nr 1. Stenen förefaller vara den uppochnedvända lockhällen till en tumba.

– 6. (*Lindström* 150) Av rödaktig kalksten, rektangulär, med man och kvinna under trepassformade arkadbågar, åtskilda av en kolonnett (fig 110). I mannens vänstra hand en spira, avslutad med Fride gårds bo-

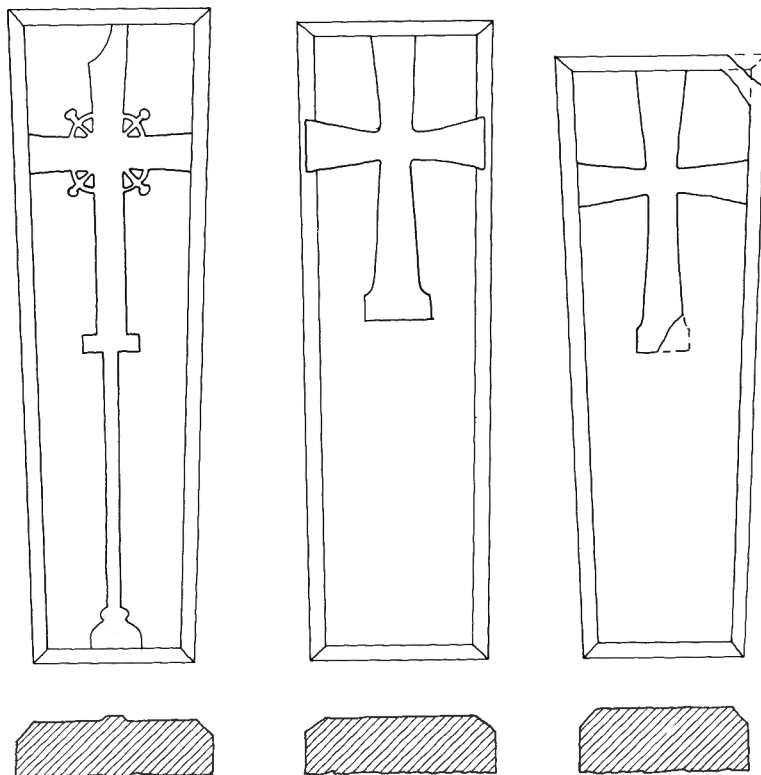
märke. Runt kanterna inskrift i majuskler, vars början markerats med ett kors. Text med upplösta förkortningar: ANNO DOMINI 1342 OBIIT BOTHLEVUS, PIUS IUDEX, IN CATHEDRA SANCTI PETRI, ET BUTHEDIS RELICTA EIUS OBIIT DUOBUS ANNIS POST IN SABBATO ANTE QUINQUAGESIMAM QUORUM ANIME REQVIESCANT IN PACE (= Herrens år 1342 dog Botlef, den fromme domare, på cathedra S. Petri dag (22.2) och Buthedis, hans änka, två år därefter på lördagen före fastlagssöndagen (16.2), vilkas själar må vila i frid). Längd 228 cm, bredd 123 cm. I korgolvets sydöstra hörn.

Stenen avritades 1799 av Hilffeling. Den låg då på kyrkogården, ”på en 5 kvarter hög ofvan Jordan uphögd graf”, således en tumba. Stenens övre högra hörn saknades, varför årtalsbeteckningen endast innehöll MCCC . . . II. Det tolkades som 1312 ända till 1957, då man i samband med restaureringen återfann den felande delen av stenen. Någon gång under 1800-talets senare hälft revs tumban, och stenen låg vid Lindströms besök på kyrkogården, ”tätt intill kyrkväggen, der den allt mer förstöres.” Vid 1908 års visitation förelåg beslut att stenen skulle ”flyttas in kyrkan och placeras vid ena väggen.” Ännu 1923 låg den kvar på kyrkogården, men vid snabbinventeringen 1924 var den uppställd i tornrummet, mot norra muren. I samband med 1957 års restaurering lades stenen på sin nuvarande plats i korgolvet.⁷⁶

Gravstenar från nyare tid: – 7. Av grå kalksten, rektangulär, med kartusch och årtalet 1650. Texten, som är nött och svårläst, lyder enligt Kristianssens läsning 1889:⁷⁷ HER HVILER AERLIG OC WELACT MAND HANS MATSØN SKOTE KIRCKEVERGE UDI LYESTE HER TIL KIRCK FØD I VISBY ÅHR 1580 OC D(Ø)DE DEN 7 IVNII VDI HANS ALDER (70) AAR. GVD GIFE HANNEM MED ALLE TRO CHRISTNE EN GLAEDELIG OC AEREFULD OPSTANDELSE. Stenen låg 1889 på kyrkogården men ligger nu utanför altarringen, intill norra muren. Längd 135, bredd 88 cm. – 8. Av grå kalksten, rektangulär. I hörnen medaljonger med evangelistsymbolerna, överst ovalt fält med döds-kalle över två korslagda benknötar, därunder rektangulärt fält med text i versaler: HER VNDHER DENNE STEN / LIGER ERLIG OC GVD FRV / TIGH HVSTRV BVTVI MAS / DOTER DØDE ANNO 1697 DEN / 5 OCTOBER VTI HENNES ALD / DER 36 ÅR. GVD GIFVE HEN / NE EN FRØDEFVL VPSTANDELSE. Stenens nedre del borthuggen parallellt med nederkanten, tvärs genom medaljongerna. Längd 184 cm, bredd 104 cm. Ligger i golvet utanför altarringen, närmast södra muren; 1889 låg den på kyrkogården. – 9–13. I korgolvet utanför altarringen, med bortnött text. Nr 9 av grå kalksten, spräckt, längd 170 cm, bredd 105 cm. Väster om nr 8. Nr 10 av gråsvart sandsten, delvis vittrad. Längd 176 cm, bredd 130 cm. Omedel-

Fig 109. Romanska lockhällar av grå sandsten med upphöjda latinska kors, 1200-talet. Uppm J Söderberg 1943.

Romanesque slabs of grey sandstone with Latin crosses in relief; 13th century.

bart norr om nr 8. Nr 11 av grå kalksten, längd 180 cm, bredd 128 cm. Omedelbart norr om nr 10. Nr 12 av grå kalksten, längd 190 cm, bredd 133 cm. Mellan nr 12 och nr 7. Nr 13 av grå sandsten, längd 165 cm, bredd 80 cm. Under korbänken, omedelbart väster om nr 7.

Möbler

Stolar: – 1. Av furu med de fyra benen förenade genom slåar. De främre benen svarvade. Ryggstöd i form av bred slå. Blåmålad. Troligen anskaffad 1740, samtidigt med att sakristieskranket byggdes, då även ett bord anskaffades. Höjd 96 cm, sitsens höjd 49 cm, bredd 34 cm, djup 49 cm. – 2. Av omålad furu, fällstolsmodell med ryggstöd, rygg och ben av två par slåar hopskikade i X-form, benen förenade av två smala slåar, ryggstöd två smala slåar, sits två bräder. Höjd 85 cm, sitthöjd 45 cm, sitsens bredd 38,5–42,5 cm, djup 36 cm. Vid orgeln.

Bord av furu med fyra ben, blåmålat, med låsbar låda på ena kortsidan. Kring nyckelhålet beslag av pressat läder. Längd 100 cm, bredd 42 cm, höjd 77 cm. Bord anskaffades enligt räkenskaperna dels 1740, dels 1771–1772.

Övriga inventarier

Bokbräde för altaret av furu. Mittfältet är klätt med röd sammet och har på tre sidor guldgalon och röd frans. Längd 40 cm, bredd 25 cm, höjd 14 cm. Anskaffat 1875.

Mullställ av rödbrun målad furu, med svarvade ben. Längd 63 cm, bredd 24 cm, höjd 34 cm. Tillhörande spade har skaft av svarvad furu. Längd 90 cm. Upptages första gången i 1896 års inventarium.

Ståndare av björk (fig 111), kontursågad, med en avlång oval över två cirkelskivor, nedtill övergående i runt omålat skaft. På ytan fyra målade cirkelytor under varandra, 3 röda och en vit på grågul botten. Spår av ristade koncentriska cirklar på ytan. Höjd 118 cm. 1800-tal? Användning okänd.

Medeltida bultlås utan nyckel, av smidesjärn. Nyckel saknas. Längd 10 cm, höjd 9,5 cm, tjocklek 5 cm. Gåva 1876 till GF (inv nr A 1168).⁷⁸

Figur av lera (fig 113), kvinna med dok och vid mantel, en face med händerna korslagda över bröstet. Har varit fästad på en tapp. Höjd 10 cm, bredd 3,5 cm. I tre delar, hopsatta. Fynd vid restaureringen 1957, nu i GF (inv nr C 10048:1). Senmedeltida. Utgör troligen mariagestaten i en krucifixgrupp.

Två fragment av målade glasfönster: – 1. Glasskärva,

Fig 110. Gravhäll av rödaktig kalksten över domaren Botlef (d 1342) och hans hustru Buthedis. Efter teckning av C G Hilffeling 1799.

Memorial slab, reddish limestone, in memory of Judge Botlef († 1342) and his wife Buthedis. After a drawing by C G Hilffeling, 1799.

röd, största längd 5 cm. – 2. Dito, gul med svarta konturer, största längd 3 cm. Funna 1957 vid grävningar i närheten av triumfbågen, nu i GF (inv nr C 10048:2, 3). Medeltida.

Träskiva av furu, trapezoidal, bredd 12–16,5 cm, höjd 41,5 cm. Utförd till det parti av 1924 års sakristia som avlägsnades 1957. I materielboden.

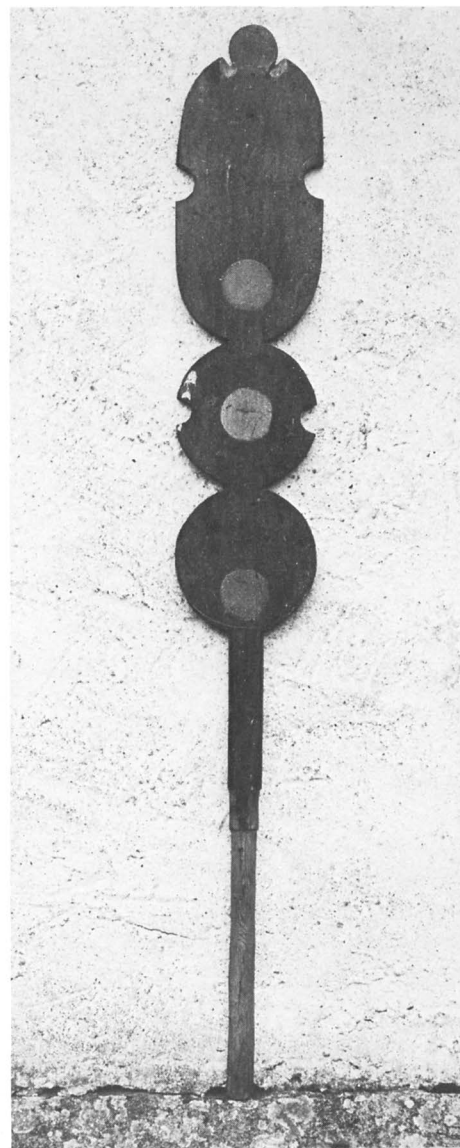

Fig 111. Kontursågad ständare av björk, användning okänd. Foto 1975.

Wooden standard, birch, use unknown.

Kista av furu med beslag av järn, rektangulär med plant lock. Längd 96 cm, bredd 50 cm, höjd 55 cm. 1800-tal? "En kassakista" upptages i 1830 års inventarium.

Pall av furu med kontursågat bakstycke. Å dettas baksida inskuret årtal 1681. Längd 56 cm, bredd 28 cm, höjd 28 cm. Färg ljusbrun.

Fig 112. Ok av furu, avsett för bärning av två ämbar mellan två personer, ålder okänd. Foto 1975.

Yoke, pine, to carry two pails between two persons; age unknown.

Fig 113. Figur av bränd lera, troligen Mariagestaten i en krucifixgrupp, senmedeltida. Foto G F.

Figure of fired clay, probably of the Virgin in a crucifixion group, late medieval.

Ok av furu (fig 112), bestående av stång jämte tvärså, avsett för bärning av 2 ämbar mellan två personer, med ring och två märklar av järn. Längd 135 cm, tvärsåslåns längd 47 cm. Mycket nött. Kan ha använts vid putsning av kyrkans murar. Ålder oviss, kanske 1700-tal.

1832 inköptes ett psalmodikon för 2 riksdaler. Vid 1864 års visitation saknades det "och skulle tillrättascaffas." Nu förkommet.⁷⁹

"En pliktepall" anskaffades under räkenskapsåret 1770–1771. I augusti 1828 inköptes "en ny plick Stock." Nu förkomna.

Klocka

Kyrkans enda klocka, gjuten 1864 i Kalmar av I P Forsberg (fig 114), har följande inskription: Västra sidan: PÅ LOJSTA FÖRSAMLINGS BEKOSTNAD / ÅR DENNA KLOCKA GJUTEN AF / I. P. FORSSBERG I CALMAR ÅR 1864. / GENOM KYRKOHERDEN J. JONASSON OCH / N. G. PETERSSONS I QVIE FÖRSORG. Östra sidan: MITT LJUD DET KALLAR NU / ACK KOMMEN DÅ TILLHOPA. / LÅT MIG BLAND DÖDA TING / EJ ORSAK FÅ ATT ROPA / TILL GUD OCH VITRNA OM / ER TRÖGHET TILL ATT GÅ / DIT I AF HERRANS ORD / ALL GLÄDJE KUNNEN FÅ. Mått: höjd 65,5 cm, diameter 68,5 cm, vikt ca 190 kg.

Fig 114. Klocka gjuten i Kalmar 1864 av I P Forsberg. Foto 1977.

Bell, cast in Kalmar in 1864 by I P Forsberg.

En omhängning av klockan utfördes av Bergholtz' klockgjuteri år 1965.

Stämmoprotokollet den 15 september 1811 ger en utförlig skildring "angående Lojstad kyrkas Tornklocka, hvilken nu mera vore så skadad at then knapt gaf vidare ljud och klang. Enär alltså Pastor under föreställning, at med författningar enligt, det icke vore tillåteligt enskilt befattning med klockans omgjutande, som förmentes vara thet enda sätt till Thess iståndsättande, innan Wenerandi Consistorii föreskrift blifvit inhämtadt, thy beslöts at vördsammast hos Venerandum Consistorium insinner, varandes för Løjstedts Sockens inbyggare ledsamt, at under tiden blifva i saknad af all ringning.

Pastor tillsade härvid kyrkwärdarna at i veckan låta ifrån Fardhems kyrkotorn afhämta en liten därstädes befintelig överlopesklocka, som nu ock till framdeles uti detta nödfall finge begagnas.

På tillfrågan upgaf klockaren med öfriga Socknemän Tornklockans bristfällighet sålunda: at en fin remna ifrån öglan och nederåt å det stället där kleppen slår å henne befinnas synbar, äfven at klockan altid varit flassig och nu mycket sliten samt hvad gamla män tillade, skal för 50 år sedan nerfallit på hvalfvet i Tornet.

Thess diameter neder och längden sades lika utgörande något öfver en aln och ej tyngre, än at then kan af 2ne män bäras.

Klockaren, som ålades at sanningsfullt upgifva orsaken till skadan och huruvida genom någons förvållande, men anförde blott, at han med Socknefolcket märckt först efter midsommaren, at ljudet blefve hvarje ringning sämre och i aftagande."

Enligt 1830 års inventarium hade klockan följande inskription: "Gjuten af Gerhard Horner i Stockholm. På Prosten och Kyrkoherden Herr Magister Ekholtz

och Lojstad Församlings begäran har denna klockas gjutning blifvit ombesörjd af Herr Controlleur Lars M. Sturtzenbecker år 1813.”⁸⁰

1594 års inventarium upptar ”Tho alter klocker, en

stor och i liden” med tillägget ”Den ene är tagen thil Slotttidt. En alterklocka är bortlänt hvilken Pastor vil skaffa tilstædes.”

Noter

1. I *Lundahl*, Lojsta, Lövsta och lösa, s 68–74. – *L Alfvegren*, Gotland i blickpunkten, s 13.
2. Redogörelsen för socknens formninen har utarbetats av avd dir *Folke Hallberg*, Raå.
3. *Carl Gustaf Hilfeling*, f 1740, d 1823. Antikvitetsstecknare, konduktör. Under 1780-talet anställd som kgl dansk antikvitetsritmästare med uppgift att avteckna fornlämningar i Skåne och Blekinge samt för att göra dokumentavskrifter. Hilfeling gjorde fyra resor till Gotland 1796–1801. Hans resedagböcker förvaras dels i KB, Stockholm (F m. 57:1–13), dels i KB, Köpenhamn (sign Ny kongel.saml. 409). Brev och teckningar förvaras i ATA.
4. *Pehr Heidenberg*, f i Visby 1759, d 1805 i Levide. Ordinerad 1787 till adj i Hejde. Komminister i Lojsta 1797. Kyrkoh i Levide 1802. G 1793 m *Margareta Christina Laurin*, f 1769, d 1844. – *Lemke*, s 320.
5. År 1764 utfärdades en kunglig förordning som föreskrev största sparsamhet med landets skogstillgångar.
6. *H Wadsjö* (red), Kyrkogårdskonst. Avbildningar från äldre svenska kyrkogårdar, s 48 f.
7. Åtskilliga sådana gravvårdar av trä från seklets början har bevarats (t ex Lau, SvK Go VI, s 640, fig 760). Det är dock mycket ovanligt att de fortfarande står kvar på sina ursprungliga platser. *H Wadsjö*, a a, s 70 ff.
8. Se härom *E Ekhoff*, Svenska stavkyrkor, s 1; *G Trotzig*, En arkeologisk undersökning i Garda kyrka på Gotland, s 14; *Dens*, En stavkyrka i Silte, s 87; *E Lagerlöf*, Var den medeltida träkyrkan från Eke en stavkyrka?, s 41.
9. *E Lagerlöf*, Gotländsk stensulptur från gotiken, s 58 f och där anförd litteratur.
10. Hejnums kyrka har huvudportalen på norra sidan som vetter mot vägen (SvK Go II, s 162). I Ala är de båda tornportalerna ungefär lika stora, men den norra används som ingång, troligen av samma orsaker som i Hejnum (SvK Go IV, s 596).
11. *B Hellner* och *S Roth*, Konstsmide. Historia och teknik, s 20 f.
12. Gotlandskyrkorna har mycket sällan fönster på norra sidan. Detta gäller framför allt 1200-talets senare hälft och 1300-talet. Se härom i *J Roosval*, Gotlands kyrkokonst, s 207.
13. Enligt muntligt meddelande av kyrkvärden *Harald Hansson*, Lojsta.
14. Se härom *E Lagerlöf*, Gotländsk stensulptur från gotiken, s 60 ff.
15. *C G Brunius*, Gotlands konsthistoria III, s 271.
16. *H Beseler*, Kunsttopographie Schleswig-Holstein, s 197.
17. *J Roosval*, Den kyrkliga konsten under medeltiden, s 273 ff.
18. Förslag till ombyggnad med ritningar har utarbetats av Bjerkingens ingenjörbyrå, Uppsala, 1974.
19. Många av de gotländska landskyrkorna, främst de romanska, som saknade sakristior uppförda av sten, fick ej sällan under 1600- och 1700-talen sakristieutrymmen i koren, ett s k sakristieskrank, som också kunde användas som skriftestol (biktstol). Se härom *E Lagerlöf*, Skriftestolar i gotländska kyrkor, s 47 ff.
20. *Lars Paul Engbom*, f 1810, d 1880 i Gothem, lantmätare, den siste s k andre lantmätaren i Gotlands län. Engbom var också känd som meteorolog. – *E Nyberg*, Gotländsk släktbok, s 153 f.
21. Piscina, skål med uttömningshål och avlopp till vigd jord för det vatten som användes vid sköljningen av kalk och paten och för de liturgiska handtvagningarna. – *F Bond*, The chancel of English churches, s 143 f.
22. Vigvattensskålar fanns under medeltiden i alla kyrkobyggnader, åtminstone invid huvudportalen. Vid ingång och utgång doppade man fingrarna i det invigda vattnet och korsade sig. Detta är fortfarande allmänt inom den romersk katolska kyrkan.
23. Även Träkumla kyrkas långhus har kraftigare murverk i västra delen för att kunna uppbära en tornbyggnad. Denna kom dock aldrig till utförande. SvK Go III, s 29 och fig 31.
24. Se även *E Lagerlöf*, Var den medeltida träkyrkan från Eke en stavkyrka?, s 30, fig 6.
25. *G Trotzig*, a a, s 73 ff. Träkumla kyrka har också spår efter en träkyrka i korets västra mur, vilket ger bevis för att koret en tid stod sammanbyggt med denna och tjänstgjorde som gudstjänstlokal innan långhuset av sten tillkom. SvK Go III, s 30, 31 samt fig 31.
26. *J Roosval*, Gotlands kyrkokonst, s 207.
27. *J Roosval*, Gotländsk vitriarius, s 3.
28. *B G Söderberg*, Gotländska kalkmålningar 1200–1400, s 67, 113, 237.
29. *E Lundberg*, Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden 1000–1400, s 522 f.

30. Förändringar av äldre arkitekturdetaljer i avsikt att modernisera är relativt vanliga på Gotland. Särskilt gäller detta portaler, vilkas arkivolt gjorts spetsbågig under gotisk tid. Jfr t ex Ardre kyrkas norra långhusportal. SvK Go IV, s 793 och fig 858, 849.
31. *J Roosval*, Die Kirchen Gotlands, s 28 f.
32. *E Lagerlöf* och *G Svahnström*, Gotlands kyrkor, en vägledning, s 197; *C G Brunius*, Gotlands konsthistoria III, s 261 f.
33. *B G Söderberg*, Gotländska kalkmålningar 1200–1400, s 169 f.
34. *Carl Wilhelm Pettersson*, f 1866 i Ronehamn, d 1954, målare, tecknare, konservator. Från 1890-talet verksam som konservator framför allt vid kyrkorestaureringar, vilket senare kom att bli hans huvudsakliga sysselsättning. Han utförde restaurerings- och konserveringsarbeten i mer än hundratalet kyrkor av vilka ett stort antal på Gotland, bl a Dalhem, Ardre, Hemse, Rone, Östergarn.
35. *Anders Roland*, f i Järpås, Vg 1879, d 1926, arkitekt, intendent i Bst 1917. Han var en skicklig och kunnig byggnadsarkeolog och var flitigt verksam som kyrkorestauratör bl a på Gotland. R Deltog 1907–09 i den omfattande undersökningen av Vreta klostrets kyrka och utförde undersöknings- och uppmättningsarbeten av äldre byggnader såväl i Sverige som i Schweiz.
36. Konserveringsrapport i ATA av *C W Pettersson*.
37. *B G Söderberg*, Gotländska kalkmålningar 1200–1400, s 237 f.
38. *I Lindblad*, Invigningskorsen i de gotländska kyrkorna, s 64, fig 10.
39. *B G Söderberg*, Gotländska kalkmålningar 1200–1400, s 163 ff. – Se även *E Lagerlöf*, Gotländsk stensulptur från gotiken, s 218 ff.
40. *B G Söderberg*, De gotländska passionsmålningarna och deras stilfränder, s 40, 42, 325.
41. *B G Söderberg*, Gotländska kyrkomålningar från den danska tiden, s 52 f.
42. Livsträd och konsekrationkors sammanställs ej sällan i det medeltida gotländska kalkmåleriet. Se härom *I Lindblad*, a a, s 70 och fig 14–15.
43. Margaretalegenden finns utförligt återgiven i en av Passionsmästaren målad fris i Anga kyrka från 1400-talets mitt. SvK Go IV, s 560 och fig 610–613.
44. Mästaren har fått sin benämning av en stor kalkmålningsscenen på Lau kyrkas västra långhusvägg. Den är daterad MDXX=1520. – *B G Söderberg*, Gotländska kalkmålningar 1200–1400, s 214, se även SvK Go VI, s 605 f.
45. Konserveringsrapport av *E Olsson* den 14.11 1956, i ATA.
46. *A Andersson*, Die Glasmalerei Schwedens, s 193 ff.
47. Restaureringsrapport av *C W Pettersson* i ATA.
48. Åtbörderna för sorg behandlas i *K von Amira*, Die Handgebärden in der Bilderhandschriften des Sachsenspiegels, s 163–263, särskilt s 232. – *E Lommatsch*, System der Gebärden. – *Dens*, Darstellung von Trauer und Schmerz in der altfranzösischen Literatur, s 20–67, särskilt s 20, 28, 39. – För dessa hänvisningar tackas professor *Birgit Stolt*.
49. *A Andersson*, a a, s 193 ff. Se även *J Roosval*, Gotländsk vitriarius, s 4 ff och s 141 ff.
50. Rone, SvK Go VI, s 397 ff, Sjonhem, SvK Go IV, s 302 ff. – Även glasmålningarna från Silte, nu i Gotlands Fornsal, uppvisar stora stilistiska överensstämmelser med denna grupp. Glasmålningarna från Rone har antagits tillhöra ett äldre kor på platsen, eftersom det nuvarande gotiska koret bör ha uppförts först omkr 1300.
51. *E Lagerlöf*, Medeltida ristning i Lojsta kyrka, i G A 12.4 1977.
52. Se härom: *K Hecht*, Mass und Zahl in der gotischen Baukunst II, Abhandlungen der Braunschweigischen Wissenschaftlichen Gesellschaft, Band 21, 1969, och där anförd litteratur. Fil dr Thomas Thieme tackas för denna litteraturhänvisning.
53. *V Pettersson*, snickare i Bätels i Lojsta. I sin konserveringsrapport i ATA och GF om åtgärderna 1898, daterad april 1914, framhåller *C Wihl Pettersson* att retabell kompletterats med snickerier och målats med brun oljefärg, innan han själv fick i uppdrag att måla figurer i de tomma fälten. *C R af Ugglas*, Träskulptur, s 560, nämner skåpet i förbigående.
54. *Andreas Wykegren*, f 1666, komminister i Lojsta 1694, kyrkoherde i Fardhem 1708, död 1730. – *Lemke*, s 327 ff.
55. *C R af Ugglas*, Träskulptur, s 305; *G Svahnström*, Den fromme domarens helgedom, s 25; jfr *A Andersson*, Vik-laumadonnans mästare, s 11.
56. *A Andersson*, Medieval wooden sculpture in Sweden IV, s 186. – Uppgiften att man ännu i kyrkoherden *Gregers Christensens* tid offrade till krucifixet i *G Wallin*, Analecta gotlandica. *Gregers Christensen*, f 1625 i Öja, kyrkoherde i Fardhem 1655, död 1708. – *Lemke*, s 326 f.
57. *C R af Ugglas*, a a, s 121, 172–173, 190; *Svahnström*, a a, s 26. Om följande madonna utförts under 1300-talets första fjärdedel, torde denna tillhöra 1200-talet.
58. *A Andersson*, Mariabilden i skulptur 1150–1450, s 9, 23; *Dens*, Medieval wooden sculpture in Sweden II, s 104 f; *C R af Ugglas*, a a, s 517–518.
59. *C R af Ugglas*, a a, s 549, 554; *A Andersson*, a a II, s 104 f.
60. *A Andersson*, Medieval wooden sculpture in Sweden IV, s 187 daterar bilden till "Beginning of 15th century (?)", *M Rydbeck* i SHM:s katalog till omkring 1400, *G Svahnström*, a a, s 31 till sent 1300-tal. – Beskrivningarna av Olofsbilden behandlar inte skallefiguren, som i katalogerna upptas som föremål från okänd kyrka och som identifierats först i samband med Sveriges Kyrkors undersökning. *B. Stolt*, Att jaga kyrktroll, i: G A 30.7 1977.
61. Visby domkapitels cirkulär 1883 N:r 7, 1885 N:r 10, GA 14.8 1885, GT 22.8 1885; skriftväxlingen refererad i *H Hildebrand*, Vården om kyrkornas fornlemningar 3, s 103–108. Ärendet skildras i *B Stolt*, Madonnorna från Lojsta och Linde, GA 15.7 1976.
62. Reliefen föres "med tvekan" till unggotiken i *J Roosval*, Medeltida skulptur i Gotlands fornosal, s 53, pl. XXXII:2.
63. På korväggen öster om altaret är målat inom ram: "År 1923–24 / Renoverades Bänkarna, samt / nymålades Sak-

- ristia och / Orgel av A. Svensson. Ronehamn." – *J A Svensson*, f i Havdhem 1860, d 1929, målarmästare, samarbetade i tjugo år med konservator *Carl Wilhelm Pettersson* vid gotländska kyrkorestaureringar. – Minnesruna av *C Wilh Pettersson* i GA 22.11 1929.
64. Originalskiss i *P A Säve*, Ritningar, Aqvarellskitser och handskrifna utkast om Gotländska fornföremål. Folio-kapsel i UUB, signum S 170:2. Skisser till medeltida bänkar från Lojsta saknas. På skissen från Hemse är skrivet "No 10. Vitt. o Ant. Acad. 17/12 55." I Säves berättelse 1855 i ATA upptar nr 10 a, b, c de tre bänkarna från Hemse i renritat skick med kyrkan angiven som Lojsta. Uppgiften om Lojsta återkommer i en hänvisning i *P A Säve*, Berättelse 1864 III, s 204, ATA.
65. *Olof Hammarberg*, orgelbyggare, f 1871, övertog 1898 faderns, *Gustaf Adolf Petterssons*, orgelbyggeri i Göteborg, d 1941. – *J Sjögren*, Orgelverken i Västerås stift, s 54.
Disposition: i pedalen subbas 16, i 1. manualen borduna 16, principal 8, flute harmonik 8, oktava 4, i 2. manualen salicional 8 och rörlöjt 8. 1957 anskaffades elektrisk fläkt.
66. Attribuering av *J Roosval*, Steinmeister, s 84, 85, pl. X, XIX. Medaljonger ehuru med bredare kantlinje förekommer hos Hegvaldverkstaden på skålen till piscinan i Sjonhem och på undersidan av dopfuntscuppan i Stånga. – SvK Go, IV, s 308 f, VI s 138 f. Tolkningförslag i *B Stolt*, Dopfunten i Lojsta skiljer sig en del från övriga funtar, i: G A 15.7 1977.
67. *Gustaf Sandelius*, komminister i Lojsta 1737, kyrkoherde i Klinte 1757, död 1770. – *Lemke*, s 280 f, 332. Muld, urholkat kärl, vilket tyder på att det är fråga om en dopfuntsinsats av trä. Herr *Grels* torde syfta på *Gregers Christensen* (se not 56), kyrkoherde i Fardhems pastorat då Spegels visitation ägde rum.
68. Om *Johan Lindbom* i Svenskt silversmide IV, s 597. *Georg Ekholtz*, f 1721, kyrkoherde i Fardhems pastorat 1767, död 1793. – *Lemke*, s 329–330.
69. *E Lundmark*, Kyrklig konst efter reformationen, s 45, tolkar det ristade G:et som årsbokstav, vilket inte stämmer med räkenskapernas uppgifter. Om *Leffler* i *B Bruzel-li*, Tenngjutare i Sverige, s 396–397.
70. Ampul, diminutivform av amfora, kärl med smal öppning för de heliga oljorna eller för vin och vatten. – *K F Söderwall*, Ordbok öfver svenska medeltids-språket I, s 34; *J Braun*, Das christliche Altargerät, s 416 f.
71. *Ernst O A Heuman*, f 1858, prästvigd 1897 av den danske missionären *H P Börresen*, 1899 av biskop *von Schéele*, Tamulkyrkans förste biskop 1921, död 1926. Gift 1889 med *Katharina Börresen*. – *Knud Gjæsing*: En missionspionjer; *G Brundin*, Ernst Heuman, biskop av Tranquebar.
72. *Peter Gillman*, f 1735, mästare 1770, död 1798. – *B Bruzel-li*, Tenngjutare i Sverige, s 104–105.
73. Beskrivning av kuddens konservering i *Pietas* katalog 1946, nr 2452.
74. Antependier av denna typ rekommenderades av *M E Klingstedt* i Parament-Verkstadens bref 1883–1884. – *B Stolt*, Kyrklig skrud enligt svensk tradition, s 35, 109.
75. Tolkning och utförlig beskrivning i SvR 11, Gotlands runinskrifter I s 124. "En Runsten låg äfven söder på kyrkogården, men så förstörd och skadad; att man ej ehuru mycket man besvärat sig med dess renputsande var i stånd at läsa en enda mening, knapt et ord deruppå." – *C G Hilfeling*, Resejournal 1799, s 159.
76. Texten läst med ledning av *G Lindström*, Anteckningar om Gotlands medeltid II, s 95. *H Hildebrand*, Svenska grafstenar. VHAA Månadsblad 21, s 81–90, har s 83 en avvikande läsart; *C G Hilfeling*, a a, s 158. Att stenen bär Fride gårds bomärke påpekas av *P A Säve*, som vid sitt besök i Lojsta år 1850 gjorde en skiss av den då kvarstående tumban, nu i UUB, signum S 170:2, nr 72. Enligt *Lindström* fanns tumban kvar "ännu för 20 år sedan", d v s omkring 1870. af *Ugglas*, Träskulptur, s 589 hänför stenen till Bungemästarens närmaste krets.
77. *K Kristiansson*, Gotländska inskriptioner II.
78. *R Blomqvist*, Medeltida bultlås och bultlåsnöcklar från Lund, s 92–104.
79. Instrumenttypen skildras i *G Ewald*, Psalmodikon och kammarorgel.
80. *J P Forsberg*, klockgjutare i Kalmar, verksam 1857–1885. *Gerhard Horner*, klockgjutare i Stockholm, verksam 1797–1824, d 1824. – *L M Holmbäck*, Klockor och klockringning, s 90 f. *Dens*, Visby stifts kyrkklockor III, södra tredingen, s 54. *Lars Martin Sturtzenbecher*, strandridare på Klinte, f 1765, d 1826. – *G och B Bergström*, Gotländska strandridare, s 72.

Källor och litteratur

OTRYCKTA KÄLLOR

Stockholm

RA: ED:s konseljakt 1905, 29.9 (1508).

KB: *J Wallin*, *Analecta Gotlandica* II, s 1409; *C G Hilfeling*, *Resedagböcker* (sign F. m. 57:1–13), 1796, s 109, 1799, s 144, 158, 159.

ATA: *N J Ekdahl*, *Resa på Gotland* 1826; *Inv* 1830; *P A Säve*, *Atlas till berättelse* 1850, pl nr 43 (gravsten); *densamme*, *Atlas till berättelse* 1855, pl nr 3 (glasmåln), nr 7 (retabel); *densamme*, *Reseberättelse* 1864, s 203 (med tuschteckning av kyrkan och kyrkogården fr öster, relief av kalksten, ornamental målning ovanför vigvattensnisch, bomärken och runinskrifter); *Handlingar rörande restaurering* 1896–98, 1923–24, 1955–57; *Konserveringsrapport* av *E Olsson* 1956; *Restaureringsrapport* av *G Svahnström* 1957; *Fotografier och uppmättningsritningar*.

Raå: K-byråns arkiv: 1 bl ritn till nya dörrar av *F R Ekberg* 1898; 1 bl förslag till uppvärmn, plan, sektion och södra fasaden av *N Pettersson* 1905; 1 bl förslag till restaurering av *A Roland* 1922; 1/2 bl förslag till orgelfasad av *A Roland* 1924; 1 bl (vitkopia) förslag till kolonner för tornluggarna 1936; 1 bl (vitkopia) förslag till omlägn av yttertak av *O Karth* 1953; 2 bl förslag till elektr installation, värme och belysn av *L Träff* 1955; 3 bl förslag till transformator och radiatorer av *L Träff* 1955; 2 bl förslag till altarskrank och ändr av skärmvägg 1957; 7 bl förslag till ombyggn av tornspira av *Bjerkings* ingbyrå 1974.

Uppsala

UUB: *P A Säve*, *Gotland* 1864 I–II (S 40: m n); *densamme*, *Ritningar, Aqvarellskitser och handskrifna utkast om Gotländska fornföremål*, mapp nr 72 (S 170:2).

Visby

ViLA: För beskrivningen värdefulla uppgifter finns i följande avdelningar: St prot 1733–1826 (i Fardhem KI:1); st prot 1771 (se även Fardhem P:2); st prot 1772, 1784 (se även Fardhem J:3, 5); st prot 1799–1802 (se även Fardhem AI:1); st prot 1827–41 (i Fardhem KI:2); st prot 1842–61 (i Fardhem KI:3); st prot 1862–63, 1865 (i Fardhem KI:4); st prot 1870–95 (i Fardhem KII a:1); K råd prot 1827, 1830 (i Fardhem KI:2); räk 1699–1728 (huvudbok i Fardhem C:1); räk 1732–91 (huvudbok i Fardhem LI a:1); räk 1792–1898 (i Fardhem LI a:2); räk spec 1732–1802 (i Fardhem AI:1); räk spec 1737–91 (i Fardhem LI b:1); räk spec 1801–48 (i Fol 1–57, äv för fattigkassan); räk verifikationer för spridda år 1795–1805 (i Fard-

hem LI c:1); vis prot, inv 1594 (i avskr fr 1600-t i Fardhem C:1); vis prot 1733–93 (i Fardhem B:1); 1737–92 (i Fardhem AI:1); vis prot 1737–1870 (i Fardhem N:1); bokförteckning omkr 1800 (i Fardhem B:1); handlingar rör kyrka, kyrkogård, prästgård etc; prästgårdens inv 1594, 1688, 1709 (i Fardhem C:1); kyrkans bänklängd 1740 (i Fardhem AI:1); anteckningar om reparationer i kyrkan 1733–41 (i Fardhem B:1); synehandl 1767–1800 (i Fardhem 0:1–3).

Gotländska kyrkoräkenskaper 1614, 1624, 1630–31, 1637. Maskinskriven avskrift ur Reg 108 B, Rigsarkivet, Köpenhamn.

Domkapitlets arkiv i ViLA: *H Spegels* inv 1680–82 (DII:1); inv bok för södra tredingen 1594 (DII:3);

K Kristiansson, *Gotländska inskriptioner* II, 1889.

Yngre arkivalier förvaras i församlingens arkiv i Fardhems prästgård.

TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR

- Alfvengren L*, *Gotland i blickpunkten*. Uppsala 1961.
von Amira K, *Die Handgebärden in der Bildhandschriften des Sachsenspiegels*. München 1909.
Andersson A, *Die Glasmalerei Schwedens, i: Corpus vitrearum medii aevi Skandinavien*. Sthlm 1964.
— *Mariabilden i skulptur 1150–1450*. Ur Statens historiska museums samlingar 6. 1956.
— *Medieval wooden sculpture in Sweden IV*. Uppsala 1975.
— *Viklaumadonnans mästare*, *Antikvariskt Arkiv* 18, Sthlm (tr Lund) 1962.
Bergström G och *B*, *Gotländska strandridare, i: G Arkiv* 1965.
Beseler H, *Kunsttopographie Schleswig-Holstein*. Neumünster 1969.
Blomqvist R, *Medeltida bultlås och bultlåsnöcklar från Lund, i: Kulturen* 1940.
Bond F, *The chancel of English churches*, London 1916.
Braun J, *Das christliche Altargerät*, München 1952.
Brundin G, *Ernst Heuman, biskop av Tranquebar*. Sthlm 1926.
Brunius C G, *Gotlands konsthistoria I–III*. Sthlm 1864–66.
Bruzelli B, *Tenngjutare i Sverige*. Sthlm 1967.
Ekhoff E, *Svenska stavkyrkor*. Sthlm 1914–16.
Ewald G, *Psalmodikon och kammarorgel*. Falköping 1968.
Gjesing K, *En missionspionjer*. Kbhvn 1961.
Hecht K, *Mass und Zahl in der gotischen Baukunst, II* 1969.
Hellner B och *Roth S*, *Konstsmide. Historia och teknik*. Sthlm 1960.

- Hildebrand H*, Svenska grafstenar, i: Vitterhetsakademiens Månadsblad 21, 1892.
- Vården om kyrkornas fornlemningar, i: Vitterhetsakademiens Månadsblad 14, 1885.
- Holmbäck L M*, Klockor och klockringning. Sthlm 1951.
- Visby stifts kyrkklockor III, södra tredingen, i: Hälsning från de hundra kyrkornas ö. Visby 1959.
- Lindström G*, Anteckningar om Gotlands medeltid 1–2. Sthlm 1892–95.
- Jansson SBF* och *Wessén E*, Sveriges runinskrifter 11, Gotlands runinskrifter I. Sthlm 1962.
- Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid.
- Lagerlöf E*, Gotländsk stensulptur från gotiken. En stenhuggarverkstad på 1300-talet. Sthlm 1975.
- Medeltida ristning i Lojsta kyrka, i: G A 12.4.1977.
- Skriftestolar i gotländska kyrkor, i: De hundra kyrkornas ö. Visby 1970.
- Var den medeltida kyrkan från Eke en stavkyrka? i: G Arkiv 1973.
- och *Svahnström G*, Gotlands kyrkor. En vägledning. Sthlm (tr i Uddevalla), 2 uppl 1973.
- Lemke O W*, Visby stifts herdaminne. Örebro 1868.
- Lindblad I*, Invigningskorsen i de gotländska kyrkorna, i: G Arkiv 1972.
- Lommatsch E*, System der Gebärden. Berlin 1910.
- Darstellung von Trauer und Schmerz in der altfranzösischen Literatur, i: Zeitschrift für romanische Philologie 43, 1923.
- Lundberg E*, Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden, 1000–1400. Sthlm 1940.
- Lundahl I*, Lojsta, Lövsta och lösa, i: Namn och bygd 1951.
- Lundmark E*, Kyrklig konst efter reformationen i Gotlands fornsal. Sthlm 1925.
- Nyberg E*, Gotländsk släktbok. Norrköping 1910.
- Roosval J*, Den kyrkliga konsten under medeltiden, i: Boken om Gotland I. Sthlm 1945.
- Die Kirchen Gotlands. Sthlm 1911.
- Die Steinmeister Gottlands. Sthlm 1918.
- Gotländsk vitriarius. De medeltida gotländska glasmålningarnas bestånd och historia. Sthlm 1950.
- Gotlands kyrkokonst, i: Visby stift i ord och bild. Sthlm 1951.
- Medeltida skulptur i Gotlands fornsal. Sthlm 1925.
- Rydbeck M*, SHM:s katalog till omkr. 1400.
- Sjögren I*, Orgelverken i Västerås stift. En historisk översikt. Malung 1952.
- Stolt B*, Att jaga kyrktroll, i: G A 30.7 1977.
- Dopfunten i Lojsta skiljer sig en del från övriga funtar, i: G A 15.7 1977.
- Kyrklig skrud enligt svensk tradition. Sthlm 1964.
- Madonnorna från Lojsta och Linde, i: G A 15.7 1976.
- Svahnström G*, Den fromme domarens helgedom, i: Julhälsningar till församlingarna i Visby stift 1957.
- Söderberg B G*, De gotländska passionsmålningarna och deras stilfränder. Lund 1942.
- Gotländska kalkmålningar 1200–1400. Uppsala 1971.
- Gotländska kyrkomålningar från den danska tiden, i: G Arkiv 1961.
- Söderwall K F*, Ordbok öfver svenska medeltidsspråket. Lund 1884–1918.
- Trotzig G*, En arkeologisk undersökning i Garda kyrka på Gotland, i: F V 1970.
- En stavkyrka i Silte, i: G Arkiv 1972.
- af Ugglas C R*, Gotlands medeltida träskulptur till och med höggotikens inbrott. Sthlm 1915.
- Wadsjö H* (red), Kyrkogårdskonst. Avbildningar från äldre svenska kyrkogårdar. Sthlm 1919.
- Silverstämplar tydda enligt: Guld och silverstämplar, Svenskt silversmide 1520–1850, IV. Sthlm 1963.
- Tidningsartiklar: GA 25.6.1906, Go 22.6.1923, Go 14.11.1923, GA 16.6.1923.

Förkortningar

ATA	Antikvariskt-topografiska arkivet i VHAA, Stockholm.
BSt	K Byggnadsstyrelsens arkiv, Stockholm.
Ed	handlingar Ecklesiastikdepartementets konselj-akter i RA, Stockholm.
FV	Fornvännen, tidskrift för svensk antikvarisk forskning, Stockholm.
GA	Gotlands Allehanda.
G Arkiv	Gotländskt Arkiv, Meddelanden från Föreningen Gotlands Fornvännen, Visby.
G Folkbl	Gotlands Folkblad.
GF	Gotlands Fornsal, Visby.
Go	Gotlänningen.
GT	Gamla Testamentet.
Inv	Inventarieförteckning.
Inv 1830	en på grund av en kgl förordning 17/4 1828 företagen inventering av forntida minnesmärken i kyrkor och på kyrkogårdar. Protokollen, som fördes av prästerna, utskrevs i flera exemplar, varav en serie förvaras i respektive kyrkoarkiv och en serie i ATA.
KB	Kungliga Biblioteket, Stockholm.
NT	Nya Testamentet.
PÄ	Pastorsämbetet.
RA	Riksarkivet, Stockholm.
Raä	Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
Räk	räkenskaper.
SHM	Statens Historiska Museum, Stockholm.
Snabbinv	en preliminär inventering av de svenska kyrkornas föremålsbestånd av konst- och kulturhistoriskt värde, utförd under åren 1917-32. Samtliga snabbinventeringslistor förvaras i ATA. Ett ex har tillställts varje inventerad kyrka samt vederbörande domkapitel.
St Prot	sockenstämmoprotokoll.
SvK	Sveriges Kyrkor, Konsthistoriskt inventarium utg på uppdrag av VHAA, Stockholm 1912-
ViLA	Visby landsarkiv.
VHAA	K Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
Vis prot	visitationsprotokoll.
ÖIÄ	Överintendents Ämbetet (efter 1918 BSt), Stockholm.

LANDSKAPSNAMNENS FÖRKORTNINGAR

Bl	Blekinge	Nä	Närke
Bo	Bohuslän	Sk	Skåne
Dr	Dalarna	Sm	Småland
Ds	Dalsland	Sö	Södermanland
Go	Gotland	Up	Uppland
Gä	Gästrikland	Vb	Västerbotten
Ha	Halland	Vg	Västergötland
Hr	Härjedalen	Vr	Värmland
Hs	Hälsingland	Vs	Västmanland
Jä	Jämtland	Ån	Ångermanland
La	Lappland	Ög	Östergötland
Me	Medelpad	Öl	Öland
Nb	Norrbottn		

Summary

Lojsta Church, with chancel, nave and tower, is a relatively uniform medieval erection. The nave and chancel, built during the first half of the 13th century, are, however, older than the tower, which dates from about 1300. Before the present tower was built, there was a tower above the western part of the nave.

The present church was undoubtedly preceded by a wooden church, most likely a stave church, remains of which are preserved in the tower (fig 33). No signs of this church were found during an excavation made by Gunnar Svahnström in conjunction with a restoration in 1957. This was probably because the ground had been greatly disturbed in connection with burials in recent times. Further, the excavation was limited to the chancel.

The stave church at Lojsta seems to have been in existence for a considerable period of time. The present church, which can hardly have had a stone forerunner, was not built until the second quarter of the 13th century. It is probable that parts of the stave church were allowed to stand during the building operations to make celebration of the mass possible. Wooden naves might be attached to stone chancels, as is known to have been the case in the neighbouring parish of Silte.

The chancel and nave of the present church seem to have been built at the same time, probably with the chancel in the first stage. This relative contemporaneousness can be seen in, among other things, the design of the portals. All three portals, that of the chancel and those of the tower (originally in the nave), have scalloped capitals, generally speaking of the same shape (figs 17, 20).

In conjunction with the transfer from the nave to the new tower, the south nave portal was modernized somewhat; the arches were made slightly pointed (now on the north side of the tower). The north portal of the nave (now on the south side of the tower) kept its original shape.

A circumstance worth observing in this connection is that the north portal is strikingly large and wide. This probably means that this portal was the main entrance to the church, which, almost without exception on Gotland, was usually on the south side of the church, which was the principal front. As mentioned above, however, the large portal on the north side of the tower was originally the south portal of the nave. It may have been placed on the north side because the lane leading to the church was on the north, and for this reason the north front became the main one.

The walls of the western part of the nave are considerably thicker than those of the east part (fig 11). This is no doubt because a tower was planned, and probably erected, over the west part (cf Anga, SvK Go IV, p. 544). In the west vault of

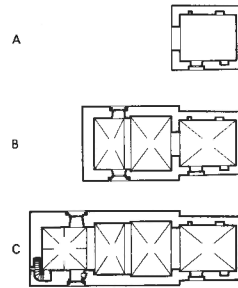

Fig 115. Kyrkans planutveckling. 1:1000. Uppm J Söderberg 1976.

Development of plan of church.

the nave is a hole for a bell-rope. The bell to which it was attached may have been hung in a low tower or in a wooden belfry. It is uncertain whether the stone tower above the western part of the nave was built up to its planned height. It seems most probable that a low tower was built which made support on the east side unnecessary (fig 49).

Around 1300, a new building project was begun. The church was to be modernized and enlarged. The tower above the western part of the nave was demolished, and instead a tall tower was erected west of the nave. It was equipped with galleries on the north and south sides and with sound holes in three storeys. The two portals of the nave were moved to the new tower and placed on the north and south sides respectively. The north, larger, portal (originally on the south side) were given slightly pointed arches in the archivolt, while the south portal (from the north side of the nave) does not seem to have been altered.

The shapes of several of the sound holes show that material from the demolished Romanesque tower was probably re-used. As far as can be judged, some of the holes were originally round-headed, but when moved they were made—at times rather clumsily—pointed-headed. This is true primarily of the bottom sound holes and the openings in the west wall.

The nave, too, was altered somewhat in conjunction with the erection of the tower. As already mentioned, the portals were moved. Further, two small round-headed windows on the south side were blocked up. They were replaced by a large double window with rich tracery, a type of window that became very common in Gotland churches during the 14th century (fig 28). It may be mentioned that the neighbouring church of Linde was equipped with a similar window in the apse at the same time. With these measures, around 1300, the medieval stone church at Lojsta was complete. The alterations made later were only—with the exception of the enlargement of windows in the 1860's—mainly maintenance.

Murals

Both the chancel and the nave have well-preserved paintings, which were uncovered during a restoration of the church in 1923. In the chancel are ornamental paintings from the time of the building of the church, i.e., the second quarter of the 13th century, and in the nave the walls are embellished with paintings dating from three centuries, the 14th, 15th and 16th.

The oldest paintings in the church, the ornamental paintings in the chancel, are concentrated in the vault and round the windows in the east wall. The decorative paintings round the three east windows have the same circular *motif* as that on the vault ribs. All the windows are crowned with lilies. In addition there are painted ashlar in grey and red (fig 65). On the north wall is a small dragon, whose tail terminates in a trailing plant.

On the north wall of the nave is a painted tree of life, which was probably executed at the same time as the paintings in the chancel (fig 51). Consecration crosses of Maltese type (six in the chancel and three preserved in the nave) are also probably associated with these paintings dating from the mid-13th century, when the Romanesque parts of the church, the chancel and nave, were consecrated.

There is a large series of 14th century painting on the east wall of the nave above the chancel arch. In the middle is Christ as Judge of the World flanked by Peter and Paul. These paintings have been ascribed to painters of the "Egypticus workshop", active probably around the middle of the 14th century.

The twelve scenes from the Passion of Christ on the north wall of the nave were executed by the "Master of the Passion", who was very active in the churches of Gotland in the 15th century.

The most recent of the medieval paintings is a damaged picture of St George and the Dragon on the south wall of the nave. Only the saint's royal parents and part of his horse are preserved. The rest of the painting was destroyed in the 1860's when a new window was made.

Stained glass

In the triple window of the chancel is well-preserved medieval stained glass (figs 59–62). The windows were probably executed at the same time as the chancel was built in the middle of the 13th century. It is likely that all the windows in the church were once filled with stained glass, which gave the church subdued lighting. When the windows of both the chancel and the nave were enlarged in the 1860's the last remains of stained glass in the other windows disappeared.

The panes of medieval stained glass number 3+3 (originally 4) + 3, thus nine preserved panes out of ten. During the restoration of 1923–24 the stained glass was completed by one pane, which was lost at a burglary in the 1870's, the lowest one in the centre of "Christ Bearing the Cross". Great pains were taken to copy as closely as possible the medieval glass in respect of both colour and shape. The pane was made by Conservator Pettersson, who also uncovered the medieval paintings (see above).

The subjects of the stained glass are from the New Testament, the Childhood of Christ in the side windows and the Passion of Christ in the middle window.

Engravings

There are many engravings in the plaster on the church walls in the forms of inscriptions and figures. In addition there are some inscriptions in red chalk. On the north wall of the chancel are dragons (fig 63). They may have been made as patterns for wood-carvings to be made on the frame of the credence cupboard. A large engraving on the west wall of the ringing chamber is cut into the plaster with a pair of compasses or some other instrument (fig 64). The engraving consists of six small arches flanking a large one (three on each side). All the arches are divided into trefoils.

This engraving seems to be a drawing for an object to be made for the church. Remarkably enough it will be found that the arches in the reredos above the high altar (fig 68), made in the 14th century at the same time as the tower was built and the Gothic window in the south wall of the nave was made, have exactly the same measurements as the engraving. This may mean that the architect or builder intended with this engraving to show how he had conceived the appearance of the reredos, and the woodcarver followed the pattern in respect of both the measurements and the rest of the design. The engraving is in the scale 1:1, which naturally facilitated the transposition.

Furnishings

Medieval

The high altar of the church is original, thus, from the 13th century. The altar slab has five carved equal-armed consecration crosses (fig 66). On the south side of the altar a limestone piscina is built in (fig 67).

The retable on the high altar was made in the 13th century, but was altered considerably during a renovation in 1896 (fig 70). All the painted scenes were then executed on canvas and fastened above the original paintings. An engraved drawing for the arches of the retable, made with a pair of compasses in the plaster on the west wall of the ringing chamber was discovered during the preparatory work for this description.

There were originally many medieval wooden figures in the church. Of these there now remain only a rood dating from the first half of the 13th century (fig 74). The others are in the Museums of National Antiquities, Stockholm. There are five carved wooden figures, of which two are of the Virgin, one from the end of the 13th century (fig 77), the other from the first half of the 14th century. There is also a fragmentary rood, probably made around the year 1500, but showing influence of Romanesque style (fig 76). Two figures of saints, also in the Museums of National Antiquities, are a canonized bishop, possibly St Nicholas, made probably during the first half of the 14th century by a master on Gotland (fig 79), and a figure of St Olav dating from around 1400 (fig 81).

A limestone relief is preserved in the church, St Peter with

his attribute, a key, in his right hand (fig 82). It may have been originally built into a lichgate or some profane building.

Among the medieval objects is the sandstone baptismal font, made in the 12th century (fig 88). It has been seriously damaged by weathering, for it stood outside for a considerable time.

Some gravestones, now in the floor of the chancel, are also medieval. The most remarkable of these, a limestone slab with figures of a judge and his wife, has the year 1342 (fig 110). Two Romanesque sandstone slabs with crosses in relief (fig 109) are also in the chancel floor.

Two hitherto unnoticed oak collection trays with partly well-preserved painting are also worth attention (fig 107). They can be dated back to the 14th century.

Post-Reformation furnishings

The present pulpit was made at the end of the 17th century and painted in 1749 (fig 83). The staircase has a screen on the north side and an extension eastwards to house a small vestry. Before this arrangement was made, there was a sacristy screen in the northeast corner of the chancel (see fig 41). The pews date mostly from the 18th century.

The organ has six stops and two manuals, and was built in 1924 by Olof Hammarberg from Göteborg. The organ house was drawn by Anders Roland, architect (fig 87). Among the communion vessels is a pewter wine flask, made by Melchior Leffler, master in Visby from 1745 to 1791 (fig 96). The church bell, hanging in the tower, was cast in Kalmar in 1864 by I P Forsberg (fig 114).

Fortsättning från omslagets andra sida

- Klinte, band III, volym 54
Kräklingbo, band IV:4, volym 84
Källunge, band II, volym 42
Lau, band VI:7, volym 165
Lojsta, band VII:1, volym 172
Lokrume, band I:3, volym 31
Lummelunda, band I:1, volym 3
Lye, band V:1, volym 105
Lärbro, band II, volym 42
Martebo, band I:1, volym 3
Mästerby, band III, volym 54
Norrlanda, band IV:1, volym 61
Othem, band II, volym 42
Roma sockenkyrka, band I:5, volym 35
Rone, band VI:5, volym 150
Rute, band II, volym 42
Sanda, band III, volym 54
S Olofsholms kap, band II, volym 42
S Äulas kap, band II, volym 42
Sjonhem, band IV:3, volym 68; tillägg
i band IV:6, volym 101
Stenkumla, band III, volym 54
Stenkyrka, band I:1, volym 3
Stånga, band VI:2, volym 125
Tingstäde, band I:2, volym 21
Tofta, band III, volym 54
Träkumla, band III, volym 54
Vall, band III, volym 54
Vallstena, band II, volym 42
Viklau, band IV:3, volym 68
Visby, S Clemens, volym 169
Visby, S Nicolaus, volym 169
Vänge, band IV:3, volym 68; tillägg
i band IV:6, volym 101
Västergarn, band III, volym 54
Västerhejde, band III, volym 54
Västkinde, band I:3, volym 31
Väte, band III, volym 54
Östergarn, band IV:5, volym 97

UNDER UTARBETNING: Eksta, Fardhem, Linde, När samt Domkyrkan och S Göran i Visby.

GOTLAND

Band VII, Häfte 1

Fardhems ting

